

HERINNERINGEN

UIT DEN

LEVENSLÖOP

VAN EEN

INDISCH' AMBTENAAR

VAN 1815 TOT 1851.

MEDEGEDEELD IN BRIEVEN DOOR

E. FRANCIS,

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, President der
Javasche Bank, oud Hoofdambtenaar.

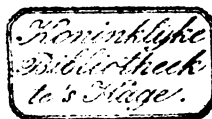
Wie daar rondwandelt in de schoone lusthoven der Schepping,
ongevoelig voor hare pracht, onverschillig voor hare geheimen, mist
den schat der wijsheid, besloten in het gewijde boek der Natuur.

Wie daar treedt op de paden des maatschappijken levens, ligt-
zinnig en onbedacht, blind voor hetgeen om hem gebeurt, doof voor de
bewegingen, die om hem plaats grijpen: — voor dien zijn de lessen der
ondervinding verloren. Hij mist den schat der levenswijsheid, die uit
het voorledene het tegenwoordige opheldert en de toekomst voorspelt.

A. VOGELSLANG.

~ ~
TWEEDE DEEL.
~ ~

BATAVIA,
H. M. VAN DORP.
1856.

INHOUD VAN HET TWEEDE DEEL.

DERDE BRIEF.

BLADZ.

Beschrijving van de hoofdplaats Makassar. — Reis naar Paréparé en naar de binnenlanden. — Hertenjagt. — Onderhandelingen met de Inlandsche vorsten. — Terugreis naar Makassar. — Kommissie naar en beschrijving van Maros. — Expeditie naar Tanette. 1

VIERDE BRIEF.

Expeditie naar Soepa. — Terugkeer naar Java. — Benoeming tot buitengewoon Assistent-Resident voor Padang ter dispositie van den Resident aldaar. — Onderhandelingen en vrede met de XIII Kota's. — Overname van Natal uit handen der Engelschen. — Terugkeer naar Java. 29

VIJFDE BRIEF.

Benoeming tot Assistent-Resident van Serang en Pandeglang. — Vertrek van den Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLLEN naar Nederland. — Onlusten in het Bantamsche en verrigtingen aldaar. — Opstand van MAAS DJAKARIA. — Aanval op Pandeglang. — Einde van den opstand. — In kommissie naar de Lampongs. — Benoeming tot Assistent-Resident van Benkoelen. 51

AANHANGSEL.	BLADZ.
BENKOELEN.	79
ZESDE BRIEF.	
Verblijf te Benkoelen. — Terugkeer naar Java. . . .	109
ZEVENDE BRIEF.	
Benoeming tot Kommissaris voor Timor. — Reis der- waarts. — Soerabaija. — Madura. — Bima. — Aankomst en verblijf op Timor.	113
AANHANGSEL.	
TIMOR.	152
ACHTSTE BRIEF.	
Terugkomst op Java. — Benoeming tot Kommissaris voor de Westkust van Borneo. — Algemeene beschrij- ving der Westkust. — Verdeeling. — Pontianak. — Koeboe. — Membawang. — Simpang. — Nieuw-Brus- sel of Soekadana. — Matam. — Taijang. — Meliouw. — Sangouw. — Sekadouw. — Bilietang. — Sintang. — Sie- lat. — Sewait. — Salimbouw. — Jonkong. — Empan- gouw. — Nango-Boemoet. — Vrije Dajaksche stam- men. — Landak. — Mampauwa. — Sambas. — Verwik- kelingen met de Chinezen en oorzaak mijner zen- ding naar de Westkust. — Reis naar Montrado en herstel van den vrede. — Terugkeer naar Java. — Benoeming tot Adjunkt-Kommissaris-Inspecteur der buitenbezittingen. — Nieuwe zending naar Borneo. — Terugkomst op Java.	230

ZEVENDE BRIEF.

BATAVIA, Junij 1854.

Waarde Vriend!

Bij mijne terugkomst van Benkoelen brak een voor mijne loopbaan als ambtenaar gewichtig tijdstip aan. Met grooter vertrouwen door het Gouvernement vereerd, zou ik van nu af aan meer zelfstandig moeten handelen, gelijk mij bleek uit mijne benoeming tot Kommissaris voor Timor, welke betrekking mij kort na mijn' terugkeer te Batavia werd opgedragen. Tevens werd mij, bij resolutie van den 4^{den} Junij 1831 No. 3, eene instructie gegeven, die mij tot leiddraad mijner verrigtingen moest strekken. Daarin werd mij voorgeschreven, om bij aankomst te Timor-Koepang een onderzoek te doen naar den staat der administratie en van het finantiëel beheer, met last om dat onderzoek bijzonder te bepalen tot sommige handelingen van den Resident van Timor, welke of ongeoorloofd of strijdig met de bepaalde verordeningen konden geacht worden; tot den staat van 's lands kas, in vergelijking met de verantwoordingen; tot de aangelegenheden van den havenstand in die bezitting en tot die van het middel der in- en uitgaande regten en alle andere takken van 's Lands inkomsten, waaronder voornamelijk de verpachtingen, terwijl in het alge-

meen mij werd opgelegd, om alles wat ten voordeele van het Gouvernement en den handel van daar te benuttigen was, op te sporen en na te gaan, met vrijlating om, indien zulks in het belang der dienst dringend gevorderd werd, bestaande bepalingen of instellingen te veranderen of door andere te doen vervangen, mits niet strijdig met de beginselen, aangenomen bij het Reglement op het beleid der Indische regering. Ook stond het mij vrij, des noodig achtende, het plaatselijk bestuur op mij te nemen en het doen van reizen over land en over zee, ter bevordering der belangen aan deze Kommissie verbonden.

Spoedig was ik gereed om de reis naar Timor te aanvaarden, en eene hoogst vereerende en gewigtige Kommissie ten uitvoer te gaan brengen. Mijne reis was gedeeltelijk aangenaam, doch ook soms zeer onaangenaam en gevaarlijk, en de ontmoetingen, welke ik gedurende dezelve gehad heb, waren van zoö verschillenden aard, dat ik niet kan nalaten, er u het een en ander van mede te deelen. Gij zult daaruit tevens zien, dat ik in de gelegenheid was op plaatsen te komen, die zelden door ons bezocht worden, en opmerkingen te maken, die mij later welligt van eenig nut geweest zijn.

De particuliere schoener Rembang, door het Gouvernement ingehuurd zijnde om mij naar Timor over te brengen, zoo scheepde ik mij op den 22sten Augustus 1831 aan boord van dat vaartuig in. Mijne reisgenooten bestonden uit den mij toegevoegden ambtenaar, den Heer SPANOGHE, een' Chineeschen geneesheer, 4 bedienden, 5 militairen en 4 Inlandsche vrouwen, terwijl de équipage 18 man, met inbegrip van den kapitein en den stuurman, monsterde.

Den volgenden dag, des morgens ten 6 ure, verlieten wij de reede van Batavia. Een zacht koeltje bragt ons spoedig buiten haar gezigt, doch na den middag veranderde de gelegenheid, zoodat wij, stroom en wind tegen ons hebbende, ten 4 ure bij den hoek van Krawang ten anker moesten gaan, en

daar nog bleven liggen, toen ik mij ter ruste begaf.

Den 24sten met het aanbreken van den dag op dek komende, ontwaarde ik, dat ons vaartuig des nachts weder onder zeil was gegaan, en wij ons buiten het gezigt van het land op eene zeer holle zee, kampende tegen de woede van eenen sterken Z. O. wind, bevonden. Voor bijna al mijne reisgenooten was het heden een onaangename verjaardag des Konings, daar het slingeren en stampen van ons klein vaartuig hen in zulk een' ellendigen toestand bragt, dat de lekkerste wijn, die gewoonlijk bij dit feest gedronken wordt, hen als eene walgelijke dosis medicijnen zou gesmaakt hebben.

Van den 25sten tot den 31sten zeilden wij langs de onbeschrijfelijk schoone eeuwige groene kust van Java, die zich achtereenvolgend als een schoon panorama met afwisselende gezigten voordoet, welke, naarmate men de reis voortzet, telkens van gedaante en aanzien veranderen, doch voortdurend hare schoone tint behoudende, een' even zoo onafgebroken aangename indruk op het gemoed te weeg brengen, terwijl ook de op- en nedervarende groote en kleine vaartuigen en de menigte visschersbooten, die met volle zeilen over het water schieten, de opmerkzaamheid gaande hielden, en de eentoonigheid van de zeereis hielpen breken. Met afwisselende land- en zeewinden en eene stille zee maakte ons scheepje goede vordering. Den 25sten voeren wij den hoek van Pamanoekan om, zagen den 26sten Indramajoe met de bergen van Cheribon, den 29sten Pekalongan en Samarang, den 30sten Japara en Joana, den 31sten Rembang, en bereikten op den 1sten September het kanaal van Soerabaja. Voor Sidajoe deden wij door een kanonschot sein om eenen loots, doch deze niet spoedig komende opdagen, maakte de kapitein gebruik van den ons gunstigen wind, en zeilde door naar de reede van Soerabaja, alwaar wij, des avonds ten 6 ure, tusschen een twintigtal groote en kleine schepen ten anker kwamen.

Naauwelijks was dit geschied, of men zag het schip omringd

door eenige bootjes, „tambangan's" genaamd, ieder bemand met 3 Javanen, die zich kwamen aanbieden om hen, die zulks verkozen, naar den wal te brengen. Een dezer vaartuigjes werd in dienst van het schip tegen een loon van anderhalve gulden per dag aangenomen. Het was van voren en achteren even scherp gebouwd, omtrent 12 voet lang en 4 voet breed, hebbende in het midden op het breedste gedeelte twee zitbanken met kussens belegd voor de passagiers, en voorzien van eene linnen tent met gordijnen behangen.

De meeste schepen op de reede van Soerabaija huren even als te Batavia een zoodanig vaartuig, om te dienen waar anders de scheepssloep zou moeten worden gebruikt, hetgeen als eene groote weldaad moet worden beschouwd voor de Europeesche matrozen, die hierdoor minder aan de uitwerking der verschroeiende zonnestrallen zijn blootgesteld.

Men vindt te Soerabaija meer dergelijke inrigtingen ten gerieve der zeevaart, die daarentegen op Batavia gemist worden; zoo worden, bij voorbeeld, de schepen dagelijks door wasschers, kleer- en schoenmakers bezocht, die onder vertooning van certificaten, hun door anderen gegeven, hunne diensten den nieuw aangekomenen om het hardst aanbieden.

Ik bleef den nacht aan boord, en werd daarvoor rijkelijk beloond door het gezigt van de zoo levendige reede van Soerabaija, dat ik den volgenden morgen bij het op dek komen genoot. Honderden vaartuigen van allerlei gedaante en grootte zeilden en roeiden onophoudelijk zoo op de reede, als tusschen Madura en de Javasche kust. In het verschiep pronkte de reede van Grissee met een groot getal schepen en Inlandsche vaartuigen, als het ware met die van Soerabaija in pracht en levendigheid wedijverende, terwijl vele kleine vaartuigen, „biermats" genaamd, beladen met vleesch, brood, melk, groenten, aardappelen, gedroogde visch, tabak, sirie, vruchten en andere geriefelijkheden des levens, van schip tot schip roeiden, om hunne waren aan den man te brengen.

In het beschouwen van dit woelig tafereel werd ik gestoord door de stem van onzen kapitein, die al het scheepsvolk bijeenriep, om te vragen, of zij de reis met hem vervolgen, dan wel het schip alhier verlaten wilden. Deze vraag kwam mij zeer zonderling voor, daar toch het schip te Batavia door het Gouvernement ingehuurd was, om mij naar Timor over te brengen. Het raadsel werd evenwel spoedig door den kapitein opgelost, die mij bekend maakte, dat het een algemeen aangenomen gebruik onder de kustvaarders was, om bij aankomst op de reede van Soerabaija de équipage vrijheid te geven het schip te verlaten, wanneer namelijk dezelfde équipage vroeger op dezelfde plaats aangenomen was. Onze matrozen verklaarden te willen blijven, doch bedongen drie dagen verlóf, om zich aan wal te vermaken.

Intusschen sloeg de klok acht uren; het was nu hoog tijd geworden naar den wal te gaan, ten einde ons niet te veel aan de hitte der zon bloot te stellen. Ik stapte dus in onzen „tambangan” in het gezelschap van den Heer SPANOGHE en den kapitein, en liet mij naar de stad roeijen. Wij kwamen voorbij verscheidene in reparatie liggende schepen, sommigen met kielligters op zijde om de masten uit te nemen of in te zetten, anderen die gekielhaald waren om gekaléfaat te worden.

Na ongeveer een half uur roeijens bereikten wij het zeehoofd aan de monding der rivier van Soerabaija. Hetzelve is van opgestapelde vierkant gehouwene koraalsteen, ter breedte van ruim 8 voet en voorzien van houten beschoeijingen, die echter op vele plaatsen verrot waren. Hier hield het roeijen op; het volk van onzen „tambangan” sprong op het zeehoofd, en sleepte dien door middel eener lijn verder voort naar de landingsplaats, van waar wij ons onmiddellijk naar het stadslogement begaven.

De stad Soerabaija is naar mijn inzien de levendigste handelsplaats in geheel Nederlands Indië. Men bespeurt er meer nijverheid onder de Inlanders dan te Batavia of Samarang. De

kleermakers, schoenmakers, wasschers en allerlei handwerkers in goud, zilver, hout, ivoor, hoorn, karet, parelmoer, enz. loopen gestadig langs de straten, en beijveren zich, de een al meer dan de ander, om hunne diensten en koopwaren aan te bieden. De wegen krioelen van menschen, wagens en paarden, terwijl de rivier gestadig wemelt van op- en nedervarende vaartuigen, en een groot aantal »tambangan's» steeds gereed ligt voor de overvaart der rivier of van en naar de reede. Jammer is het echter, dat de stad niet beter is aangelegen. De straten zijn voor de daarin heerschende levendigheid te naauw, terwijl eene gestadige wolk van fijne stof het te voet gaan vrij lastig maakt. De beste weg, dien ik te Soerabaija heb aangetroffen, is die naar Koepang, zijnde eene vrij breede laan, aan beide zijden met groote tamarindeboomen beplant.

Het huis van den Resident, te Simpang gelegen aan den oever der rivier, is het fraaiste gebouw van Soerabaija; het hospitaal, de kazerne en het Residentiebureau kunnen als gebouwen van den tweeden rang worden aangemerkt. Het lokaal der komedie, waarin ook danspartijen worden gegeven, is zeer naauw, en voldoet niet aan het oogmerk (1). De Chineesche kamp draagt alle teekenen, dat het zijne bewoners wel gaat, en heeft een beter en rijker aanzien dan die van Batavia.

Daar de Rembang eenige dagen te Soerabaija moest blijven, besloot ik van die omstandigheid gebruik te maken, en het eiland Madura te gaan bezoeken. Ik schreef derhalve een brief aan den Sultan van dat rijk, en verzocht hem, om, zoo er geen veranderingen bestonden, mij met de toezending van een vaartuig ter afhaling van mijn' persoon te willen verplichten.

Binnen zeer korten tijd zag ik mijn verzoek ingewilligd. De Sultan zond mij een zeer goed vaartuig met de boodschap, dat het hem aangenaam zou zijn mij te ontmoeten. Ik draal-

(1) Thans is er een beter lokaal.

de dus niet lang de korte reis te aanvaarden, en stapte den 4den 's morgens, na ruim twee uren roeijens, op Madura aan wal. Een rijtuig, door den Sultan tot mijne beschikking gesteld, stond mij reeds te wachten, en na mij in een' nabij zijnden pasangrahan, waar een outbijt voor mij gereed stond, wat versterkt te hebben, aanvaardde ik de reis naar Madura's hoofdplaats, Bangkalang, waar ik na slechts een klein uur rijdens aankwam. De weg daarheen leverde weinig afwisseling op, en liep voor een goed gedeelte door uitgestrekte padievelden, die echter geen sporen van groote vruchtbaarheid droegen.

Bij het binnenrijden van Bangkalang ziet men eerst regts van den weg de gevangenis, en komt vervolgens langs een' goeden weg, met kampongs aan weerszijden omzoomd, aan een vierkant plein, waar zich, behalve eenige andere gebouwen, de „missigiet“ (moskee) en de kraton des Sultans, vlak tegen over elkander liggende, bevinden. De „missigiet“ is een groot gebouw, met amphiteatersgewijze regelmatige afdaken. Voor de poort van den kraton heeft men de „alon-alon“, twee tegen over elkander staande opene gebouwen op steenen pilaren.

De kraton is omringd door eene breede gracht van stilstaand water, dat bedekt was met eene dikke laag kroost. Voorts passeert men door verscheidene poorten, „lawang's“, welke ieder eenen bijzonderen naam heeft, en komt dan onmiddellijk aan den ingang van des Sultans eigenlijke woning. Bij dezen ingang bevond zich eene ruime loods, waaronder verscheidene overdekte rijtuigen stonden, en eene wacht van 16 man, allen Europeanen, geplaatst was.

Hier stapte ik uit mijnen wagen, en de poort binnen tredende, bevond ik mij op een vierkant plein, met boomen beplant en omgeven met langwerpige van metselwerk opgetrokkene gebouwen, waarvan dat, hetwelk digt aan de poort links binnenkomende stond, de muziekzaal was. Hierin was een groot gamelangs-pel geplaatst, dat een dertigtal menschen noodig had, om naar

behooren bespeeld te worden. Het zijgebouw regs bevatte pakhuizen en logeerkamers, en aan de linker zijde woonden de vrouwen des Sultans, terwijl het achtergebouw de particuliere vertrekken van den Sultan bevatte. Midden op het plein stond eene groote pondoppo (open gebouw), naar Europeeschen smaak gemeubileerd, doch opgepropt met eene menigte stoelen en banken, tafels en ander huisraad. Achter de pondoppo was eene opene eetzaal, welke tevens de communicatie met des Sultans vertrekken uitmaakte.

De Sultan ontving mij aan den ingang der pondoppo met al de étiquette, welke door Inlandsche vorsten steeds bij het bezoek van Europeanen van eenigen rang in acht wordt genomen, doch overigens ongedwongen en vrij. Nadat wij in de pondoppo plaats genomen hadden, en het gewone discours over weer en wind en allerlei beuzelingen voorbij was, verzocht de Sultan om mijn horologie te mogen zien, en liet tevens de zijnen halen, drie of vier in getal, oogenschijnlijk om den tijd te vergelijken, doch eigenlijk om te doen zien, hoe veel fraaijer en beter de zijnen waren. Deze kleine pronkzucht kenschetste geheel den Inlander, doch ik moet er bijvoegen, dat de Sultan overigens een aangenaam gastheer was, en veel kennis van de regeringsaangelegenheden van zijn gebied ten toon spreidde. Hoogen prijs scheen hij te stellen op het Kommandeurskruis der Orde van den Nederlandschen Leeuw, welke onderscheiding hem kort voor mijne komst was te beurt gevallen.

Een paar aangename dagen bragt ik te Bangkalang door. De tafel van den Sultan was zoo goed, als ik ze slechts wenschen kon, en de kennis, die ik met den Assistent-Resident, den Heer ONDAATJE, en den kommandant van het fort maakte, vermeerderde het genoegen van mijn verblijf.

Het fort, dat wij te Bangkalang bezet houden, is van weinig beteekenis, doch levert een treffend tegenbeeld op met den kraton des Sultans. In het fort toch was alles zindelijk, regelmatig en ordelijk, de woningen luchtig gebouwd, terwijl

de kraton overal sporen van verwaarloozing en onreinheid droeg, de gebouwen geheel door met mos begroeide muren waren ingesloten, en het geheel eene mengeling van pracht en ellende, rijkdom en armoede vertoonde.

Den avond van mijne komst woonde ik in den kraton een muzikfeest bij. De Sultan zette zich neder in de muzikzaal, liet eene Inlandsche viool, „rabab“, halen, en ging als kapelmeester de gamelangspelers met den strijkstok voor. Onder dit bedrijf werden tevens verschillende staatszaken afgedaan. Achter den vorst zat een jong mensch op den grond, met een bankje voorzien van het noodige schrijfgereedschap, aan wien de Sultan van tijd tot tijd bevelen gaf. Onmiddellijk werd dan het bevel op schrift gesteld, verzegeld en verzonden. Regt Oostersch!

Den volgenden morgen werd ik gewekt door een vreesselijk rumoer van trommels en fluiten, en mij spoedig aangekleed en naar buiten begeven hebbende, vond ik op het plein voor den kraton de troepen van den Sultan, circa 900 man tellende, bezig met exerceren. Dit corps bestond uit infanterie, kavallerie, artillerie en piekeniers, en was voorzien van vaandels en de noodige muzikinstrumenten. De kleeding was Europeesch en zoo goed als die onzer beste troepen op Java, en die der officieren zelfs veel rijker. Na de exercitie defileerde het corps voor den Sultan, die daarin veel vermaak scheen te scheppen, van tijd tot tijd de houding van sommige soldaten verbeterende, en voor de gelederen uitlopende, om de maat van de pas aan te wijzen.

Eigenlijk gezegde welvaart wordt op Madura niet aangetroffen; altans de bevolking doet zich voor als in armoede gedompeld, terwijl de vorst en zijne bloedverwanten vermogen bezitten. De vruchtbaarheid van den grond kwam mij voor minder te zijn dan op Java.

Ik keerde naar Soerabaja terug op dezelfde wijze, als ik er gekomen was, namelijk met de sloep des Sultans, en scheepde mij den 7^{den} September weder in aan boord van de Rembang,

in het denkbeeld van den volgenden morgen te zullen vertrekken. Dan de équipage was nog niet voltallig aan boord, en het duurde tot den 10den eer wij onder zeil konden gaau. Wij hadden aan boord 9 bannelingen voor Timor, alsmede een detachement van 10 Inlandsche militairen, hetwelk eerst slechts de helft had bedragen, doch op verzoek van den kapitein der Rembang tot bewaking der bannelingen, en dus tot meerdere zekerheid van het vaartuig, verdubbeld was.

Met eenen zachten landwind verlieten wij de reede van Soerabaija, en namen den koers oostwaarts door het kanaal tusschen Java en Madura. Door het naauwste gedeelte van dat kanaal gekomen, verliet ons de loots, en onder eene steeds toenemende koelte vervolgden wij de reis langs den Javaschen wal. Daar de land- en zeewinden zich in deze streken geregeld afwisselen, zeilden wij nu eens met meer dan weder met minder gunstige gelegenheid voort tot den 13den September, toen wij de kust langzamerhand uit het oog begonnen te verliezen. Den 14den zagen wij niets dan de onmetelijke waterplas, doch dit duurde niet lang, want reeds den volgenden morgen kregen wij de kust van Balie in het gezigt.

Deze kust vertoont zich als eene aaneenschakeling van hooge zwarte rotsachtige bergen, ontbloot van groeikracht, met groote scheuringen, de sporen van vroegere uitbarstingen of de verwoestingen door zware aardbevingen aanduidende. Aan het oostelijk gedeelte van het gebergte verheft zich de Piek van Balie met eene schoone ronde kruin, ter hoogte van nagenoeg 6000 voet boven de oppervlakte der zee.

De landwind werd hier hoe langer hoe heviger, de zee onstuimiger, en voor de eerste maal sedert ons vertrek van Batavia moesten wij de zeilen reven, met eenen halven storm uit het Z. O. Ons scheepje werkte geweldig, en mijne daaraan niet gewone reisgenooten hadden veel van zeeziekte te lijden.

Tegen middernacht echter bedaarde de wind, en in den morgenstond van Vrijdag den 16den bevonden wij ons in het

gezicht van het eiland Lombok. De lucht was betrokken, zoodat wij niet veel van de kust konden zien, doch de Piek, welke door Horsburgh wordt opgegeven 8000 voet hoog te zijn, ver- toonde zich in eene kegelvormige gedaante aan het oostelijk gedeelte van het eiland.

Dienzelfden dag werd ik ongesteld, met alle voortekenen van eene zware ziekte. Gaarne had ik mijne toevlugt genomen tot den kapitein, om te beproeven, of zijne geneeskundige bekwaamheid mij eenige hulp konde toebrengen, doch de wijze, waarop ik hem met de schepelingen had zien omspringen, hield mij hiervan terug. Als een klein voorbeeld zal ik hier aanhalen, dat een matroos, eenige dagen lang zwaar ziek gelegen hebbende, door den kapitein onderzocht werd. Men bevond dat zijn buik zeer hard was; hij klaagde over zwa- re steken in de regter zijde en pijn aan den linker schouder. De meeste personen aan boord waren van gevoelen, dat het eene leverziekte was, waarop de kapitein eene dosis medicijnen ge- reed maakte, bestaande uit een glas cognac met eenige drup- pels pepermuntolie en eene goede hoeveelheid laudanum. De patiënt nam deze choleramixture voor zijne leverziekte in, en tot mijne groote verwondering was hij den volgenden dag beter. Dan hoè heilzaam dit buitengewoon middel ook mogt geweest zijn, durfde ik mij toch aan eene dergelijke proef niet bloot- stellen, en gaf de voorkeur aan den raad van den Chineeschen geneesheer, die mij een aftreksel van kruiden liet gebruiken, hetwelk eene sterke uitwaseming teweeg bragt. Ik had een' gerusten nacht, en gevoelde mij den volgenden dag veel beter.

Zaterdag den 17^{den} hadden wij nog de kust van Lombok in het gezicht, maar konden tevens in het verschiet het eiland Sumbawa zien, welke twee eilanden door straat Allas op eenige mijlen afstands van elkander gescheiden zijn. Wij passeerden des avonds Flat-eiland en Poeloe- Madjoe, stevenden gedurende den volgenden dag met land- en zeewind aangenaam voorwaarts, en kwamen nog dien dag in het gezicht van het noodlottige

Tambora. Dit gedeelte der kust, dat wij op 8 Engelsche mijlen genaderd waren, leverde met behulp van eenen goeden verrekijker een ontzagverwekkend tooneel van verwoesting op. Weleer was het een der schoonste gedeelten van Sumbawa, alwaar handel en kultuur bloeiden, en de natuur met hare mildste gaven eene bevolking van ruim 10,000 zielen zegende. Thans lag het voor onze oogen geheel verwoest en verpletterd, met diepe scheuren in allerlei rigtingen, terwijl de hooge toppen van het gebergte, die zich vroeger tot 8000 voet boven de oppervlakte der zee verhieven, thans nauwelijks eene hoogte van 2000 voet bereikten.

De uitbarsting, die op den 11^{den} October 1815 alhier heeft plaats gehad, heeft Tambora en Paket, twee op zichzelf staande rijkjes, met eene bevolking van ruim 10,000 zielen, niet alleen geheel vernield, maar ook in hare woede geen sterfeling van de bevolking, geen wormpje van de dieren, ja geen grashalmpje van het uitgebreide plantenrijk gespaard. Het verwoest overschot van deze twee weleer zoo vruchtbare rijken vertoonde zich nu als twee naast elkander staande bergen, welke vroeger een geheel uitmaakten, maar nu van elkander waren gescheurd, met eene diepe oost- en westloopende vallei tusschen beiden. Het gebergte deed zich voor met diepe kloven en gapingen, terwijl lagen van lava, stroomsgewijze in allerlei rigtingen zich verspreidende, aan het strand eene nieuwe kust daargesteld hadden. De vlakten, met lava bedekt, onderscheidden zich van het overige gedeelte van het land door kleur en gedaante, daar ze geheel van groeikracht ontbloot en overdekt waren met kleine rondvormige aschkleurige klompjes, terwijl het ander gedeelte met eene soort van vegetatie bedekt was, dat zich voordeed als kleine ronde boompjes van eene flauwe groene min of meer tot het graauwe overhellende kleur, hetgeen de eerste kiem scheen te wezen van de toekomstige schepping alhier, en tevens aanduidde, welke geringe vorderingen de natuur in hare voortbrengende kracht in den loop van zestien jaren gemaakt had.

De landwind bragt ons spoedig buiten het gezigt van deze noodlottige kust, en den volgenden morgen zeilden wij langs de kust van Bima. Gebrek aan brandhout hebbende, besloot de kapitein gebruik te maken van de gelegenheid, en de baai van Bima binnen te loopen, ten einde ons van het noodige te voorzien.

Voor den wind met eene acht mijls vaart zeilende, bereikten wij spoedig den ingang der baai, die zich doet kennen door eenen hoek, Ragged-point genaamd, alwaar de baai eene ruimte heeft tusschen de beide oevers van 15 Engelsche mijlen. Naarmate wij haar opzeilden, sloot zich het hooge land aan beide zijden al nauwer, terwijl twee tegen over elkander staande uitstekende punten, gerugsteund door een eiland dat zich in het verschiet vertoonde, de haven van Bima zoodanig insloten, dat het scheen alsof er geen verdere doortogt was. Doch nader bij gezeild zijnde, ontdekten wij, dat deze beide punten omtrent eene Engelsche mijl van elkander verwijderd waren, hebbende ieder eene van opgestapelde steenen gemaakte benting, voorzien van eenige stukken geschut. Wij zeilden dezen nauwen doortogt binnen, en na met veel valwinden geworsteld te hebben, veroorzaakt door het hooge land waardoor wij omringd waren, ankerden wij des avonds ten 7 ure op de reede tegen over het fort, op eenen afstand van omtrent eene Engelsche mijl van den wal, tusschen eene brik en ruim 20 groote handelspraauwen. Weldra kwam de praaiboot van den wal met een' soldaat, van welke gelegenheid ik gebruik maakte, om den gezaghebber van Bima het doel van onze komst en tevens mijn voornemen, om morgen vroeg een bezoek bij hem af te leggen, mede te deelen.

Den volgenden morgen begaf ik mij dan ook met den kapitein en den Heer SPANOGHE naar wal. De landingsplaats genaderd zijnde, stootte onze sloep op eene uitgestrekte modderbank, op eenen afstand van ruim 200 roeden van het strand. De gezaghebber zond ons eene draagstoel met vier man waar-

van ik gebruik maakte, om mij van de sloep naar het strand te laten dragen.

Hier werden wij door den gezaghebber, den Heer STIJNZE, verwelkomd, naar zijne 500 passen van de landingsplaats geleegene woning geleid, en aan zijne vrouw en kinderen voorgesteld. De ontvangst was hartelijk en gul, doch deftig in navolging der oude gebruiken en zeden in Indië, welke hier en daar in de afgelegene hoeken van den archipel nog aangetroffen worden.

Tegen den avond gingen wij, na vooraf belet te hebben doen vragen, een bezoek bij den Rijksbestierder afleggen. Wij doorwaadden eerst eene kleine rivier op den rug van onze bedienden, wandelden vervolgens door eene lommerrijke laan in het midden van eene uitgestrekte kampong, en kwamen toen aan eene schoone met kampongs omringde groote vlakte, waarop eenige paarden en karbouwen graasden. De oostzijde van dit plein bereikt hebbende, traden wij, na eene wandeling van een half uur, de kampong van den Rijksbestierder binnen, welke in uitgebreidheid en aanzien met de overige door ons geziene kampongs geen merkbaar verschil opleverde. Voor het huis van dien hoogen persoon komende, zagen wij voor de deur eene wacht staan van vier grenadiers, uit planken gesneden en geschilderd, hetgeen een koddig gezicht opleverde. Zijne Hoogheid kwam ons met een vrolijk gelaat aan de deur te gemoet, en onder betuiging van hartelijke blijdschap over onze aankomst, reikte hij ons minzaam de hand, en geleidde ons naar eene tafel omringd met stoelen en geplaatst in den linker vleugel van de voorgalerij, alwaar wij allen gezamenlijk plaats namen. Onze gastheer was een man van 83 jaren, gekleed als Maleijer, met eene kleine „kopia“ op het hoofd en een wit sikje aan de kin, loopende triangelvormig ter lengte van twee duim naar beneden. Hij was zeer spraakzaam, en vroeg mij welke handelsartikelen ik wel had medegebragt. Ik maakte hem hierop minzaam bekend, dat noch mijn beroep noch het oogmerk mijner

reis het toelieten, eenigen handel te drijven, doch de oude man zich hiermede niet bevredigd houdende, ging voort, na vooraf naar mijnen ouderdom te hebben gevraagd, met te zeggen, dat hij gaarne wat boter, kaas en andere kleinigheden wenschte te hebben, en de hand over zijn aangezicht strijkende, vroeg hij of ik geen scheermes te missen had, waardoor hij mij eindelijk gelukkig in de gelegenheid stelde, om de veelvuldige vragen, die hij mij deed, met een „ja“ te kunnen beantwoorden.

Onder het praten werd een likeurkistje op tafel gebracht. De oude man opende het voorzigtig, nam de glaasjes er uit, en vroeg of wij Madéra dan wel genever met bitter wilden gebruiken. Ik gaf de voorkeur aan Madéra, doch hij schonk zich een glaasje genever in, dat hij met veel smaak ledigde.

Het vertrek, waar wij zaten, had meer het voorkomen van een open pakhuis, dan van eene voorgalerij om menschen te zien. Kisten, kasten, tafels, stoelen, oude versleten en morsige banken, zag men hier en daar door elkander staan, doch tegen den wand pronkte eene menigte schoone en kostbare geweren, in eene geregelde rij naast elkander geplaatst, waaronder vier zwaar met goud ingelegde buksen alle anderen in schoonheid overtroffen. Ik bewonderde deze stukken, waarop de Rijksbestierder mij zeide, dat zij te Stambool (Konstantinopel) waren vervaardigd, en tevens te kennen gaf, dat hij veel meer dergelijke zaken in zijn pakhuis had. Langzamerhand gaf hij nu aan het gesprek eene zoodanige wending, dat wij wel genoodzaakt werden, om zijne kostbaarheden te bezien. Hij vertoonde ons eerst een fraai naaidoosje, besloten in een kastje van parelmoer, met speelwerk; vervolgens liet hij ons een Engelsch horologie zien, waaraan een gouden ketting hing, en vroeg ons, wat wij dachten dat het wel kostte. Ik ried f 300, doch de oude man antwoordde, en wel met eenige warmte, dat hij er f 700 voor betaald had, terwijl een ander Inlander, die op den grond zat, het hoofd ophief, en, eene veel betekenende houding aannemende, mij toeriep, dat het 700 Spaan-

sche matten kostte. Nu dacht ik, dat onze gastheer hierbij zijne pronkklust zou bepalen; maar neen, hij liet nog een kistje op tafel brengen, en haalde er uit: een' gouden lepel, een' gouden vork, een mes met gouden heft, een' gouden sriestamper, eene gouden buikplaat, eene fraaije gouden kris en een zwart lakensch vest, waarvan de knopen bestonden uit twintig gouden Spaansche matten, en dat aan den kraag tien willempjes had.

„Ziedaar”, riep hij uit, „eenige gouden stukken, die ik bij mij draag als ik uitga, en nooit trek ik uit ten oorlog, zonder zes duizend gulden aan waarde bij mij te dragen.” Intuschen werd het likeurkistje van tafel genomen, en een bakje beladen met kwee-kwee kwam daarvoor in plaats, benevens thee met melk, waarvan wij gaarne gebruik maakten. Om aan de steeds voortdurende pronkzucht van onzen gastheer, die vrij lastig begon te worden, een einde te maken, gaf ik eene wending aan ons gesprek, en vroeg hem, of de vorsten van Bima nog menschen lieten halen van Mangarai, en of hier mogelijkheid bestond, om eenige „orang beroetang” (pandelingen) te krijgen. Hij sloeg deze vraag kort af, zeggende, dat hij er niets van wilde hooren, tenzij het Gouvernement den slavenhandel weder geheel vrijstelde, „want,” zeide hij, „zoo lang zulk een verbod blijft bestaan, moet men aan geen middelwegen denken.” Hij bleef zoo hardnekkig bij dit gevoelen volharden, dat hij aan geen beweegredenen hoegenaamd het oor wilde leenen.

Middelerwijl kwam een zendeling van den Sultan van Bima ons namens dien vorst vragen, wie wij waren, waarop wij onze namen, beroep en bestemming moesten opgeven. Wij maakten van deze gelegenheid gebruik, om Zijne Hoogheid, onder aanbieding onzer complimenten, te laten vragen, of wij de eer konden hebben, van dezen avond onze opwachting bij hem te maken.

De Sultan bevond zich in eene nabijgelegene woning, ten

huize van zijne vrouw, dochter van den Rijksbestierder, en ofschoon de afstand niet meer dan 50 passen bedroeg; moesten wij toch eenen geruimen tijd wachten, eer het begeerde antwoord kwam. Eindelijk liet hij ons weten, dat het hem aangenaam zoude zijn ons op overmorgen te ontmoeten, hetgeen, volgens zeggen van den gezaghebber, een vast gebruik bij hem was, waarschijnlijk ten einde tijd te winnen en in de gelegenheid te komen, om zich in al zijne pracht te laten zien.

De gezaghebber vertelde ons, dat de Sultan, een man van 33 jaren, zelden te voorschijn kwam. Hij sliep den geheelen dag en bragt den nacht met amfoenschuiven door. De zorgen der regering liet hij geheel over aan zijnen schoonvader, den Rijksbestierder.

Wij lieten den Sultan weten, dat het ons leed deed niet langer dan tot den volgenden dag op Bima te kunnen vertoeven, en hem onze zegewenschen doende toekomen, namen wij afscheid van onzen vrolijken praalzuchtigen gastheer, en keerden naar ons logies terug.

Ten zeven ure gingen wij aan tafel om te middagmalen, in gezelschap van de vrouw des gezaghebbers en van al de Christen burgers van de plaats, bestaande uit 7 personen. De geregten waren, door de zorg van onze gastvrouw, zeer smake-lijk, en leverden eene herinnering op aan de aloude gastvrijheid onzer voorvaderen.

Ik heb bij de Christen burgers van Bima, die slechts weinig Hollandsch verstaan en niet anders dan Maleisch spreken, eene innemende eenvoudigheid aangetroffen, en, ofschoon zij met de Inlandsche bevolking van het eiland veel bijgeloof gemeen hebben, gaven zij evenwel duidelijk blijken, dat alleen gebrek aan middelen van opvoeding de beschaving van hun anders gezond verstand belemmerd had. Na eenige aangename uren met deze goede menschen aan tafel te hebben doorgebracht wenschten wij elkander eenen goeden nacht en begaf ik mij naar mijne kamer.

Den volgenden morgen vroeg maakte ik met mijn' gastheer eene wandeling door de hoofdplaats Bima. Wij bezochten den dalem des Sultans, omtrent een half uur gaans van des gezaghebbers woning gelegen. De dalem is omringd door een' steenen muur, en voorzien van twee poorten. Aan de eerste poort is een hooge en van planken fraai bewerkte „ pangong „ (eene soort van koepel). De woning des Sultans is een groot houten gebouw met twee afdaken, en gedekt met kleine planken, hetgeen er het voorkomen aan geeft van een leijen dak. Voor het huis is eene groote galerij, met twee gemetselde poorten in het midden, doch alles is in eenen vervallen staat, en draagt slechts de sporen van vroegere orde en smaak. Vervolgens bezochten wij twee passars, namelijk passar-besar en passar-melajoe, alwaar visch, suiker, sirie, tabak, groenten, djagong, pisang, aardvruchten, talas en meer dergelijke dingen van geringe waarde werden verkocht. Onze koperen duiten waren hier niet gangbaar; men gebruikt er Chineesch tinnen geld, „ pieties „ genaamd, waarvan er 160 op een gulden gaan. Voorts wandelden wij door het Maleische kamp, gingen over eene uitgestrekte vlakte van padievelden, en bezochten een Inlandsch kerkhof, waar zich drie groote kelders bevonden, de Portugeesche graven genaamd, doch bij nader onderzoek bleek het mij, dat het geen Portugeesche maar Inlandsche begraafplaatsen waren, vermits de groote kisten, die er ingeplaatst waren, met Arabische karakters waren beschreven.

De hoofdplaats van Bima zou een groot dorp kunnen genoemd worden, gelegen aan de oostzijde van eene uitgestrekte zeekom, welke ruim 10 Engelsche mijlen lang en 5 tot 8, en op sommige plaatsen nog meer, mijlen breed zal zijn. Deze kom heeft in haar midden, omtrent drie mijlen bewesten de hoofdplaats, een klein doch hoog en rotsachtig eiland, Poeloe-Kambing genaamd, en is van alle zijden door hoog land omringd, wordende aan den ingang door twee uitstekende punten ingesloten, die van de beide oevers des lands uitloopen, en op eenen af-

stand van eene Engelsche mijl tegen over elkander liggen. De uiteinden dezer hoeken zijn versterkt met forten, voorzien van het noodige geschut, om de haven van Bima tegen de zee-roovers te beschermen, welk gespuis in vroegere dagen de bevolking, die langs den oever van deze kom in kampongs verspreid was, zeer verontrustte.

Wij hebben op de hoofdplaats vlak aan strand een klein aarden fortje, omringd van eene drooge gracht, en voorzien van twee kleine veldstukjes en twee metalen zesponders, alsook van eenige defecte ijzeren stukken op rolpaarden. Dit fortje bestrijkt de reede van Bima, en heeft eene bezetting van 10 man Europeesche en 7 man Inlandsche militairen, onder het bevel van eenen sergeant.

Het civiel gezag is opgedragen aan een' ambtenaar, die den titel voert van gezaghebber, en een maandelijksch inkomen geniet van *f* 150. Het geheel établissement op Bima kost het Gouvernement jaarlijks *f* 10,000, waarvan het geen ander voordeel trekt dan de verpligte levering van 2000 pikols sapanhout, welke op grond der bestaande contracten jaarlijks door den vorst in de maand Julij moeten worden geleverd. Dit jaar had dit echter nog geen plaats gehad, dewijl nog geen schip van Batavia was aangekomen, om het hout af te halen.

Het eiland Sumbawa, waarvan Bima een gedeelte uitmaakt, had vóór 1815 nog zes rijkjes, met eene bevolking van nagenoeg 300,000 zielen, doch wordt thans verdeeld in vier vorstendommen, eene bevolking van slechts circa 260,000 zielen tellende, als zijnde twee van de vruchtbaarste en meest bevolkte landschappen, Tambora en Paket genaamd, zoo als ik hierboven reeds aanmerkte, door de uitbarsting van den 11den April 1815 geheel verwoest en de bevolking omgekomen.

De nog overgeblevene landschappen zijn:

Bima, met eene bevolking van 100,000 zielen.	
Sangar, " " " " 5,000 "	
Dompo, " " " " 25,000 "	
Sumbawa, " " " " 130,000 "	

Sumbawa, gelegen aan den westelijken oever eener kleine baai, beoosten een' grooten zeeboezem welke het eiland als het ware in tweeën verdeelt, overtreft in uitgebreidheid al de overige landschappen. Het werd vroeger bestuurd door eenen Sultan, doch thans voerde slechts een regent, onder den titel van „daraŋga“, het gezag, daar de kroon vacant was. Dit landschap levert rijst genoeg voor eigen gebruik, en omtrent 30 of 40 kojangs voor den uitvoer, alsmede een weinig sapanhout, waarvan het Gouvernement den uitsluitenden handel heeft. Ook wordt er een genoegzaam aantal paarden gevonden voor eigen gebruik. De heerschende godsdienst der bevolking is de Mahomedaansche, en men heeft mij verhaald, dat de zieken geen geneesmiddelen willen gebruiken, daar dit, volgens hun gevoelen, eene heiligschennis zoude zijn tegen Gods alwetendheid.

Bewesten Sumbawa hebben de twee rijkjes Paket en Tambora gelegen, waarvan thans geen spoor meer gevonden wordt.

Verder komt men aan het landschapje Sangar, hetwelk vroeger eene aanzienlijke en welvarende bevolking moet geteld hebben, doch daar het door de uitbarsting van de Tambora ook veel geleden heeft, levert het thans, behalve een weinig rijst naauwelijks toereikend voor eigen gebruik, niets voor den handel, terwijl de bevolking, welke tot 5000 zielen is ingekrompen, bestuurd wordt door eenen onafhankelijken vorst, bekend onder den naam van „Roemat-Koré“.

Daarna heeft men het landschap Dampo, grenzende aan Bima, hetwelk geregeerd wordt door eenen vorst, dien de Europeanen „koning“ noemen, doch die bij de inboorlingen onder den naam van „Sangadja-Dampoe“ bekend is. Dit land, hetwelk, zoo als hierboven gezegd is, eene bevolking heeft van niet meer dan circa 25,000 zielen, levert omtrent 20 pikols was voor den handel en eene genoegzame hoeveelheid rijst en katoen voor eigen gebruik. Er groeit veel sapanhout in het wild, dat echter niet ingezameld wordt.

Eindelijk komt men aan het gebied van Bima, waarvan hierboven de beschrijving is gegeven. Dit landschap, hetwelk eigenlijk Bodjo heet; telt tweeërlei soort van bevolking, namelijk „Tobodjo's" en „Todongso's". De eerstgemelden bewonen de stranden en belijden het Mahomedaansch geloof; de laatsten, die het grootste gedeelte van de bevolking uitmaken, zijn bergbewoners, een goedaardig volk, dat zich met den landbouw geneert. De Mahomedaansche instellingen hebben bij hen nog geen merkelijken voortgang gemaakt; zij eten en leven gelijk de Heidenen, welke nog in de gebergten van Java gevonden worden, en aanbidden zekere geheiligde boomen en een' steen, dien zij „parafoedewa" noemen. Jaarlijks vieren zij na den rijsttoogst een groot feest, waarop mannen, vrouwen en kinderen bij elkander komen, en eene soort van bachanalia houden. Dit feest wordt door hen „radjoe" genaamd.

Het Inlandsch besturend ligchaam van Bima is zamengesteld uit een' Sultan, die in de taal van het land den titel voert van „Roemat-Sangadjie"; een' Rijksbestierder, „Roemat-Bietjara" genaamd; 14 raadsheeren, „mantrie's"; een' collecteur, „sabandaar" of „toretie-sekoeroe", en twee officieren van politie, „boemie-loema's". De eerste in rang heet „boemie-loema rasamie" en de andere „loema-boemie balo". Daarna komen de „glarang's" of dorpschouffden. De militaire stand wordt onderscheiden als volgt: „boemie-ande", eerste of opperbevelhebber; „ande-goeroe bodjo", tweede bevelhebber; „ande-goeroe roerie", derde bevelhebber; hierop volgen de „ande-goeroe kapitang's"; daarna komen de „alferissen" of luitenants. De onderofficieren noemt men „anding-goeroe tooi". De soldaten worden onderscheiden in twee klassen, onder de benaming van „soeba-tooi" en „loebaralie".

De ambtenaren en verdere geëmploijeerden van den staat worden niet met geld betaald, maar krijgen een stuk land, waarvan de uitgestrektheid afhangt van den door hen bekleed wordenden rang. Zij verhuren deze landen, en vinden daarin

hun bestaan. De grond is het uitsluitend eigendom van den Vorst. Hij heft geen directe belasting, maar niemand heeft het regt om een stuk land te bewerken, zonder het van den vorst dan wel van andere personen, die het in apanage hebben, te huren, zoodat telkens, wanneer de rijstvelden beplant zullen worden, zij voor den tijd van een jaar van den Vorst moeten worden ingehuurd, met vooruitbetaling van de huurpenningen.

De overige inkomsten van den Vorst bestaan in de inkomende en uitgaande regten op den handel, die door den Inlander alhier wordt gedreven, terwijl de Europeanen, van welke natie ook, vrij zijn van alle belasting, en zulks op grond van daaromtrent bestaande overeenkomsten tusschen ons Gouvernement en de vorsten van Bima. Ook laat hij de Inlandsche vaartuigen van een tot drie gulden ankerage-geld betalen. Het verkoopen van amfoen in het klein behoort bij uitsluiting aan den Vorst. Omtrent 100 kattie's witte vogelnestjes, welke op dit eiland jaarlijks in de kampong Sappe gevonden worden, behooren ook aan den Vorst, alsmede alle boeten die voor misdaden worden opgelegd, boven de 80 reaal bedragende. Be-loopen ze tot 40 reaal, dan vallen ze den „Roemat-Bietjara” of Rijksbestierder ten deel, en wanneer tot 20 reaal, aan den officier van politie of „boemie-loema”. Alle andere mindere boeten komen ten voordeele der mindere hoofden. De Vorst van Bima alsmede de Rijksbestierder worden voor zeer rijk gehouden. De eerstgenoemde heeft ook eenige groote padoewakang's, die naar Java en Singapore ten handel varen.

Bima levert, behalve eene genoegzame hoeveelheid rijst, katoen en djatiehout voor eigen gebruik, ook nog voor den handel: 100 kojangs rijst, welke hier tegen $f 2\frac{1}{2}$ de pikol wordt verkocht; 60 pikols katoen; 100 kattie's vogelnestjes; 80 pikols was, welke van Dompo en het eiland Floris alhier worden aangebragt; 2100 pikols sapanhout, dat aan het Gouvernement tegen $f 4$ de pikol wordt geleverd, en ongeveer 10 kojangs zout, welke te kampong Billo worden aangemaakt en voor eigen consump-

tie strekken. Verder levert Bima 300 paarden, welke naar Java worden uitgevoerd, en eenige potten en pannen, welke in de negorijen Wadanarie en Raba gemaakt en op verschillende plaatsen van het eiland verkocht worden.

Onder de onderhoorigheden van Bima telt men:

1°. Het eiland Floris of Mangarai, ook Ende genaamd, doch slechts voor een gedeelte. Twee onderkoningen van Bima, „Boemie-Djara” genaamd, handhaven hier het gezag van den Sultan van Bima, en hebben hunne zetels gevestigd te Tata en Reo. In het oostelijk gedeelte van dit eiland vindt men eenige établissements van Portugezen, waarvan er mij drie zijn opgenoemd, onder de benaming van Gellerteng, Gege en Korga. Men zegt, dat dit eiland eene grootere bevolking telt dan het eiland Sumbawa. Bima heeft vroeger, toen de slavenhandel nog gedreven werd, veel voordeel van Floris getrokken, doch thans krijgt het, behalve een weinig was en ongeveer 400 grove matjes, niets meer van dit eiland.

2°. Goenoeng-Apie of eigenlijk Sangeang. Dit eiland heeft eene bevolking, zoo men zegt, van ongeveer 300 huisgezinnen, en wordt bestuurd door eenen „dalloe”, die te Wera woont. Het levert omtrent 60 pikols katoen, die te Bima tegen rijst en andere benoodigdheden worden geruild. Het hoofdvoedsel van de bevolking is djagong en pompoenen; ook wordt dit eiland door den Vorst van Bima gebruikt als een ballingsoord voor misdadigers, die slechts voor eenen bepaalden tijd worden gestraft.

3°. Het eiland Komodo, waarheen zwaardere misdadigers voor hun geheele leven door den Vorst van Bima gebannen worden. Het heeft eene hoofdplaats of negorij, welke den naam van het eiland draagt, met eene bevolking, naar men zegt, van ongeveer 100 zielen, die onder het gezag van eenen „dalloe” staan. Dit eiland is vermaard door de vele herten, die er op gevonden worden; van het vleesch van die dieren wordt „dingding” gemaakt, dat naar Bima wordt uitgevoerd en aldaar te-

gen rijst verruild. Ook levert het gedroogde visch en slijpsteenen van eene goede hoedanigheid.

4°. Poeloe-Seraija, thans onbewoond.

Op de hoofdplaats Bima, waar de Sultan, de Rijksbestierder en de Nederlandsche gezaghebber in den omtrek van eene paal wonen, vindt men ook eene Maleische kampong met eene bevolking van omtrent 30 zielen, een Boegineesch kamp met ongeveer 500 zielen, 19 Christenen en 2 Chinezen, welke allen, als vreemdelingen, ondergeschikt zijn aan den gezaghebber, doch ingeval van overtreding door den vorst worden terecht gesteld, de Christenen alleen uitgezonderd. De verplichting rust op deze vreemdelingen, om den gezaghebber, wanneer hij op reis gaat of ten oorlog moet uittrekken, te volgen, en hem met volk bij te staan. Ook vindt men hier drie, ofschoon niet veel beteekenende, passars, genaamd passar-besar, passar-bantailie en passar-melaijoe.

Drie bijna niet noemenswaardige riviertjes loopen door de hoofdplaats, de namen dragende van Soengei-Melaijoe, Soengei-Bima en Soengei-Padallo. De twee eerstgemelden hebben eenen en denzelfden oorsprong, en loopen in zee uit op eenen afstand van slechts $\frac{1}{4}$ paal van elkander, terwijl Soengei-Padallo ook niet ver bezuiden Soengei-Bima in zee valt. De uitwatering dezer drie kleine rivieren vormt langs het geheele strand der hoofdplaats eene uitgestrekte modderbank, hetgeen mijns inziens schadelijk voor de gezondheid der bewoners zijn moet.

De kampongs of wijken op de hoofdplaats zijn meestal omheind met paggers van gespleten bamboe of kleine boomen, doorvlochten met struiken en klimop. De straten zijn naauw en onregelmatig aangelegd, terwijl hier en daar eenige klapper-, pinang- en andere boomen zich voor het oog opdoen. De huizen zijn hoog van den grond, op houten stellingen gebouwd, waarvan eenigen het aanzien hebben van groote kasernen.

De inwoners kleeden zich gelijk de Boeginezen, doch de

lagere stand maakt hierop eene uitzondering, daar de mannen hunne krissen bedekt houden met het kleedje, dat zij los over het gevest werpen, terwijl de vrouwen de twee einden van het kleedje voor en achter over den linker schouder halen en met eenen knoop vast maken, zich dus als het ware in eene zak opsluitende, welke over de borst tot onder de regter knie en linker enkel loopt.

Het geheele eiland vertoont zich dor en rotsachtig, de groei-kracht is in alle rigtingen nietig, en de inwoners zijn in armoede gedompeld, hetgeen men zegt dat toegeschreven moet worden aan den geweldigen schok, dien het eiland door de uitbarsting van de Tambora heeft ondergaan, bij welke gelegenheid geheel Bima vijf dagen lang met asch, ter dikte van twee voet, is overdekt geweest. Dit heeft niet alleen veel schade aan de gebouwen toegebracht, maar ook het geheele plantenrijk vernield, zoodat de grond een geheel ander aanzien heeft verkregen, en men tot vijf jaren na deze gebeurtenis geen land heeft kunnen bebouwen. Een groote hongersnood heeft daardoor geheerscht, kostende toen de rijst, welke van Java werd aangebragt, f 8 de pikol. De nood rees in die dagen onder de bevolking zoo hoog, dat alle banden der natuur verbroken werden; mannen verkochten hunne vrouwen, moeders gaven hare kinderen weg voor een handvol voedsel, menschen stierven langs de wegen uit gebrek, en van alle zijden hadden groote volksverhuizingen plaats, zoo naar Java, Balie en Celebes, als naar Timor en andere nabijgelegene oorden. De natuur begon zich nu echter weder te herstellen, en bragt als het ware eene geheel nieuwe schepping te voorschijn, doch de velden, die vroeger drie malen 's jaars werden bebouwd, leverden thans slechts éénen oogst, daar de grond nog met eene korst asch ter dikte van 5 duim bedekt was, hetgeen eene zeer schadelijke uitwerking op de vruchtbaarheid scheen te hebben. De sapan- en djatieboomen, die op de hooge landen van het eiland in overvloed groeijen, scheenen het minst door de uitbarsting geleden te hebben.

Men vindt op het eiland Sumbawa geen verscheurende dieren. Herten, wilde varkens, landak's, tangalong's en wilde katten zijn de wouddieren, die men hier aantreft, terwijl onder de tamme dieren koeijen, geiten, schapen en karbouwen gevonden worden. De karbouwen, die slechts ƒ 6 het stuk kosten, worden hier even als in de Lampongs op Sumatra gebezigd, om de sawah's te bereiden. Voorts heeft men hier dezelfde huisdieren als op Java.

De vele verschrikkelijke natuurverschijnselen, die in dit land plaats grijpen, en waarvan de oorzaken door den Inlander niet begrepen of nagespoord kunnen worden, maken de bevolking buitengewoon bijgeloovig. Overal zien zij zich omringd door hooge brandende bergtoppen. Hunne dorre kusten leveren de schrikkelijkste tooneelen van verwoesting. De grond beweegt zich telkens met zware schokken onder hunne voeten, en de zee spoelt met woede over hare oevers, de grootste verwoestingen aan gebouwen en planten veroorzakende. Als een klein voorbeeld daarvan vertelde mij de gezaghebber, dat hij gedurende zijn verblijf op Bima in elf maanden zeven aardbevingen ondervonden had, waarvan eene twee minuten duurde, terwijl eenigen der burgers verhaalden, dat in 1818 eene aardbeving had plaats gehad, welke drie minuten aanhield en waarvan de schokken zoo zwaar waren, dat niet alleen de menschen niet op hunne voeten konden staan, maar ook de steenen gebouwen van ons établissement, zoo binnen als buiten het fort, instortten, alsmede een gemetselde muur, die des Sultans dalam omringde, vernield werd, terwijl de zee omtrent twee vademen hoog rees, en ver over hare oevers loopende, verscheidene huizen op de hoofdplaats beschadigde. Deze en soortgelijke schrikverwekkende tooneelen zijn zeker berekend, om een onkundig volk, dat de natuurlijke oorzaken van zoodanige gebeurtenissen niet kan nagaan, zoo ver te brengen, dat het op elk buitengewoon voorwerp met schrik als op een of ander wonderwerk nederziet, door eene hem onbekende magt daar-

gesteld, om den mensch naar gelang van omstandigheden te bevoordeelen of te benadeelen. Daaraan is dan ook het sprookje, dat op Bima onder de bevolking algemeen geloofd wordt, zijnen oorsprong verschuldigd, namelijk dat de uitbarsting van den berg Tambora toe te schrijven is aan het misdadig gedrag van het volk van dat land, hetwelk eenen godvruchtigen Arabier, die van Java over Sumbawa aldaar was aangekomen, eerst gedwongen had om hondenvleesch te eten, en daarna vermoord had, en dat den volgenden dag de berg gesprongen was, alles vernielende wat leven bezat. En dit was bekend gemaakt door iemand, die kort voor deze gebeurtenis Tambora had verlaten, en te Bima was aangekomen.

Onder de overige voorwerpen van bijgeloof van dit volk telt men, behalve eene menigte geheiligde rotsen, boomen en andere met levensgevaar genaakbare plaatsen, drie bamboes te Tandoe-Dompo, welk uit éénen wortel voortspruiten en in drie rigtingen overhellende, de zetels aanwijzen der drie groote vorsten op het eiland Sumbawa, behoorende de stam aan Dompo, de regter boom aan Bima en de linker aan Sumbawa. De vorst van Dompo ontleent hieruit zijne meerderheid boven de andere vorsten van het eiland, doch dewijl de Europeanen zich te Bima gevestigd hebben, heeft dit landschap daardoor de suprematie verkregen. Het volksverhaal zegt verder, dat de bamboe geplant is door drie broeders, SANG-BIMA genaamd, die van Java kwamen en als de eerste vorsten van dit eiland bekend zijn. Eene menigte meer dergelijke vertellingen worden niet alleen door Inlanders maar ook door de hier geboren Christenen als onbetwistbare feiten verhaald, hetgeen geheel moet toegeschreven worden aan de bekrompen opvoeding, welke aan die zoo ver van alle beschaafde oorden verwijderde menschen te beurt valt.

Donderdag den 22sten September verlieten wij, met het aanbreken van den dag, de reede van Bima, en bevonden ons des avonds benoorden Goenoeng-Apie. Dit eiland, waarvan ik hier-

boven als eene onderhoorigheid van Bima, reeds melding maakte, heeft eene groote piek, en vertoonde zich des nachts op vele plaatsen door groote vuren verlicht. Wij zeilden gedurende den nacht met eene flauwe koelte uit het Z. O. De lucht was betrokken en er viel veel regen. Den volgenden dag zagen wij, bij het opkomen der zon, in het verschiet een voorwerp op het water drijven, dat aanvankelijk voor een vaartuig zonder zeil werd aangezien, doch bij eene meer oplettende beschouwing vermeenden wij stellig, dat het een vaartuig in nood was, waarvan de opvarenden in eenen wanhopenden toestand ons om hulp wenkten. Daar de wind zeer flauw was, konden wij niet dan langzaam dit voorwerp naderen. Honderde gissingen werden gemaakt omtrent het droevige lot der ongelukkigigen, die zich aan boord bevonden, en de kapitein, zijne menschlievende begeerte om hen spoedig eenige hulp toe te brengen, niet langer kunnende bedwingen, liet de sloep strijken en zond die naar het wrak. Doch wat gebeurde? Bij het naderen van de sloep, zagen wij op eens al de voorwerpen van ons innig mededogen in dikke zwermen opwaarts vliegen, terwijl de sloep weldra terugkeerde met 3 haaijen en 5 schoone dolfijnen. De matrozen berigttten ons, dat het voorwerp, hetwelk tot zoo veel gissingen had aanleiding gegeven, eene verlatene kleine prauw was, waarop honderde zeevogels zich geplaatst hadden, terwijl eene menigte groote visschen er om heen aasden.

De zeewind intusschen met eene flauwe koelte doorkomende, bragt ons tegen den avond bewesten Goenoeng-Apie, en met het aanbreken van den dag van Zaterdag den 24sten bewesten straat Sapie in het gezigt van de kust van Floris of Maugarai. Wij zeilden gedurende den dag met dezelfde koelte langs die kust, doch maakten goede vordering, daar de stroom in ons voordeel was. Wij liepen voorbij onderscheidene eilanden, die noch op de kaarten noch bij HORSBURGH bekend stonden. Tegen den avond zagen wij een padoewakang eene der havens van

Floris binnenloopen. Gedurende den nacht maakten wij slechts geringen voortgang, en bevonden ons op Zondag den 25sten 's morgens nog aan de noordkust van Floris. Ook dien en den volgenden dag hadden wij bijna geen wind, zoodat wij eerst op Dingsdag den 27sten in het gezigt van het eiland Roessa-Radjie kwamen, hetwelk wij tegen den avond tot op twee Engelsche mijlen naderden, hebbende toen een' hoek van de kust van Floris omtrent drie Engelsche mijlen van ons, waardoor eene passage van 5 of 6 Engelsche mijlen in breedte gevormd wordt.

Het eiland Roessa-Radjie vertoont zich aan zijne zuidoostelijke zijde omtrent 800 voeten hoog boven de oppervlakte der zee; het heeft eenen ronden top, bedekt met eene kalkachtige zelfstandigheid, met diepe kloven en gapingen, het aanzien hebbende van eenen uitgebranden krater, zoo het niet een werkelijk brandende was, daar ik mij verbeeldde rook te zien opstijgen. Het eiland scheen bewoond te zijn en is bedekt met lontarboomen.

Ongeveer ten 7 ure des avonds nog in het nauwe gedeelte van de passage tusschen Roessa-Radjie en Floris zeilende, begonnen de wolken, die den geheelen dag boven de toppen der bergen hadden gehangen, zich meer en meer op een te pakken, en daarna met eene verdikte lucht uit te breiden, terwijl nu en dan felle bliksemstralen de daarop volgende donderslagen aankondigden, vergezeld van een vreesselijk gebulder, welk geweld nog vergroot werd door de terugkaatsing der echo's van de nabij gelegene bergen. De kapitein liet de zeilen bergen; naarmate de donder meer en meer begon te ratelen, scheen hij in stem en drift krachtiger te worden. De matrozen verrigkten vlug hun werk, de soldaten stonden van schrik als verstijfd, en de passagiers zochten eene schuilplaats tegen den naderenden storm. Een aantal katten, honden, een aap en de klippen en eenden maakten een vreesselijk geweld. De kapitein ging, onder het uitbraken van zware

vloeken, voort met zijne kommando's te doen hooren, en eindelijk bulderde bij het bevelwoord van: „klear hij de marszeil-val-len". Nu scheen het, alsof het geheele uitspansel met eenen donkeren sluijer bedekt was. De wolken naderden ons met snelheid, de wind ging liggen, de zee verhief zich langzaam, het scheepje dobberde regts en links, de marszeilen klapperden heen en weer tegen de masten, en eensklaps vielen de zeilen tegen. „Ombrassen" werd nu het bevel. Nu verspreidde zich echter eensklaps eene stinkende zwavellucht; daarop volgde een snelle bliksemstraal, vergezeld van eenen geweldigen donderslag, en met eens zetten zich de zeilen vol, de wind nam weder toe, en ons scheepje viel met den bovensten boord tot aan het water over. De kapitein riep met razend geweld: „toeroet, toeroet" (houd af, houd af); de man aan het roer antwoordde even snel: „toeroet, toeroet", en het kommando werd herhaald met dubbele snelheid, gepaard met een' stroom van vloeken. Iedereen dacht dat wij zouden vergaan en dat ons laatste uur geslagen had, doch eensklaps gehoorzaamde het vaartuig aan het roer, viel af en rigtte zich op, alsof er niets gebeurd was. De wolken ontlastten zich spoedig in water en eene zware regenbui volgde; de lucht klaarde weder op, en gedurende het overige gedeelte van den nacht hadden wij stilte, zoodat wij ons in den morgenstond van Woensdag den 28sten nog voor Roessa-Radjie bevonden, bijna op dezelfde plaats waar wij den vorigen avond door den storm overvallen waren.

Tegen den avond bevonden wij ons omtrent 5 mijlen van Floris, hebbende het eiland Laguete N. N. O. van ons, op eenen afstand van omtrent 18 mijlen. De stroom, die hier om de west liep, zette ons hoe langer hoe meer onder den wal, hetgeen ons beducht maakte van op strand te zullen komen. De kapitein nam derhalve zijne toevlugt tot de sloepriemen, waarmede het schip ruim drie uren werd voortgeroeid, met eene vaart van ééne mijl. Met het aanbreeken van den dag van Donderdag den 29sten, zagen wij ons dicht onder den wal van

Floris, pijlende een' uitstekenden hoek der kust Z.Z.W. 5 mijlen, het eiland Roessa-Radjie O. ten Z. 15 mijlen, en Poeloe-Laguete N.O. ten N. 18 mijlen, terwijl W. ten N. van ons een groot eiland, met eene hoogere piek dan die van Roessa-Radjie en Laguete, zich in het verschieft vertoonde, met verscheidene kleinere eilanden in zijne nabijheid. Dit gedeelte der kust van Floris, dat zich hier voordoet als verscheidene groote inhammen te bezitten, alsmede de ligging van het eiland, worden door HORSBURGH zeer onnaauwkeurig opgegeven. en zijn ook op de zeekaarten slecht geplaatst. Ook dezen avond moesten wij ons van de sloepriemen bedienen, om het vaartuig van een lang eiland af te houden, dat wij door den stroom, die met snelheid om de west liep, sterk naderden.

Vrijdag den 30sten 's morgens ten 9 ure bevonden wij ons omtrent 13 mijlen N. O. $1/2$ O. van het eiland, hetwelk wij den vorigen avond zoo nabij waren gekomen. Het vertoonde zich nu als twee naast elkander liggende lage eilanden, hebbende ten zuiden nog een eilandje met hoogen ronden top, in den vorm van eene knoop. Het groote eiland, hetwelk wij den vorigen dag zagen, werd nu herkend voor Long-eiland, gelegen in eene groote bogt van Floris.

De kust van Floris vertoont zich hier hooger dan de andere deelen van het eiland, welke wij voorbij waren gestevend, ook veel vruchtbaarder en geschikter voor menschelijk verblijf, hetgeen ons door de vuren, welke wij des nachts zoowel op de bergen als langs de kust ontdekten, bevestigd werd. De zee in deze omstreken schijnt zeer vischrijk te zijn; wij zagen dien morgen eene walvisch met gespikkelden rug, in eene langzame beweging langs het schip golvende. Kort daarop vertoonde zich de zoogenaamde „boer met zijne varkens“, in eenen grooten troep met snelheid de zee doorklievende. Ook zagen wij vliegende visschen, nagejaagd door een aantal dolfinen, wier snelle vaart door het water en groene kleur met afwisselende schakeringen van glinsterend goud en zilver eene schoone vertooning opleverden.

Tegen den avond hadden wij omtrent eene mijl beoosten van ons Floris-head of kaap Gran, zeilende gedurende den nacht met eene flaauwe koelte, en 24 uren later bevonden wij ons buiten het gezigt van het eiland Floris, na acht dagen langs zijne kust te hebben gezeild. Wij passeerden straat-Larantoecka, welke gevormd wordt door het hooge land van het oostelijk gedeelte van Floris en het eiland Sabrauw, gelegen benoorden het eiland Solor, hetwelk met het eiland Lomblem nog eene straat daarstelt, straat-Solor genaamd. Volgens HORSBURGH is de straat Larantoecka aan den noordelijken ingang slechts $\frac{3}{4}$ Engelsche mijl breed.

Gedurende den nacht van Zondag op Maandag hadden wij flaauwen oostenwind. Een groot aantal zeekwallen verlichtte de oppervlakte der zee, door eene straalbreking van het water, terwijl eene walvisch in het verschiet de sporen van zijne vaart vertoonde door eene wolk van verlichte damp boven het water, hetgeen een schoon gezigt opleverde. Wij maakten slechts weinig vordering, en bevonden ons op Zondag den 2den October met het aanbreken van den dag op de kust van Sabrauw, in het gezigt van drie naast elkander staande hooge pieken, met een steil oplopend eiland, Poeloe-Cambij, N. O. t. N. van ons, op eenen afstand van omtrent 20 Eng. mijlen.

Maandag den 3den October bevonden wij ons in het gezigt van het eiland Lomblem, pijlende het eiland Cambij omtrent 7 Engelsche mijlen N. W. van ons. Wij zagen drie padocwakans van het eiland Sabrauw uitzeylen, die noordwaarts, waarschijnlijk naar Boeton, stevenden.

Dingsdag den 4den was de wind gedurende den geheelen dag zeer flaauw, doch 's avonds kregen wij eenen stijven landwind, passeerden straat-Allo, gelegen tusschen de eilandén Lomblem en Pantar, en 's morgens vroeg van Woensdag den 5den waren wij benoorden straat-Pantar, gelegen tusschen het eiland van dien naam en een groot eiland, Ombaij genaamd.

Al deze eilanden leverden kenmerken op van meerdere vruchtbaarheid dan het westelijk gedeelte van Floris.

Donderdag den 6^{den} bevonden wij ons op de kust van Ombaij, en zeilden gedurende den geheelen dag met eene flaauwe koelte. Tegen den avond werd de wind sterk. Wij passeerden het eiland Ombaij, en voeren de straat gelegen tusschen dit eiland en Timor binnen. De wind draaide langzamerhand meer en meer om de zuid, en tegen 8 ure's des avonds waaide hij hevig uit het zuidwesten met eene onstuimige zee, zoodat wij verpligt waren, met gereefde marszeilen te laveren.

Vrijdag den 7^{den} met het aanbreken van den dag was de wind nog altijd zeer sterk uit het Z. W. met eene holle zee. Wij laveerden langs de kust van Timor en praaiden een driemastschip, dat zich als een Engelsche walvischvaarder deed kennen; wij zeilden gedurende den dag in gezelschap, doch tegen den avond raakte hij buiten zicht. De wind bleef gedurende den geheelen dag aanhoudend uit het westen waaijen, vergezeld van eene zeer onstuimige zee, zoodat de golven van tijd tot tijd binnen boord sloegen, en het dek soms met een voet water bedekten. Wij bragten eenen onaangenamen nacht door, bevonden ons op Zaterdag den 8sten met het aanbreken van den dag tusschen Timor en Ombaij, en hadden de piek van Pantar in het verschiet. De wind bleef steeds westelijk, doch veel minder hevig, en ook de zee werd bedaarder. Wij zeilden naar den Timorschen wal, en tegen den avond bevonden wij ons in eene kleine baai, omgeven door steil in zee aflopend rotsachtig land, aan welks voet zich hier en daar een klein strand vertoonde, waarop eenige huizen stonden, omringd door boschjes van, zoo ik het wel heb, kasuaris- en lontarboomen. Wij naderden het strand tot op twee Engelsche mijlen, en ontdekten eene soort van versterking, waarop de Portugeesche vlag woei. Hieruit maakten wij op, dat deze plaats de Portugeesche bezitting Leffouw moest wezen. Onze kapitein,

die hier wilde binnenloopen om water in te nemen, waaraan wij groote behoefte hadden, werd in zijne verwachting teleurgesteld, daar wij op eene Engelsche mijl afstands van den wal met eene lijn van 40 vademen geen grond kunnende peilen, het voornemen moesten opgeven, om hier te ankeren.

Zondag den 9^{den} waren wij met het aanbreken van het daglicht tusschen den wal van Timor en een rotsachtig eilandje, Poeloe-Batoe genaamd, op eenen afstand van omtrent twee Engelsche mijlen van eenige huizen op den vasten wal. Hier wilden wij nu binnenloopen om water te zoeken, doch bij het naderen de onmogelijkheid daartoe inziende, was de kapitein andermaal verplicht deze zijne tweede poging, om de kust aan te doen, te moeten opgeven, en onzen koers te vervolgen. Doch steeds hopende eene goede ankerplaats te ontdekken, waar men water zoude kunnen vinden, maakte de kapitein geen gebruik van den gunstigen landwind, die den geheelen nacht had doorgewaaid, waardoor veel tijd nutteloos verloren ging.

Maandag den 10^{den} met het aanbreken van den dag bevonden wij ons dicht onder den wal van Timor. Tegen acht ure werd de wind Z. Z. W. De kapitein kwam op dek, en vroeg aan den stuurman of het volk gegeten had, waarop deze de droevige tijding mededeelde, dat de schepelingen sedert verscheidene dagen, bij gebrek aan water, van geroosterde katjang geleeft hadden. Hierop zeide ik, dat wij nog beschuit aan boord hadden, doch de kapitein antwoordde haastig, dat hij die voor zijn eigen gebruik wilde houden. Ik hernam, dat het geenszins mijne bedoeling was, dat hij zijne beschuiten zou uitdeelen, maar wel om gebruik te maken van mijn' eigen voorraad, die te Batavia aan boord was gekomen, liet een aan mij toebehoorend vat beschuit op dek brengen, deelde daarvan uit aan het volk, en gaf ieder daarenboven eene teug Seltzer-water. Intusschen maakte de kapitein verscheidene doellooze en wispelturige ontwerpen om water te zoeken, onder anderen om voor den wind terug te keeren, zonder te weten waar naar toe,

hetgeen mij deed bevroeden; dat wij de speelbal zouden worden van zijne onberadenheid, die wij reeds meermalen gedurende de reis hadden opgemerkt, waarom ik het noodzakelijk achtte, mij eenigzins met zijne handelingen te bemoeijen. Ik overtuigde hem vooraf, dat hij zich vergiste in zijne berekening omtrent de plaats, waar wij ons bevonden, daar hij zich verbeeldde dat wij bij Hog-point waren, terwijl, volgens de pijling op eene der pieken van de kust, ons werkelijk standpunt op dit oogenblik tusschen Ragged-point en Naked-point was, zoodat wij, volgens mijne berekening, ruim 12 Engelsche mijlen digter bij Timor-Koepang waren, dan de kapitein vermeende, hetgeen ook nader werd bevestigd bij het nemen der middagsbreedte. Om deze redenen gaf ik den kapitein in bedenking, of het niet raadzamer zou zijn, liever onze reis naar Timor te vervolgen, dan voor den wind terug te zeilen, zonder eenige zekerheid van water te zullen bekomen, iets waardoor niet alleen de reis zou worden verlengd, maar ook onze toestand aan boord verergeren. Hierop werd het schip weder bij den wind gebrast; de wind werd gunstig, en wij hadden alle vooruitzicht spoedig Koepang te zullen bereiken. Dan, wederom kreeg de kapitein het in zijn hoofd, om de sloep naar wal te zenden en water te doen zoeken. De stuurman, 5 matrozen en 2 soldaten stapten er in, en roeiden naar den wal. De wind werd intusschen gunstiger en sterker, en de kapitein verlangde de sloep, die nauwelijks het schip verlaten had, weder aan boord te hebben. Hij deed hier toe een sein door de vlag te hijschen, doch de sloep kwam niet terug. Ons bitter verdriet over het gemis van water werd nog vergroot, doordien wij het schip in eene gevaarlijke baai, waarvan de kust door eene zware branding werd bespoeld, heen en weer moesten zien laveren en van tijd tot tijd tegenbrassch, terwijl wij, indien de sloep aan boord ware gebleven, heden Koepang hadden kunnen bereiken. De kapitein herhaalde het sein door kanonschoten, doch niets hielp, en eerst in den namiddag ten omstreeks 4 ure zagen wij de zoo zeer verlangde

sloep in beweging, om den wal te verlaten. Eensklaps echter verdween zij voor ons oog, en toen wij haar weder gewaar werden, rolde zij onderste boven in de schuimende baren der zware branding. Het volk klemde zich aan het met de golven worstelend vaartuigje, en bragt het met moeite op strand. Daarna verliet het de sloep, en, na eene witte vlag op een stok te hebben geplant, gingen zij naast elkander op het strand zitten, schijnbaar zonder eenige poging aan te wenden, om weder van de sloep gebruik te maken. Intusschen werden zij door de inboorlingen bezocht, en, naar het scheen, vriendschappelijk bejegend. De kapitein was weder besluiteloos wat te doen, en zich ophoudende met nuttelooze verwenschingen over de nalatigheid van den stuurman en het niet gehoorzamen aan zijne seinen, liet hij intusschen het schip doelloos zeilen, zonder tot een vast besluit te komen, om ons uit den nood, waarin wij ons bevonden, te redden, noch eenig middel te bedenken, om het volk aan den wal te verlossen.

Onze droevige toestand was door deze omstandigheden nog treuriger geworden. Meer dan dertig zielen aan boord, waaronder vrouwen en kinderen, smachtten van dorst. Mijn Seltzer-water, dat met kleine teugen werd uitgedeeld, strekte wel tot eene geringe lafenis, doch was niet toereikend, om de onbeschrijflijke dorst van een ieder te lesschen.

Deze omstandigheden, gevoegd bij het gedrag van den kapitein gedurende de reis, zijne kinderachtige wispelturigheden in het geven van bevelen aan boord, en zijne onmenschelijk antwoord, dat hij liever zijn beschuit voor eigen gebruik wilde houden, dan het uit te deelen onder het volk, dat door zijn verzuim reeds sedert eenige dagen honger en dorst had moeten lijden, wekten de reeds sedert lang door mij bedwongen verontwaardiging op, en noopten mij hem ernstig aan te spreken. Ik gaf hem te kennen, dat wij reeds lang genoeg door zijne onbedradenheid hadden geleden, en dat ik, daar wij hem nog altijd

doelloos zagen te werk gaan, het nu noodig achtte, zoowel voor mij zelve als in het belang van zoo vele noodlijdenden, hem te vragen, wat hij voornemens was te doen. Hierop antwoordde hij, onder vele nuttelooze herhalingen over de nalatigheid des stuurmans, dat, hoezeer het lot van de menschen aan wal hem geheel onverschillig was, hij het echter niet van zich kon verkrijgen, om de sloep in den steek te laten. Dit antwoord, en vooral de onmenschelijkheid, die hij daarbij aan den dag legde, deden mijne verontwaardiging ten top stijgen. Ik kon mij niet langer bedwingen, en zeide hem mijn gevoelens over zijn' persoon op eene alles behalve zachte wijze, doch niets scheen eenige uitwerking op zijn gemoed te maken. Nu eens besloot hij den koers naar Timor te vervolgen, dan weder om te trachten zijne sloep terug te krijgen.

Tegen den avond kwam er een stijve landwind door, en bemerkende, dat de kapitein in zijne besluiteloosheid daarvan geen gebruik maakte, bragt ik hem onder het oog, dat het nu hoog tijd was om te besluiten, wat hij voor ons behoud en voor de redding van het volk aan wal doen wilde. Hierop antwoordde hij, dat hij voornemens was den geheelen nacht hier bij te leggen, en den volgenden morgen te beproeven, wat gedaan zou kunnen worden, om het volk en de sloep van den wal af te halen. Ik deed hem opmerken, dat hoezeer de dorst en honger, welke de équipage nu al sedert eenige dagen had moeten verduren, gewigtige redenen hiertegen waren, wij ons evenwel uit menschlievendheid meerder ongerief zouden getroosten, indien hij slechts de middelen kon aanwijzen, om zijn doel te bereiken. Het middel, dat hij toen opgaf, was om mij het gezag van het schip op te dragen, en dan in persoon met de kleine sloep uit te gaan, en te beproeven om zijne schepelingen van wal af te halen. Daar dit ontwerp echter even onzeker en roekeloos was, als al zijne vroegere plannen om water te zoeken, verklaarde ik hem, dat ik, zonder hoogere noodzakelijkheid, de verantwoordelijkheid van zijn schip niet op mij

konde nemen, te meer daar hij, van boord gaande, bijna niemand van de matrozen zou achterlaten, om met het schip te manoeuvreren. Nu gaf hij eindelijk toe; wij veranderden van koers, en door een' stevigen landwind begunstigd, kwamen wij, in den vroegen morgen van den 11^{den} October, tot aller vreugde in het gezigt van de reede van Timor-Koepang (1).

Mijne onverwachte aankomst te Timor-Koepang als Kommissaris maakte geen geringen indruk op de gemoederen der Christen bevolking aldaar. Trouwens, dit was niet te verwonderen. Men woonde zoo ver uit de buurt, dat men zich, zoo al niet geheel vergeten, toch eenigzins der aandacht van de Hooge Regering ontgaan konde beschouwen, en hieruit was een gevoel van onafhankelijkheid ontstaan, dat tot vreemdsoortige handelingen had aanleiding gegeven.

Na de zaken op Timor geregeld en in eene behoorlijke verhouding tot het Opperbestuur gebragt te hebben, droeg ik het gezag over die bezitting aan den Heer SPANOGHE op, en keerde met het schip Charles naar Java terug. Ik smaakte later, bij besluit van 30 December 1832 No. 4, het genoegen, van de goedkeuring van het Gouvernement op al mijne verrigtingen gedurende mijne zending te erlangen. Zij heeft het gelukkig gevolg gehad, dat het beheer over Timor sedert geen andere wijziging behoefde, maar alles tot heden toe op den ingerigten voet gebleven is.

Die uitslag is streelend voor mij, te meer, dewijl deze zending het eerste blijk was van het vertrouwen, dat het Gouvernement in mijne zelfstandigheid stelde. Zij schenkt mij altijd aangename herinneringen, en bijna zoude ik zeggen, dat ik er trotsch op ben van ook iets te hebben toegebragt, hoe be-

(1) De hier beschrevene reis van Batavia naar Timor is, met uitzondering van het uitstapje naar Madura, reeds in druk verschenen, en wel in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 14de jaargang, 1ste aflevering.

trekkelijk gering ook, tot verbetering van den toestand van een deel onzer Indische bezittingen.

Daar het eenig nut kan hebben, om bij de beschrijving van den levensloop van een' Indisch' ambtenaar, ook zijne waarnemingen en opmerkingen over de door hem bezochte landen in den Indischen archipel te voegen, doe ik ook hier volgen eene korte beschrijving van het eiland Timor, in de hoop dat u die niet onwelgevallig wezen zal.

T I M O R.

Het eiland Timor was in vroegere dagen verdeeld in vier voorname landschappen of rijken, bekend onder de benamingen van Loeka, Waiwieko - Waihalle, Sonobai en Koepang. De twee eerste landschappen worden bewoond door Bellonezen, het derde door Timorezen en het laatste door Koepangnezen, uitmakende drie onderscheidene volksstammen, die in taal van elkander zeer verschillen.

Deze vier landschappen voeren hēt oppergebied over een groot getal kleinere landschappen, die verder verdeeld zijn in kampongs of dorpen. Intusschen bestaat deze verdeeling thans slechts in naam, terwijl de meesten der mindere landschappen, onder bescherming van vreemden invloed, zich aan het gezag der moederlandschappen onttrokken hebbende, nu geheel op zichzelf staan. Hierdoor kan de tegenwoordige verdeeling van Timor niet regt worden gezegd in een groot getal, van elkander onafhankelijk staande, landschappen te bestaan, die de suprematie der vier voornoemde moederlandschappen slechts erkennen, voor zoo verre zulks met hunne belangen overeenstemt.

De weinige kennis, die wij tot nog toe hebben verkregen van de gesteldheid der binnenlanden van Timor, het bijna onmogelijk makende, om eene naauwkeurige opgave te doen van het werkelijk getal onafhankelijke staatjes of landschappen, welke op dit eiland verspreid liggen, zoo moet zulks aan latere waar-

nemingen worden overgelaten, terwijl ik mij hier zal bepalen, slechts die plaatsen op te noemen, welke mij opgegeven zijn het Nederlandsch gezag te erkennen.

Zij zijn:

1°. Koepang. Dit landschap was, bij de komst der Europeanen op Timor, een der voornaamste rijken van dit eiland; doch een groot gedeelte van zijn gebied afgestaan hebbende aan vreemde vorsten van Bello en Timor, die van tijd tot tijd met hunne onderdanen zijn komen afzakken, en huwelijksbetrekkingen met die van Koepang hebben aangeknoopt, zoo bepaalt zich het overschot van dit weleer zoo aanzienlijk landschap slechts tot een smal deel van den westelijken hoek van Timor, Klaiba genaamd, terwijl de Vorst zelf zich op het eiland Samauw heeft neergezet, met het grootste gedeelte van zijne onderdanen.

Hoezeer de Vorst van Koepang, door de scheuringen en verdeelingen, welke zijn land ondergaan heeft, veel van zijn vroeger aanzien en magt heeft verloren, zoo behoudt hij nogtaans de eerste plaats bij het Gouvernement onder de Inlandsche hoofden van Timor, waarschijnlijk omdat het bestuur van het Nederlandsch gezag op Timor in dit landschap gevestigd is.

De bevolking van Koepang wordt begroot op ruim 2000 zielen, waarvan er 300 wonen op Timor en 1700 op het eiland Samauw.

2°. Sonobai. Dit landschap voerde in vroeger dagen de opperheerschappij over al de Timoreesche landen, en zijn Vorst, „Liorai” of Groot-Keizer genaamd, was het tweede hoofd in rang bij het Gouvernement; doch door ondergane scheuringen ook het gebied van dit rijk zeer beperkt geworden zijnde, zoo heeft deze Vorst dat gezag niet meer, hetwelk eerstijds door hem werd bekleed.

Die van Koepang eenig deel genomen hebbende aan de bevordering van de scheuringen, welke dit rijk heeft ondergaan, zoo verwekte zulks misnoegdheid bij dezen Vorst, hetgeen

aanleiding heeft gegeven tot zijne verwijdering naar eene der hoogste rotsen in dit landschap. Fatoeleo genaamd, en aldaar leeft hij, als het ware verlaten door het grootste gedeelte van zijne onderdanen, in eenen staat van vijandschap met die van Koepang.

De hem nog getrouw gebleven bevolking wordt begroot op 1500 zielen.

3°. Amabie. De Vorst van dit landschap is de derde persoon in rang bij het Gouvernement, doch de voornaamste in magt en aanzien, en zeer getrouw aan het bestuur.

De bevolking van Amabie is van het oostelijk gedeelte van het eiland komen afzakken, en zich onder de Timorezen gerangschikt hebbende en met die van Koepang door huwelijksbetrekking in maagschap zijnde, heeft het zoo doende een zeer uitgestrekt land in bezit genomen, eene bevolking van ruim 20,000 zielen tellende.

De Vorst van dit landschap woont omtrent een half uur gaans van Koepang.

4°. Amfoeang was in vroeger tijd ondergeschikt aan Sonobai, doch heeft zich aan die ondergeschiktheid weten te onttrekken, en het land in tweeën verdeelende, onder de benamingen van Amfoeang en Sorbian, een eigen gezag weten te voeren over eene bevolking van circa 14,000 zielen.

De Vorst van dit landschap is de vierde in rang bij het Gouvernement.

5°. Tabeno. De Vorst van dit landschap is de vijfde in rang bij het Gouvernement. Hij was vroeger een ondergeschikt hoofd van het landschap Amfoeang, doch een aangegaan huwelijk met de dochter van den Vorst van Koepang heeft hem in bezit gesteld van een stuk lands, waarover hij thans een onafhankelijk gebied voert, over eene bevolking van circa 5000 zielen.

Deze Vorst woont omtrent $\frac{3}{4}$ uur gaans van Koepang.

6°. Tonai. De Vorst van dit landschap, die omtrent een

uur van Koepang landwaarts in woont, was vroeger een ondergeschikt hoofd van den Vorst van Koepang. Hij verklaarde zich onafhankelijk, en is thans de zesde persoon in rang bij het Gouvernement. Tonai heeft eene bevolking van circa 1300 zielen.

7°. Amarassie is een vrij groot landschap, hebbende onder zich nog vier mindere landschappen, met eene bevolking van circa 9000 zielen.

Dit land was vroeger door de wapenen van de O. I. Compagnie overwonnen, doch sedert dien tijd een getrouw bondgenoot geweest zijnde, is het weder in zijne volle regten hersteld.

8°. Klein - Sonobai. Dit landschap maakte vroeger een deel uit van Keizerlijk - Sonobai, doch heeft zich onafhankelijk gemaakt door de volgende omstandigheid. De Keizer, ver in de binnenlanden wonende, had zijnen broeder in de nabijheid van Koepang doen wonen, om als zijn vertegenwoordiger bij het bestuur op de hoofdplaats te dienen, waartoe hij hem plaatste te Oeipoera, een landschap, hetwelk door den Vorst van Koepang ten dienste van den Keizer was afgestaan. Deze broeder, de gelegenheid er toe gevonden hebbende, heeft zich onafhankelijk verklaard, en voert thans het gebied over eene bevolking van ruim 5000 zielen.

9°. Pittai }
10°. Takai } waren twee ondergeschikte landschappen van

Keizerlijk - Sonobai, die thans een onafhankelijk bestaan hebben; doch de Keizer hunne onafhankelijkheid niet erkend hebbende, zoo bewijzen zij hem nog eenige onderwerping.

Mitsdien staan zij, met betrekking tot het bestuur van Koepang, in eene verhouding van onzijdigheid, om in geval van nood de sterkste partij te kunnen kiezen. Pittai heeft eene bevolking van circa 3000 en Takai van 11,000 zielen.

11°. Manobai is ook een landschap, hetwelk zich losgerukt heeft van Keizerlijk - Sonobai. De Vorst van dit landschapje

voert het gezag over eene bevolking van circa 3000 zielen. Hij is door het bestuur van Koepang en de overige Radjah's als onafhankelijk erkend, doch in deze onafhankelijkheid door den Keizer nog niet bevestigd.

12°. Amanoebang is een vrij groot landschap, bevattende eene bevolking van circa 14,000 zielen.

Het volk van dit landschap sedert vele jaren, voor de handhaving van zijne onafhankelijkheid, den oorlog gevoerd hebbende tegen die van Koepang en tegen al diens bondgenooten, is thans zoodanig geoefend in den oorlog, dat het als het dapperste van het geheele eiland Timor wordt beschouwd; zelfs heeft hun moed hun den naam van „onverwinnelijk” bezorgd. De Vorst van Amanoebang leeft in vriendschap met den Keizer van Sonobai, en houdt eene goede verstandhouding met het volk van het Portugeesch grondgebied.

Eene vriendschappelijke verhouding met dit landschap is van groot belang voor Koepang, niet alleen uithoofde van het voordeel, hetwelk daaruit voor den handel zoude voortvloeijen, maar ook om de algemeene rust en veiligheid van het land te verzekeren. In den vervolge zal hieromtrent ter geschikter plaats meer gezegd worden.

13°. Nenometang en Amanatoeng zijn twee kleine landschappen, met eene bevolking van circa 11,000 zielen. De communicatie tusschen deze landschappen en Koepang over land wordt grootendeels belemmerd, doordien het vijandelijke Amanoebang in het midden ligt.

14°. Waiwiko-Waihalle. Dit landschap is gelegen aan de zuidkust van Timor, en heeft eene bevolking van circa 64,000 zielen. Het hoofd van dit land wordt ook „Liorai,” of Keizer genoemd, en voert het oppergebied over een groot deel der Bellonezen, aan de beide kusten van Timor. Hij heeft zich in 1751 en 1752 aan het Nederlandsch gezag onderworpen, doch leeft thans in eenen onafhankelijken staat, voerende de Nederlandsche vlag, doch ook soms de Portugeesche, naar mate zulks met zijne belangen het meest overeenkomt.

15°. Soetrana. Dit landschap is gelegen aan de noordkust en heeft eene goede haven, waar de walvischvaarders dikwijls ankeren, om, tegen geweren en kruid, zich van water en levensmiddelen te voorzien. Men drijft hier veel handel in sandelhout en was, doch de plaats geheel van toezigt ontbloot zijnde, wordt hier veel heimelijke handel gedreven, zoo wel met de handelaren van Koepang als met die van vreemde plaatsen.

De bevolking van dit landschap wordt begroot op 14,000 zielen. De Vorst voert den titel van Kolonel, en zijne onderwerping aan het Gouvernement toont hij door het voeren van de Hollandsche vlag.

16°. Aimattang en Amakono. Aimattang ligt bewesten Amakono, en heeft eene bevolking van ruim 2000 zielen.

Amakono is gelegen beoosten Soetrana, en heeft eene bevolking van circa 40,000 zielen. Hier vindt men sandelhout en was.

17°. Ambino is gelegen tusschen Fialarang en Sonobai, en is ook een afvallig land van den Keizer.

18°. Fialarang of Attapoepoe is ingesloten tusschen de Portugeesche bezittingen Oekoessie ten westen en Batoe-Gedé ten oosten.

Dit landschap heeft eene der beste havens van het geheele eiland voor kleine vaartuigen, zoo als brikken die tien voet diep gaan. Men drijft hier veel handel, zoo met Koepang als met andere plaatsen van den archipel, in het bijzonder met Celebes en Singapore. De uitvoer te Fialarang wordt geschat op 1000 pikols sandelhout en 300 pikols was, waarvan een gedeelte te Koepang wordt ingevoerd, doch het meeste door Boegineesche vaartuigen naar elders gebragt. Aan het strand van dit landschap wonen, te Attapoepoe, een zeventigtal Chinezen, die op Koepang te huis behooren, en een Kapitein tot hun hoofd hebben.

Het bestuur van Koepang heeft hier een Posthouder met

vier soldaten, om, door het hijschen van de vlag, het regt van het Gouvernement op dit landschap te bewaren, hetwelk door het Portugeesch Gouvernement te Dellie soms wederregtelijk betwist wordt.

Deze plaats is van veel belang voor den handel van Timor, en verdient wel de belangstellende aandacht van het Gouvernement. Fialarang is een ondergeschikt landschap van den Belloneeschen „Liorai“ van Waiwiko-Waihalle, en heeft eene bevolking van ruim 26,000 zielen.

19°. Moubara. Dit landschap ligt ook ingesloten tusschen de Portugeesche bezitting van Dellie en Batoe-Gedé.

De Vorst van Moubara is ondergeschikt aan den „Liorai“ van Waiwiko-Waihalle, en voert het gezag over eene bevolking van 87,000 zielen.

De Chinezen van Koepang drijven hier eenigen handel, doch de plaats van alle toezigt ontbloot zijnde, zoo ontbreekt ook hier, even als langs de geheele noordkust, alle zekerheid voor de inning van 's lands regten.

De overige landschappen op Timor, en die welke onder den onmiddellijken invloed der Portugezen staan, mij minder bekend zijnde, kunnen met zekerheid hier niet worden opgegeven; doch zeker is het echter, dat het gedeelte buiten het Nederlandsch gezag, ofschoon kleiner in uitgestrektheid, éene grootere bevolking in zich bevat, dan dat gedeelte, hetwelk aan ons Gouvernement is onderworpen.

Onder de landschappen, welke tot het Nederlandsch gebied behooren, zijn Koepang, Amabie, Tabeno, Tonai, Amfoeng en Amarrassie het naauwst verbonden aan het Gouvernement, terwijl de overige landschappen slechts het oppergebied van hetzelfde erkennen; met uitzondering echter van Keizerlijk-Sonobai en Amaoebang, die, ofschoon zij vroeger bondgenooten van het Gouvernement zijn geweest, thans in vijandschap met die van Koepang leven; als mede Waiwiko-Waihalle, Soetrana, Fia-

larang en Moubara, die slechts de Hollandsche vlag voeren, zonder eene volkomene onderwerping te erkennen.

Behalve de hier boven beschrevene landschappen, behooren tot het Nederlandsch gebied van Timor de volgende eilanden:

1°. Poeloe-Samauw. Dit eiland ligt omtrent vier Engelsche mijlen west van Koepang, en omtrent een en een halve van den vasten wal, zijnde tusschen hetzelfde en den westelijken hoek van Timor een veilige doortogt voor schepen, straat-Samauw of Moeloet-Rottie genaamd.

Aan het zuidoostelijk gedeelte van Samauw vindt men een klein eiland, Poeloe-Kambieng genaamd, merkwaardig wegens eene slijkvulkaan, welke daar gevonden wordt. In de nabijheid van dit eiland vindt men eene goede ankerplaats in de westmoesson, hetgeen tot groot gerief strekt voor de schepen, die in dat jaargetij op de reede van Koepang niet veilig kunnen ankeren.

Samauw wordt bewoond, zoo als hiervoren is gezegd, door den Vorst van Koepang met eene bevolking van circa 1700 zielen, en het bestuur van Koepang heeft hier een' Posthouder met den titel van Kommandant.

Dit eiland beslaat eene oppervlakte van omtrent 361 vierkante Engelsche mijlen, en levert genoegzaam djagong, rijst, vee en katoen tot voeding en kleeding van de bevolking, benevens goed timmerhout voor huis- en scheepsbouw, en een weinig was, vogelnesten en tripang voor den handel. De vogelnesten zijn niet van de beste soort, en van de tripang trekken de inwoners weinig voordeel, daar ze door de Boeginezzen wordt ingezameld.

In het tweede deel der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen is eene vrij goede beschrijving van dit eiland te vinden.

2°. Rottie. Dit eiland, hetwelk wegens zijne vruchtbaarheid den naam heeft verkregen van „broodkamer“ van Koepang, is gelegen omtrent zeven Engelsche mijlen zuidwest van den

westelijken hoek van Timor, en beslaat eene oppervlakte van omtrent 640 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van circa 40,000 zielen, welke verdeeld zijn over 18 van elkander onafhankelijk staande landschappen.

In het westen is Rottie hoog en rotsachtig, loopende oostwaarts met kort op elkander afbrekende heuvels en dalen, welke eindigen in uitgestrekte vlakten, die het aanzien hebben van aangespoelden grond.

De communicatie van de eene plaats naar de andere, over het geheele eiland, is zeer gemakkelijk, zoo te paard als te voet.

Rottie heeft geen bergen. Twee der meest uitstekende aanhoogten van het land, welke naar eene ruwe gissing 6 à 700 voeten boven de oppervlakte van de zee komen, noemt men hier echter Goenoeng-Tolai en Goenoeng-Lolle. Deze hoogten zijn ook het boschrijkst gedeelte van het land.

De voornaamste rivieren zijn die van Lolle, Baä en Korbaffo; zij zijn echter van weinig-aanbelang en onbeveerbaar, terwijl de overige rivieren, welke op dit eiland worden gevonden, kleine kreekjes zijn, die in de oostmoesson opdroogen. Het land is nogtans zeer waterrijk, en heeft vele bronnen, die het geheele jaar door zoet water geven.

De beste zeehavens van dit eiland zijn die van Lolle, Tie, Baä, Termano en Ringouw; terwijl ook de overige negorijen met kleine vaartuigen uit zee kunnen genaderd worden.

Te Lolle en Tie komen jaarlijks eenige vaartuigen van Celebes, om tripang te vangen. Te Baä en Termano kunnen de schepen ankeren. Ringouw heeft de veiligste haven voor kleine vaartuigen, en is tevens het best gelegen voor de communicatie met Koepang.

De zeden en gebruiken der Rottinezen hebben veel overeenkomst met die der Timorezen, waaromtrent hier nader zal worden gesproken; doch zij overtreffen de laatstgemelden in beschaving, vlijt en goedaardigheid.

De Rottinezen hebben weinig behoeften; van kindsbeen gewoon zich te voeden met den „toeak“, het sap dat uit den lontarboom getrokken wordt, is deze drank het hoofdvoedsel van de bevolking geworden. Zij voeden zich er mede geregeld driemaal 's daags, en kunnen soms dagen lang bestaan, zonder eenig ander voedsel hoegenaamd te gebruiken. Rijst, djagong, vleesch en visch gebruiken zij nu en dan, meer uit weelde dan uit behoefte.

Het gemis van den „toeak“ is voor den Rottinees, gelijk de ontbering van rijst voor den Javaan. Bij gebrek aan „toeak“ gebruikt men siroop van dit vocht, waarvan elk huisgezin een' genoegzamen voorraad heeft. Zij gebruiken deze siroop met water gemengd, en bieden haar den reiziger, bij zijne aankomst in eene negorij, dadelijk tot verkwikking aan.

De siroop wordt gemaakt in de maand November; gedeeltelijk wordt zij bewaard (daar de Rottinezen in de westmoesson soms dagen lang, door de sterke regens, van „toeak“ verstoken blijven), en gedeeltelijk verkocht, als zijnde zij zeer gewild in deze omstreken, onder den naam van „goela Rottie“.

De eenvoudige levenswijze der Rottinezen in verband beschouwende met hunne geringe behoeften, moet men erkennen, dat de bewoners van dit eiland in grooten overvloed leven. Daar de lontar alléén voldoende is, om de bevolking te onderhouden, zoo zijn de rijst, djagong, gierst, katjang en andere veldvruchten, benevens de vele karbouwen, schapen, geiten en varkens overvloedig; en hierbij in aanmerking nemende, dat, behalve deze menigte middelen van levensonderhoud, ook ruim 9000 paarden op dit eiland worden gevonden, alsmede eene hoeveelheid van circa 100 pikols was, genoegzaam tabak, katoen en omtrent 300 kojangs zout voor eigen consumtie en voor den handel, en dat het ook vele goede soorten van timmerhout voor huis- en scheepsbouw oplevert, zoo is daaruit de belangrijkheid van dit eiland ligt af te leiden.

De aan de burgers van Koepang afgestane handel geschiedt meestal in ruilgoederen, als:

1 ordinair geweer, dat hoogstens *f* 24 kost, staat gelijk met 1 slaaf, of met 1 pikol was, die *f* 80 geeft, of met 1 paard.

7 kapmessen, die *f* 3 kosten, staan gelijk met 15 schapen.

700 parang's, die *f* 350 kosten, staan gelijk met 500 pikols rijst.

2 parang's staan gelijk met 1 pikol siroop, die te Koe-pang voor *f* 4 verkocht wordt.

1 parang staat gelijk met 1 pikol katjang "iedjoe" (groen).

3°. Daoe. Dit eiland is omtrent 7 Engelsche mijlen bewesten Rottie gelegen, en beslaat eene oppervlakte van circa 6 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van ruim 4000 zielen.

De voortbrengselen van dit eiland niet toereikende zijnde, om zijne inwoners te voeden, zoo zijn de meeste opgezeten- en goudsmeden. Zij bearbeiten het goud, in den smaak der Inlanders van deze gewesten, vrij net, gaan er mede van eiland tot eiland, en verruilen het tegen levensmiddelen, die zij te huis brengen. De bewoners van dit eiland zijn zeer gehecht aan hun geboorteland.

4°. Savoe. Dit eiland is gelegen omtrent 36 Engelsche mijlen west van Rottie, en beslaat eene oppervlakte van circa 184 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 28,000 zielen. Hetzelve is verdeeld in vijf regentschappen, waarvan er vier liggen op Savoe, en een op het nabij gelegen eiland Radjoea.

Savoe levert dezelfde producten, die op het eiland Rottie gevonden worden. De menschen zijn er zedelijker dan de Rottinezen, en de paarden van eene betere hoedanigheid. De hoofden van dit eiland zijn vrijmoediger in het voordragen hunner belangen, dan die van Timor en Rottie, en schijnen zeer gehecht aan het Nederlandsch Gouvernement.

5°. Sumba. Dit eiland is gelegen omtrent 76 Engelsche mijlen noordwesten van Savoe, 10 van Sumbawa en 32 ten

zuiden van Floris. Het beslaat eene oppervlakte van circa 5347 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van wellicht 400,000 zielen.

Het volk van het eiland Savoe heeft, door huwelijken aan te gaan op Sumba, eene kampong aldaar aangelegd, en door hunne bemiddeling zijn een paar mindere hoofden van dat eiland op Koepang geweest; door eene meerdere aanmoediging bij de Savoenezen, zoude het niet moeilijk vallen, Koepang in naauwere betrekking met Sumba te brengen.

Dit eiland wordt door de kooplieden te Koepang als zeer belangrijk beschouwd voor den handel, omdat het niet alleen eene groote bevolking van redelijk wel beschaafde menschen telt, maar ook zeer rijk is aan producten voor den handel, waaronder eene groote hoeveelheid sandelhout benevens vogelnesten, karet en tripang het meest in aanmerking komen, terwijl de paarden, die op dit eiland worden gevonden, van het beste ras zijn.

De Sumbanezen worden door bijgeloof terughelouden, om den sandelboom te kappen, doch zij verbieden zulks den vreemdeling niet.

Men verhaalde mij, dat iemand een klein sandelhoutbosch van 200 pikols op Sumba had gekocht voor de waarde van 700 rijksdaalders, en dat hij, onder vele mededingers, in 43 dagen 170 katties vogelnesten van de beste soort voor zijn aandeel had ingezameld.

6°. Floris. Dit eiland beslaat eene oppervlakte van circa 5700 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking, volgens ruwe gissingen van menschen die met dit eiland bekend zijn, van ruim 500,000 zielen.

Het westelijk gedeelte van dit eiland, hetwelk Mangarai genoemd wordt, staat onder het gebied van den Vorst van Bima (zoo als op blz. 135 reeds is aangemerkt), en het oostelijk gedeelte, Ende genaamd, behoort tot de Residentie van Timor.

In vroegere tijden heeft de Oost-Indische Compagnie eenen

Kommandant gehad op Ende, gelegen aan de zuidkust van Floris; doch sedert het verval van die Maatschappij hebben zich eenige Boeginezen en Makassaren aldaar gevestigd, die niet alleen als het ware de wet geven aan dit gedeelte van het eiland, maar zich ook meester hebben gemaakt van den handel.

De Boeginezen van Ende hebben ook uitsluitend den handel op het nabij gelegen Sumba, en om in het ongestoord bezit van dezen handel te blijven, vermoorden zij iedereen, die van elders op dit eiland komt handelen. Vroeger kwam er jaarlijks een groot getal vaartuigen van deze Boeginezen van Ende op Timor ten handel, brengende Endesche kleedjes en doeken, vogelnesten, tripang, karet, haavinnen, klapperolie, wilde kamille, „goemoetie“ touw, sandelhout en levensmiddelen, waarvan het grootste gedeelte producten waren van het eiland Sumba. Doch sedert de oprigting van Singapore worden al deze goederen derwaarts gebracht, zoodat thans niet meer dan een of twee vaartuigen van Ende op Koepang komen met kleedjes en olie.

Men zegt ook dat het volk van Ende, en ook die van Mangarai, gerugsteund door de Boeginezen, soms met 50 tot 100 kleine vaartuigen op den zeeroof uitgaan, als zij er eene gunstige gelegenheid toe vinden.

Aan de oostzijde van dit eiland vindt men eene plaats met eene goede haven voor schepen, Larantocka genaamd, die de Portugeesche vlag voert, zonder echter onmiddellijk aan dat Gouvernement ondergeschikt te zijn. De Vorst van dit landschap en zijne onderdanen worden zwarte Portugezen genoemd, en belijden gebrekkig de Roomsche-Katholieke godsdienst. Jaarlijks komt er een priester van Dellie, om de kinderen te doopen en verdere kerkdienst te verrigten.

7°. Solor. Dit eiland beslaat eene oppervlakte van circa 300 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 20,000 zielen.

Tot den jare 1828 heeft het bestuur van Koepang een Posthouder op dit eiland gehad, te Lawagang, alwaar nog een fort te vinden is, Frederik-Hendrik genaamd.

8o. Sabrauw, ook Adinara genoemd. Dit eiland beslaat eene oppervlakte van circa 290 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 45,000 zielen. Hetzelve is gelegen omtrent 3 Engelsche mijlen benoorden Sofor. Tusschen deze beide eilanden is een veilige doortogt voor schepen.

Tusschen Sabrauw en Floris heeft men straat-Iarantoeka, die op de naauwste plaatsen niet breeder dan eene kleine Engelsche mijl is. De schepelingen geven de voorkeur aan dezen doortogt boven de overigen in deze omstreken, doordien dezelve het minst gevaarlijk is. Doch men ontmoet hier dikwijls zeeroovers, die waarschijnlijk op Floris te huis behooren.

9o. Lomblem. Dit eiland is gelegen omtrent 5 Engelsche mijlen beoosten Sabrauw, en beslaat eene oppervlakte van circa 340 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 7000 zielen.

Tusschen dit eiland en Sabrauw vindt men ook een doortogt voor schepen, straat-Lomblem genaamd.

10°. Pantar. Dit eiland is gelegen omtrent 5 Engelsche mijlen beoosten het eiland Lomblem, en beslaat eene oppervlakte van omtrent 841 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van circa 15,000 zielen.

Tusschen dit eiland en Lomblem vindt men ook een veiligen doortogt voor schepen, straat-Pantar genaamd.

11°. Ombaj. Dit eiland is gelegen omtrent 5 Engelsche mijlen beoosten Pantar en 15 bewesten Timor, vormende twee veilige doortogten voor schepen, straat-Alor en straat-Ombaj genaamd.

Ombaj beslaat eene oppervlakte van omtrent 980 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van circa 18,000 zielen.

De bevolking van de eilanden Solor, Sabrauw, Lomblem, Pantar en Ombaj wordt onderscheiden in strand- en bergbe-

woners. De eerstgenoemden zijn Mahomedanen, en de laatsten Heidenen. Deze twee volkeren leven als het ware in eenen gestadigen oorlog met elkander, waardoor bij de bergbewoners, die van alle communicatie met vreemdelingen verstoken blijven, de beschaving zeer vertraagd wordt.

De voortbrengselen van al deze eilanden zijn bijna hetzelfde, bestaande in turksche tarwe en katoen, eene goede soort van vogel-nesten, karet, haavinnen, amber, walvischtraan en linnen voor den handel.

Er bestaat veel handel tusschen deze eilanden onderling en met de Boeginezen in het bijzonder, die hier veel Europeesche artikelen en producten van den archipel invoeren, ze tegen de voortbrengselen van het land verruilen, en daarmede, zonder eenige regten te betalen, naar Singapore vertrekken.

Het eiland Solor zou, wegens zijne centrale ligging en goede haven, in aanmerking kunnen komen, om de stapelplaats van den handel in deze omstreken te worden, zijnde om die reden voor den handel met Java, Celebes en de Molukken boven Koepang te verkiezen.

Alsnu overgaande om de gesteldheid van Timor en onderhoorigheden uit een meer algemeen oogpunt te beschouwen, zoo zal ik omtrent hunnen geologischen toestand hier het gevoelen volgen van den Chef der Natuurkundige Commissie, den Heer MACLORR, die in 1829 dit eiland bezoekt en zijne bevindingen beschreven heeft, beter dan dit mij mogelijk zal zijn te doen.

Deze natuurkundige zegt, dat al de eilanden, die hij gezien heeft sedert zijn vertrek van Java tot Nieuw-Guinea toe, aan de zijden waar eene ruwe zee staat, meest eene hooge en steile kust hebben, geformeerd uit ruwen kalksteen, die aan de oppervlakte met groeven en gaten en geheel als ingevreten is, en vele versteeningen inhoudt.

Deze kalkformatie, die hij op Boeton, Celebes, Banda en

Nieuw-Guinea ontwaarde, vindt men ook, zegt hij, op Timor tot in het binnenste gedeelte van het land, alwaar hooge klip-pige rotsen er van worden aangetroffen, die als groote ruinen der oudheid hier en daar geïsoleerd staan, en door de Timorezen „fatoes“ genoemd worden.

Deze kalksteenen geheel onafhankelijk staande van de ware formatie des lands, en zich voordoende als neerploffingen uit zeewater, zoo bewijst zulks niets meer, dan het vroeger aanwezig van meer water, daar, waar eene dusdanige kalkformatie wordt aangetroffen.

De berggesteenten op Timor zijn leisteen (1) met groensteen, sijenet (2), oude en nieuwe kalksteen, digt of met schelpen en nagels, met porfier (3) en trummergesteente afwisselende, stinkkalk, zwart gesteente, gipsspaath, ertsen, ijzerkruid, magneetijzer, zwavel, gedegen koper, aardachtig malachiet en stofgoud; en op die plaatsen, waar zich de groensteen bevindt, veel Titan-ijzerzand.

Teekenen van vulkanische uitwerking heeft de Heer MACLOTT slechts op Poeloe-Samauw en Poeloe-Kambing ontdekt, alwaar wellen worden gevonden van zout- en zwavelwater (slijkvulkanen), en massa's van fijn gesublimeerd zout. Op Timor zelf ontwaart men niets dat naar vulkanische uitwerking lijkt; men zegt echter, dat aan de zuidkust van dit eiland, bij de negorij Bebelota, eene hoogte is, alwaar zwavel en wellen van stinkend water en bergolie worden gevonden.

Tot hier het gevoelen van den Heer MACLOTT gevolgd zijnde, zoude ik daar nog bij kunnen voegen, dat omtrent eene halve Engelsche mijl van de kust van Timor, in het oostelijk gedeelte van de bogt van Koepang, een klein eiland wordt

(1) Schiefer.

(2) Trummergestein.

(3) Grauwacke.

gevonden, Poeloe-Boeroeng genaamd, hetwelk voor 15 jaren slechts eene klip was, en plotseling door eenen geweldigen onderaardschen slag in een eiland is veranderd, hetwelk thans rijkelijk bedekt is met planten en boonen. Ook op Rottie heb ik in het district Lando twee slijkvulkanen gevonden, en een meer van zoutwater, van omtrent 2 Engelsche mijlen breedte en 6 lengte.

Hieruit is dan op te maken, dat, hoezeer de oppervlakte van Timor groote massa's van geïsoleerd staanden kalksteen vertoont, hare primitive formatie echter behoort tot den leisteen en het porfier, zijnde de voornaame bestanddeelen der lagen van het gebergte. De eerste is het moedergesteente van het op dit eiland gevonden wordende goud, en de laatste van het koper; en hierbij in aanmerking nemende het aanwezig van het trummargesteente en een zandsteenachtig conglomeraat, zoo wijst dit een en ander ten duidelijkste aan, dat de formatie van Timor tot den overgangstijd behoort.

Ook deze aanmerkingen omtrent Timor kunnen, mijns inziens, toegepast worden op de overige eilanden tusschen deze plaats en Java, met dat onderscheid alleen, dat, naarmate men zich van Timor westwaarts verwijderd, het land trapsgewijze hooger en hooger wordt, en men reeds bij het eiland Solor vuurspuwende bergen aantreft van aanzienlijke hoogte, terwijl de bergen van Balie en kaap Sandana op Java om de hoogste toppen wedijveren.

De natuurkundigen hebben voorzeker in deze omstreken van den archipel een ruim veld voor schoone en nuttige waarnemingen.

De natuur doet zich hier alom voor in de hevigste worsteling om hare wetten te volmaken, en wijst, zou men zeggen, aan, hoe zij in haren arbeid van de keerkringen naar de polen voortgaat, om het nog onafgedane te voleindigen. Sumatra en Java hebben thans hare milde zorgen minder noodig; Balie en Lombok zijn vrij wel bedeed; Sumbawa heeft door de uit-

barsting der Tambora in 1815 een' grooten schok ondergaan, waardoor dat eiland, met asch en lava bedekt zijnde, als het ware eene nieuwe oppervlakte heeft verkregen, die door den tijd in vruchtbare velden zal veranderen. Floris heeft ook gedeeld in den schok van Sumbawa, en op Timor, Rottie en overige omliggende eilanden ziet men de Neptunische bergen, die de hoogste oppervlakte van den grond bedekken, als geïsoleerde ruïnen der aloudheid staan; terwijl de tand des tijds van tijd tot tijd een' brok van dezelve losscheurt en in de laagten nederploft, om aldaar ten dienste van het plantenrijk in mergelaarde te verteren.

Terwijl lucht en water in deze omstreken aldus bezig zijn, om de onvruchtbare kalkbergen met geweld in rijke velden te doen veranderen, werkt het onderaardsch vuur en de zee ook met eene buitengewone snelheid, om door nieuwe formatie meer uitgebreidheid aan de kusten te geven, en de lage landen met slijkvulkanen op te hoogen. Ik heb de duidelijkste kenmerken hiervan bespeurd op de eilanden Rottie en Samauw.

Op de meeste vlakten van het eiland Rottie ziet men veel kleine kort op elkander afbrekende heuvels, bedekt met steensoorten van een' vulkanischen aard, en hier en daar bespeurt men ook nog werkende slijkvulkanen, bezig om het land op te hoogen.

Aan de kust van Poeloe-Samauw en verscheidene andere eilanden heb ik eenige koraalbanken bezocht, waarvan de groei-kracht en de verscheidenheid van voorwerpen, die van zeegewas tot den overgang van koraal worden bereid, rijken stof tot opmerkingen en beschouwingen leverden.

De luchtgesteldheid van Timor biedt dezelfde verschijnselen aan, als aan de meeste deelen van den archipel eigen zijn. De gewone oost- en westmoessons zetten zich hier in op geregelde tijden, beginnende de westmoesson in het laatst van November, en eindigende in April om plaats te maken voor de oostmoesson.

In de westmoesson heeft men hier een' gestadigen vochtigen dampkring, die vele katarrhale ongesteldheden veroorzaakt; doch het plantenrijk en de dieren trekken daarentegen van dit jaargetij het grootste voordeel.

In de maand December begint de grond zijne groeikracht te ontwikkelen, en de verborgene zaden der planten, die door de hitte in de oostmoesson verschroeid waren, botten uit. Reeds in Januarij ziet men bosschen en velden met dik groen bedekt, hetgeen men in het klein zou kunnen vergelijken bij de verandering, welke bij de verwisseling van den winter en zomer in Europa plaats heeft.

De oostmoesson is hier meer bestendig; de winden waaijen geregelder, en de lucht is meer gestadig, die ook door geregelden land- en zeewind getemperd wordt. De dampkring is in dit jaargetij zoo klaar, dat het een genoeg is des avonds den sterrenhemel te beschouwen, die zich hier meer helder en schoon vertoont dan op plaatsen, meer nabij de linie gelegen. Ook is de luchtgesteldheid in deze omstreken niet zoo schadelijk voor den mensch, als door velen gezegd wordt. De inboorlingen van Timor zijn over het algemeen gezonde menschen, en het klimaat van Koepang schijnt bijzonder voordelig te zijn voor de Chinezen, doch minder geschikt voor het Europeesch gestel.

Epidémische ziekten zijn hier niet bekend, en de cholera, die zoo algemeen is geweest, heeft zich op Timor niet geopenbaard. Er zijn echter vele plaatsen op Timor, die voor zeer ongezond worden gehouden, speciaal Dellie (de hoofdplaats der Portugezen op dit eiland), Fialarang en andere plaatsen meer, terwijl op Poeloe-Samauw vele menschen worden gevonden, die eene walgelijke huidziekte over het geheele ligchaam hebben; hetgeen echter, mijns inziens, aan plaatselijke gebreken moet worden toegeschreven, waarschijnlijk veroorzaakt door eene vermenging van kopererts of te veel kalkdeelen met

het water, en niet aan een algemeen gebrek aan land- of luchtgesteldheid.

Koepang, dat gezegd wordt zeer gezond te zijn, houde ik voor ongezond, uithoofde van zijne ligging en bouworde. De meeste huizen liggen aan het zeestrand in eene diepe vallei, omringd door hoog land. In de westmoesson klotst de zee met woedend geweld tegen de rotsen van de kust, en vervult de lucht boven Koepang met stuivend zeewater, waarmede de dampkring soms acht dagen onafgebroken bezwangerd blijft, en veel nadeel toebrenkt aan de boomen, waarvan de bladeren geheel verdorren en afvallen of zwart worden; en hierbij nog in aanmerking nemende, dat de huizen dicht op elkander zijn gebouwd in smalle straten, omheind met dikke muren van koraalsteen, zoo is hieruit af te leiden, dat soms de lucht alhier tot bederf moet overgaan, en het dierlijk gestel benadeelen.

Ik geloof dat de inwoners van Koepang, wanneer zij zich iets meer van strand verwijderden, en ruimer woonden, veel gezonder zouden zijn, en tevens vrij blijven van de ongesteldheden, waaraan zij telkens bij de kentering der moessons zijn blootgesteld.

De overige heerschende ziekten en ongesteldheden op Timor vindt men ook op Java en andere plaatsen in Indië. De kinderziekte is voor de bevolking dezer gewesten eene groote plaag: zij vertoont zich echter zelden, of eens in de vijftien jaren, wanneer zij van elders wordt aangebragt. Alsdan heeft deze epidémie hier dezelfde gevolgen als op de meeste plaatsen van Sumatra, alwaar men, bij de nadering van de ziekte, huis en have verlaat, en de wijk neemt naar afgelegen bosschen, de zieken aan hun lot overlatende.

De koepok-inënting is hier sedert vele jaren ingevoerd en met goed gevolg voortgezet, doch thans, bij gebrek aan een' geneesheer op Koepang of geschikte personen om hieraan de hand te houden, geheel buiten gebruik geraakt.

De thermometer van FAHRENHEIT rijst te Koepang in October en November tot 90 en soms tot 92 graden, en in Januarij zelden hooger dan 87 in de warmste dagen.

De beste maanden van het jaar op Timor zijn Mei, Junij en Julij, en de slechtste November, December en Januarij. De warmte in September, October en November is bijna ondragelijk, en de gestadige regens en betrokkene lucht in December en Januarij zijn zeer onaangenaam.

Hoezeer Timor met steile oevers van de zee oploopt en over het algemeen zich als een hoog land voordoet, vindt men echter hier, even min als op de eilanden Samauw en Rottie, bergen van noemenswaardig aanzien. De eenigste en hoogste berg mij bekend op Timor, is die van Timauw, gelegen in het westelijk gedeelte van het eiland, en hebbende eene piek, die ver uit zee wordt gezien. Ook in het oostelijk en zuidelijk gedeelte van het eiland vindt men aanzienlijke aanhoogten, die den naam dragen van bergen, waaronder de Masiko, gelegen in het landschap Amarassie, omtrent vier uren binnen 's lands van Koepang, op wiens top, naar men zegt, het over dag koel en des nachts zeer koud is.

Rivieren van eenig aanbelang worden op Timor en omliggende eilanden niet gevonden; die van Koepang wordt voor de beste op Timor gehouden, doch is slechts eene kreek, omtrent 200 roeden bevaarbaar voor kleine vaartuigen, die aan de monding omtrent negen voet water heeft, waardoor met springetij vrij groote vaartuigen, zoo als brikken en padoewakang's, binnen kunnen loopen. Het eiland Timor is echter zeer waterrijk, want behalve vele krekken worden overal zoetwaterbronnen aangetroffen, terwijl men ook in vele deelen van het land, en speciaal in het oostelijk gedeelte, slechts een paar vademen diep te graven heeft, om water te vinden.

Aangaande de kust van Timor is men over het algemeen van gevoelen, dat zij ongenaakbaar is, doch de ongegrondheid hiervan is zeker, doordien niet alleen de beide kusten van Timor, maar ook meest al de in deze omstreken gelegen eilanden, met schepen en kleine vaartuigen veilig kunnen genaderd worden.

In de oostmoesson heeft men langs de noordkust van Timor verscheidene goede havens, waarvan de voornaamste zijn die van Koepang, Bollarata-Naloi, Soetrana, Oekoessie, Attapoepoe, Batoe-Gedé, Koetoebaba, Moubara, Dellie en Mantoetoe, en in de westmoesson kan men langs de geheele zuidkust ankeren in 20 vadem water.

De havens van Koepang en Dellie worden echter als de beste beschouwd voor schepen, en die van Attapoepoe en Batoe-Gedé voor kleine tot 9 of 10 voet diep gaande vaartuigen.

De haven van Koepang, die zeker de beste is van het geheele eiland, heeft nogtans het gebrek, dat de schepen in de westmoesson niet lang op de reede kunnen blijven liggen, doordien zij, te kort onder den wal moerende ankeren, bij een' plotselingen overval der westewinden, die hier met veel woede komen aanzetten, niet onder zeil kunnen gaan, en gevaar loopen van te stranden. Gedurende mijn kort verblijf te Koepang, heb ik een padoewakang en twee kleine vaartuigen op die wijze zien vergaan. Als een gevolg hiervan, staat de geheele handel van Koepang in dat jaargetij als het ware stil. Men zoude, mijns inziens, eene betere reede, in het oostelijk gedeelte van de bogt van Koepang vinden, bij Soelamoe, alwaar, tusschen den vasten wal en de eilanden Poeloe-Boeroeng en Poeloe-Tiekoes, eene kom wordt gevonden, waarin verscheidene schepen kunnen ankeren, veilig tegen alle winden, in 3 tot 6 vadem water, niet verder dan eene halve Engelsche mijl van den wal.

Ik zoude aan deze plaats, Soelamoe, de voorkeur geven boven Koepang, als hoofdplaats van Timor, niet alleen

wegens de bovengenoemde veilige haven, maar ook omdat Soelamoe vele schoone opene vlakten bezit, en daarbij gelegen is in een' zuiveren dampkring, en in de nabijheid der vruchtbaarste oorden van Prettie en Babauw. De eenigste zwaarigheid hiertegen zou wèzen het gemis van eene goede rivier, hetgeen men zou kunnen verhelpen door putten te graven, als zijnde de grond hier zeer waterrijk, en voorzien van verscheidene bronnen, die het geheele jaar door water geven.

Aangaande de vruchtbaarheid van Timor is het gevoelen der meeste personen, die over dit eiland hebben geschreven, niet zeer gunstig, en ook ik heb, in de eerste dagen van mijn verblijf te Koepang, in dit gevoelen gedeeld; doch latere waarnemingen hebben mij van het tegendeel overtuigd en van deze dwaling teruggebracht.

Het uiterlijk voorkomen van Timor en omliggende eilanden, vooral in het laatste gedeelte van de oostmoesson, wanneer de meeste planten door de hitte van de zon eene groote verwijning ondergaan, levert wel is waar vele kenmerken op van dorheid van den grond, die den reiziger misleiden, vooral wanneer hij daarbij de ufstekende kale klippen van de kust aanschouwt, die met de kalkbergen wedijveren, om aan het land een akelig aanzien te geven; waartoe ook het ruwe voorkomen der Timorezen, die zich in het eerst als boschmensen voordoen, niet weinig bijdraagt. Doch bij een oplettend onderzoek der producten van het land en van de groeikracht der planten, komt men onwillekeurig tot de erkenning, dat deze klipachtige grond buitengewoon vruchtbaar is. Om dit gevoelen met bewijzen te staven, zal ik hier eenige der voortbrengselen van den grond van Timor opnoemen. Te Dellie groeit tarwe, welke die plaats en Koepang van goed brood voorziet. Een paar uren binnen 's lands van Koepang gedijen de aard-appelen bijzonder wel. De kool, die hier groeit, heeft eene digte krop, en is smakelijker dan die van Java. Mosterd,

knollen, radijs, erwten, boontjes, spinage, salade, selderij en andere moeskruiden komen hier weelderig op, en zijn aangenamer van smaak dan op Java, doch niet zoo overvloedig door gebrek aan aanplanting. De uijen van Timor, en voornamelijk die van het oostelijk gedeelte van het eiland, worden voor de beste gehouden in den archipel. Knoflook, gember, spaansche peper, kurkuma en tamarinde heeft men hier overvloedig. Ook „jamboe“, pompoenen, kalebassen, meloenen, watermeloenen en komkommers vindt men hier in overvloed. Suikerriet, koffij en kakau tieren hier ook goed, alsmede „sirie“, „pinang“, tabak met zeer groote bladeren, indigo, „bankoedoe“ en katoen, terwijl rijst, djagong en gierst der bevolking tot voedsel strekken. De „katjang-iedjoe“ en „katjang-tanah“ vindt men hier ook in aanplant.

De pompelmoes valt hier iets kleiner dan op Java, doch is beter van smaak. Zoete appelen, „pisang“ en „manga's“ van onderscheidene soorten en wel zonder wormen vindt men hier genoeg, en van eenen zeer aangamen smaak. De ananas is echter zeldzaam. In een woord, behalve de „mangistan“, „doerian“ „ramboetang“, „doekoc“ en „langsap“, vindt men op Timor bijna al de voortbrengselen van den grond van Java, doch van alles in eene mindere hoeveelheid, omdat er weinig werk van gemaakt wordt. In de tuinen van Koepang vindt men ook vele soorten van welriekende bloemen, waarvan de „melattie“ het meest geacht wordt. De bosschen van Timor, welke jaarlijks bij de twee duizend pikols was opleveren, telen, behalve het kostbare sandelhout (hetwelk 30 jaren moet staan eer het rijp genoeg is om gekapt te worden), onderscheidene soorten van goed timmerhout voor huis- en scheepsbouw. De „djatie“, die voor eenige jaren van Java is aangebragt, groeit in de onstreken van Koepang zeer weelderig, en maakt reeds een aanzienlijk bosch uit. De broodboom en „nanka“ zijn vrij algemeen in deze gewesten, en verscheidene soorten van palmboomen dingen hier om de heerschappij over het plantenrijk.

De klapper en de bamboe, zoo weldadig voor den Javaan en andere Indische volken, moeten hier in nuttigheid wijken voor de „bebak“ en de „lontar“. De bamboe is hier overvloedig en van aanzienlijke grootte, doch wordt weinig gebruikt door de Timorezen; en de klapper vertoont zich in deze streken slechts hier en daar bij kleine groepjes, en geeft wat vruchten en olie, ten dienste der keukens van de aanzienlijken. Doch de „bebak“, op Java „gabang“ genoemd, en waarvan de „karong-lajers“ gemaakt worden, geeft hout en bladeren voor de woningen der menschen; en het sap, hetwelk uit den bloemstengel van de „lontar“ wordt getapt, is niet alleen het voedsel der Rottinezen en bewoners der overige eilanden, maar ook eene lekkernij voor de meeste menschen in deze streken.

De lontarboom is eene der grootste weldaden, welke de natuur aan de volkeren in deze gewesten geschonken heeft. De vruchten van dezen boom worden gegeten in de warme dagen van de oostmoesson, als een verkwikkend middel tegen honger en dorst, en van de bladeren maakt men doozen, manden van allerlei vorm en grootte, matten, hoeden, in een woord, alles wat in de huishouding te pas komt, tot versierselen toe.

De oorzaak van de zonderlinge vruchtbaarheid, welke de oplettende beschouwer der buitengewone groeikracht van het plantenrijk op Timor alom vindt, moet mijns inziens vooral gezocht worden in den aard van den grond, die, eene vermenging zijnde van kleikalk, zand en mergelaarde, een' door de natuur rijk bemesten grond voortbrengt, welke, ofschoon te ruw voor de voortteling der teere planten, nogtans de beste hoedanigheden in zich bevat voor den groei van planten en boomen, waarvan de wortels dikke en sterke vezels hebben. Daarvan daan ook, dat de menschen in deze omstreken de voorkeur geven aan de kultuur van djagong en gierst boven die van rijst.

Aangaande de minerale voortbrengselen van den grond van Timor en omliggende eilanden kan men, uithoofde van de ge-

ringe kennis, die tot nog toe van deze landen verkregen is, niet veel zeggen.

Zeker is het echter, dat Timor goud, koper en bergolie oplevert, doch of de inzameling der genoemde metalen de daartoe vereischte moeite en kosten zal beloonen, is geheel onzeker, en wordt door deskundigen in twijfel getrokken. Op vele plaatsen van dit eiland, zegt men, worden groote brokken van gedegen koper gevonden, welke stukken soms tot 70 pond wegen, doch wanneer de verkrijgbare hoeveelheid van dit metaal van eenig belang ware, zoude het, dunkt mij, spoedig in den handel zijn' weg hebben gevonden.

Het zuidoostelijk gedeelte van het eiland; zegt men, dat het meeste koper bevat, en het goud wordt gevonden in verscheidene rivieren aan de noordkust van Timor, en voornamelijk in de Soengej-mas, gelegen in het landschap Amfoeang. Het koper van Timor wordt voor beter gehouden dan dat van Japan, als latende zich voordeelijker met goud mengen in de bereiding van sawassa.

Andere noemenswaardige minerale voortbrengselen van den grond dezer landen zijn mij niet bekend; men zegt echter, dat in het oostelijk gedeelte van het eiland, alwaar ook vele aardbevingen plaats hebben, zwavel gevonden wordt. Ook natuurlijke zeldzaamheden van eenig aangelang zijn mij van deze streken niet bekend, tenzij de slijkvulkanen van Poeloe-Kaming, Poeloe-Samauw en Rottie dien naam mogen verdienen.

De zee is in deze streken zeer vischrijk; walvischen worden hier veel gevangen, waarvan Engeland het meeste voordeel trekt. Ook is deze visch het voornaamste middel van bestaan der strandbewoners van het eiland Solor, die hem vangen, en na hem in kleine stukken te hebben gekapt, in de zon droogen en als „dingding“ verkoopen, terwijl het druipend vet wordt opgevangen en als traan verkocht. De spermacetic wordt ook door hen verzameld, doch daar de Inlanders niet bekend zijn met

de bereiding en bewaring, heeft die voor hen weinig meer waarde dan de traan. In de ingewanden van dien visch vinden zij soms amber-de-gris, dien zij vrij duur verkoopen. Behalve den walvisch, vindt men ook in deze zeeën groote haaijen en schildpadden, waarvan de vinnen en het karet een' tak van handel uitmaken; ook de koraalachtige stranden van de kust leveren veel goede tripang, waarvan de vangst aan ruim honderd Boegineesche vaartuigen jaarlijks werk verschaft, terwijl eetbare vischen in onderscheidene soorten alhier worden gevangen. Nog vindt men aan de kust van Rottie en Timor eenige parelbanken, doch van weinig aangelang.

Onder de weldaden, waarmede de natuur de bevolking dezer landen begunstigd heeft, verdient het niet aanwezen van de meeste verscheurende dieren zeker geen geringe plaats. De olifant, renoceros, tijger en beer zijn hier niet bekend, en slechts de kaaiman, die zich meest in zee ophoudt aan de mondingen der rivieren, doet den mensch nu en dan den oorlog aan.

Onder de boschdieren vindt men hier slechts het hert, van mindere grootte dan dat van Sumatra en Borneo, het wilde varken in overvloed, apen en eenige mindere groote dieren van de kangoeroe- en kattensoort. Tamme dieren worden in overvloed gevonden. Rottie, Savoe en Sumba leveren vele paarden; die der twee laatstgemelde plaatsen zijn de beste, die van Timor de slechtste soort.

Een paard van Savoe kost op Koepang *f* 80, van Rottie *f* 40 en van Timor *f* 15 tot *f* 20. De paarden zijn van een klein ras, doch zeer sterk en goede telgangers.

De karbouw is hier zeer algemeen, en kost op Koepang van *f* 2 tot *f* 16, klimmende in prijs naar mate van den ouderdom van het beest. Hij heeft een' korteren staart dan die van Java. Het koebeest is zeldzaam; eenigen, die van Java zijn aangebragt, loopen als het ware in het wild. Schapen heeft men in grooten overvloed; op Rottie kost het stuk een' halven gulden, en op

Koepang *f* 1. Geiten vindt men ook in menigte, en van varkens moet elk huisgezin ten minste een paar onderhouden, want zij zijn de offerdieren dezer volkeren, en maken den hoofdschotel op hunne feesten uit. Als huisdieren vindt men de kat en den hond, die klein valt met staande ooren. Ratten en veldmuizen heeft men ook, en de laatsten brengen dikwijls aan de padie veel nadeel toe. Ook slangen van verschillende grootte worden hier gevonden, waaronder eenige zeer vergiftige soorten.

Vogels heeft men in groote verscheidenheid, doch weinigen van de fazantsoort. De paauw en de Juno-vogel zijn hier niet bekend; de papegaai en vele duifsoorten zijn talrijk, en zeevogels en wilde eenden vindt men hier buitengemeen veel. Het pluimvee bestaat uit kippen, eenden en ganzen; de kalkoen wil hier niet aarden.

Onder de insekten heeft men eenige schoone kapellen, doch niet overvloedig; de zijdeworm is hier niet bekend. Muskiten zijn er in menigte en steken geweldig. De bij is zeer weldadig, doch de Timorezen versmaden hare gaven; zij scheuren de korven van de boomen af, eten de jonge bijen, geven den honig grootendeels aan de varkens, en verkoopen de was. Ieder korf geeft bijna 1 pond was.

De bevolking van het eiland Timor en onderhoorigheden, naar de informatiën die ik hier van den Resident HAZART heb kunnen bekomen, kan worden gesteld op p. m. 394,003 weerbare mannen, hetgeen vermenigvuldigd met vier koppen voor elken weerbare man, eene totale bevolking geeft van 1,576,012 zielen, dat eerder te weinig dan te veel mag worden geschat, daar ik in mijne calculatie steeds het minste van de opgaven heb genomen. Het getal weerbare mannen op Timor kan men met eenige zekerheid bepalen, doordien elk Regent weet, hoeveel weerbare personen hij heeft om ten oorlog uit te rukken.

Van deze bevolking staan onder den invloed van het Nederlandsch Gouvernement p. m. 1,009,474 zielen, en buiten het

Nederlandsch gezag p. m. 566,538 zielen, welke als volgt kunnen worden verdeeld:

	Bevolking.		
	Behoorende tot het Nederl. gebied.	Buiten het Nederl. gebied.	Totaal.
Bellonezen op Timor.	139,800	340,094	479,894
Timorezen " "	158,883		158,883
Koepanguezen	284		284
" op Poeloe-Samauw.	1,860		1,860
Rottinezen	40,671		40,671
Daoenezen	4,000		4,000
Savoenezen	28,660		28,660
Sumbanezen. {bekend 225,320 {onbekend 200,000			
	425,320		425,320
Bewoners van Floris. {bekend 118,564 {onbekend 160,000			
	82,000	196,564	278,564
Solorezen. {bekend 20,696 {onbekend 16,000			
	23,736	12,960	36,696
Bewoners van het eiland Adinara. {bekend 45,660 {onbekend 12,000			
	56,460	1,200	57,660
Id. van Lomblem. {bekend 7,080 {onbekend 8,000			
	10,600	4,480	15,080
Id. van Pantar. {bekend 15,200 {onbekend 4,000			
	19,200		19,200
Id. van Om-baj. {bekend 17,240 {onbekend 12,000			
	18,000	11,240	29,240
Totaal zielen. (1)	1,009,474	566,538	1,576,012

(1) Deze cijfers verschillen, wat sommige eilanden betreft, aanmerkelijk met die, welke op blz. 159 en verv. voorkomen. De reden hiervan is, dat bovenstaande staat gegrond is op de opgaven, zoo als die bij het bestuur te Koepang bekend of aangenomen waren, terwijl ik bij de beschrijving der eilanden de begrooting der Inlanders heb opgegeven.

De oppervlakte van den grond, waarop deze bevolking zich bevindt, kan worden gesteld als volgt:

Timor	11,430
Poeloe-Samauw	136
Rottie en Daoe	646
Savoe	184
Sumba	5,347
Floris	5,700
Solor	300
Adinara	290
Lomblem	340
Pantar	841
Ombaij	980
	<hr/>
Totaal vk. Eng. mijlen.	26,194

Zoodat de geheele bevolking der hier opgenoemde eilanden komt te staan op 1,576,012 zielen over eene oppervlakte van 26,194 vk. Engelsche mijlen, en bij gevolg 60 zielen op elke mijl, hetgeen, hoezeer het als niet te veel kan worden beschouwd, evenwel bij eene vergelijking met andere eilanden in den archipel niet zoo gering is, terwijl Java, als de grootste bevolking hebbende, niet meer dan 125 zielen op iedere mijl telt.

De proportie voor Timor is voor elke mijl 56 zielen, en voor Rottie 70.

De bevolking wordt hier onderscheiden in den Adel („Radjah's"), Veldheeren („orang branie"), vrije lieden („orang mardieka") en slaven („orang boedak"). Deze laatste klasse van menschen maakt een aanzienlijk gedeelte van de bevolking in deze landstreken uit.

Het groote vermogen der hoofden en aanzienlijken onder de Inlanders bestaat in slaven, die, hetzij bij overlevering van

ouders tot ouders zijn blijven bestaan, of in den oorlog gewonnen, dan wel wegens misdaden tot den slavenstand verwezen zijn.

De Inlandsche hoofden worden onderscheiden onder de benaming van „Liorai“ (Keizer), „Radjah“ (Vorst), „Fettor“ (Rijksbestierder), „Tommongong“ (dorpshoofd), „mandor“ (boodschapbrenger), en ook, „kapitangs“. Op Timor vindt men drie „Liorai's“, zijnde de Vorsten van Loeka, Waiwieko-Waihalle en Sonobai. De eerste is het hoofd van de Bellonezen, die buiten het Nederlandsch gezag leven, en heeft den naam van Keizer wederregtelijk aangenomen; de tweede en de derde staan in verbond met het bestuur te Koepang, en worden genoemd de „grootte Keizer van het Belloneesche Rijk“ en de „kleine Keizer van Timor“.

Van Keizers en Vorsten hier sprekende, moet wél worden verstaan, dat, ofschoon deze hoofden een onbepaald gezag over hunne onderdanen hebben, nogtans hunne personen eene rampzalige vertooning maken, en zij in beschaving en levenswijze weinig beter dan hunne onderdanen zijn. Hunne woningen gelijken meer naar hutten dan naar vorstelijke paleizen, en in kleeding onderscheiden zij zich boven den onderdaan alleen door het dragen van eene lange kabaja, een' hoofddoek en den stok met gouden of zilveren knop, met het wapen der Oost-Indische Compagnie, die hun door het Gouvernement is gegeven.

Het moet echter gezegd worden, dat zij hunne waardigheid wél weten te handhaven, daar het den onderdaan in sommige deelen van het land niet vrij staat zijn' Vorst anders aan te spreken, dan in eene gebogene houding en de hand voor den mond houdende, om de lucht niet te besmetten, welke de Vorst moet inademen.

De Timoreesche Vorsten, welke in de nabijheid van Koepang wonen en de Christelijke godsdienst hebben omhelsd, zijn beschaafder in levenswijze dan de overige hoofden dezer lan-

den. Er zijn er, die vrij goede huizen bewonen, en op de Europeesche wijze, meestal in het zwart, gekleed gaan. Radjah AMABIE, een vrij aanzienlijk hoofd, die omtrent een half uur gaans van Koepang woont, draagt het hoofd geschoren met een' dunnen krans van haar aan het onderste gedeelte, en kleedt zich bij plegtige gelegenheden in een' vorstelijken met witte zijde geborduurden blaauwen rok, een hemd met chabot van zeer oude dagen, een met goud geborduurd wit zijden vest met lange panden, korten broek, kousen, schoenen met zilveren gespen, en vertoont zich daarmede als een Spaansch edelman van vroegere dagen. Deze man is reeds op jaren, zeer hoffelijk in den omgang, en weet in een' contradans zeer goed mede te doen.

Op het Portugeesch grondgebied van Timor hebben de hoofden militaire rangen, zoo als Luitenant-Kolonel, Brigadier tot Luitenant-Generaal toe, welke waardigheden ook soms door vrouwen worden bekleed, wanneer zij in plaats van een' man aan het bestuur komen. Om dusdanige zonen van Mars en Maagden van Orleans te kunnen worden, behoeven zij geen andere verdiensten te hebben, dan een of twee pikols was aan den Gouverneur van Dellie te schenken. Zij zijn echter, ondanks hunne hooge waardigheid en titels, even ellendig in beschaving en levenswijze als de overige hoofden van Timor. De Kolonel DON LORENZO DIAS VIERA, Koning van Larantoeka, op het eiland Floris, maakt echter op dien regel eene uitzondering, daar hij, zonder uit zijn land geweest te zijn, de Portugeesche taal vrij goed heeft leeren lezen en schrijven. Hij is een man van omtrent 28 jaren, en bij zijne waardigheid van Koning, voegt hij ook die van Priester, daar hij tevens het hoofd van de Kerk is in zijn rijk. Zijn omgang met de Boeginezen heeft hem echter het gebruik van amfoen geleerd, waarvan hij een groot minnaar is.

De voornaamste inkomsten der hoofden in deze landen zijn

de boeten, welke zij aan misdadigers opleggen, en op Timor ook het sandelhout en was, welke door de bevolking worden ingezameld, en waarvan bijna 9/10 aan de hoofden behoort. Overigens trekken zij van de bevolking weinig directe voordeelen. Het gebruik onder deze volken brengt echter mede, dat de onderdanen de vorsten moeten onderhouden, en mitsdien wordt jaarlijks door de bevolking een klein deel uit de voortbrengselen van landbouw aan den Vorst gegeven, als een blijk hunner verkleefdheid, hetgeen zij noemen „ponie.“ Ook worden de velden der hoofden door het volk bearbeid zonder loon; doch daar de Vorsten en overige mindere hoofden aan geen bepaalde wetten hieromtrent gebonden zijn, misbruiken zij dikwijls hun gezag, om zich meester te maken van datgene, wat zij van hunne ondergeschikten mogten begeeren. Wanneer het geweld te ver getrokken wordt, verhuist de bevolking alligt naar het een of ander nabij gelegen vreemd landschap, hetgeen dan aanleiding tot oorlog geeft. En hierin moet dan ook de reden worden gezocht van de oorlogen, die zoo vaak tusschen de hoofden dezer landen plaats hebben. Om een klein denkbeeld te geven van de willekeurigheid der hoofden, vooral op Timor, zij het genoeg hier aan te stippen, dat wanneer een Vorst schulden heeft gemaakt, hetzij door inkoopen van eenige benodigheden, dan wel ook soms door buitensporigheid in het spel, hij zijne dorps hoofden verzamelt, aan wie het bedrag der gemaakte schuld wordt bekend gemaakt, met last om voor hare afdoening te zorgen, door eene belasting op de bevolking te leggen!

De waardigheid en betrekking der hoofden zijn erfelijk in de nederdalende en zijdelingsche linie.

De regeringsvorm op Timor en onderhoorigheden mag worden gezegd volkomen willekeurig te zijn voor de zwakken en hulpeloozen, en aartsvaderlijk voor de magt of invloed hebbende personen. Derhalve kan men moeijelijk eenen naam

geven aan dien regeringsvorm, ten ware men hem zoude willen bestempelen met den naam van eene mengeling van despotismus en aristocratie, aangezien de Vorst en ook de mindere hoofden straffen en verschoonen, zoo als hun goeddunkt, en van hunne daden aan niemand anders rekenschap geven, dan aan hen, die magt hebben zulks met geweld te kunnen vorderen.

De wetten zijn even eenvoudig en ongeregeld als de regeringsvorm. Zij zijn gegrond op bijgeloof en vooroordeelen, en geëvenredigd aan den armoedigen en onbeschaafden toestand van de zamenleving der bevolking; en daar de wil van den Vorst eene wet voor den onderdaan is, zoo is het moeilijk na te gaan, tot hoever de grillen van deze onbeschaafde hoofden kunnen gaan bij het maken van wetten, die de banden der maatschappelijke instellingen onder de bevolking moeten onderhouden; te meer daar die willekeurige Vorsten, bij gebrek aan genoegzame magt en middelen om hun gezag te handhaven, ook dikwijls in hunne handelingen de inspraak van hun geweten moeten smoren, en zich naar de omstandigheden gedragen, verschoonende de meer vermogenden en drukkende de zwakken, ten einde zich bij de sterkste partij bemind te maken, en bij de andere vrees in te boezemen. Zeker is het, dat criminele misdaden onder hen als civiele injuriën en soms ook civiele injuriën als criminele misdaden gestraft worden, naar mate de misdadiger een persoon is van meerder of minder aanzien. Hij, die een moord begaat, wordt bijv. tot den dood verwezen, doch kan de straf afkooopen door de betaling eener boete.

Aangaande de waardering der misdaden en de toepassing der straffen de meeste regelmatigheid onder de instellingen der Rottinczen gevonden hebbende, zoo zal ik hier eenige hunner wetsbepalingen aanhalen, welke als voorbeeld voor het geheel kunnen strekken. De misdaad van moord wordt genoemd

„attatie“, en de straf is „bajjaromas“, dan wel „tahoe“, zijnde de betaling van een tail goud of van 20 karbouwen, wanneer de vermoorde een manspersoon is, doch voor eene vrouw slechts 10 karbouwen; en bij onvermogen van den veroordeelde, om de hem opgelegde boete te betalen, moet hij de plaats vervangen van den vermoorden persoon, en mitsdien een slaaf worden van den beledigden erfgenaam.

Diefstal met of zonder braak noemt men „namnaoe“, en wordt gestraft met „tiefaf“ en „hormatta“, hetgeen beteekent de dubbelde vergoeding der gestolen goederen aan den eigenaar en eene boete van een' karbouw, om te worden verdeeld onder de regters.

Plundering heet „namoe“ en openbaar geweld is „opoe“; beide deze misdaden worden gestraft met „nahoeta“, zijnde de teruggave van het geplunderde, met eene boete van een tail goud en een' karbouw, dan wel een varken, naar den aard der misdaad.

Belediging van het openbaar gezag heet „dadohe“ en landverraad „laleho“, en worden gestraft met „nahoeta“ en „hormatta“, zijnde eene boete van een tail goud en een' karbouw. Het schaken van eene jonge dochter, met hare toestemming, heet „took nalahie nenie ina nodalle heelie“; de straf is „bellies“, namelijk het meisje trouwen na betaling van eenen billijken huwelijkschat aan hare ouders. Het schaken van eene jonge dochter, zonder hare toestemming, heet „took namnaoe anafeto“; de straf is „nahoeta“, of de teruggave van het meisje met eene boete van een geweer of een' karbouw, dan wel een varken, naar den rang van den beledigden persoon. Overspel heet ook „namnaoe“, en wordt gestraft door het doen geven van een' karbouw of een varken aan den beledigden echtgenoot. Menschenroof heet „namnaoe dainda naseo“, en wordt gestraft met „nahoetak“, zijnde eene boete van een tail goud, een' karbouw en een' mensch in plaats van den geroofde.

Verzetting tegen het openbaar gezag heet „tanamanime manek parenta“; de straf is „namoea“, te weten: ontzegging van het burgerrecht en confiscatie van eigendommen, ten voordeele van den Vorst; hieromtrent worden vele consideratiën gebruikt.

Het gedeelte van de bevolking dezer landen, hetwelk in verband staat met het Portugeesche bestuur op Timor, heeft den naam van Christenen van het Roomsche geloof. In het Nederlandsch grondgebied vindt men op Timor en Rottie omtrent 1949 personen, die het Gereformeerd geloof hebben omhelsd. Op Solor en Ende heeft men eenige Mahomedanen, en overigen Heidenen; doch de Christenen, Mahomedanen en Heidenen blijven nog even verkleefd aan het bijgeloof, en volgen zonder onderscheid al de barbaarsche gebruiken en instellingen der voorvaderlijke onnoozelheid, die bij overlevering van mond tot mond onderhouden en nagekomen worden.

De Timorezen noemen den oppersten God, die het heellal regeert, „Oesenenoc“; zij aanbidden dezen God met eerbied, doch zonder vrees, zeggende dat Hij al te verheven is om zich over de lotgevallen der stervelingen te bekommeren, en ook veel te goed om hun eenig onheil te berokkenen.

Al de wereldsche onheilen schrijven zij aan de onzichtbare booze geesten toe, en wanneer een hunner eenig ongeluk overkomt, zoeken zij den vermeenden bewerker van dit kwaad, door het offeren van dieren, te bevredigen, hetgeen geschiedt in een daartoe bestemd gebouw, „roema soengoe netto“ of ook wel „roema pamalie“ genaamd.

De plegtigheden, welke door de volkeren in deze omstreken bij hunne godsdienst worden waargenomen, brengen ons op het denkbeeld van de mythologie der ouden; want zij hebben goede en kwade Goden, Goden der wateren, der landen, van den oorlog, van het veld; in één woord, voor elk vrees- of ontzagwekkend voorwerp der natuur of omstandigheid der menschelijke daden, hebben zij onder de Goden een'

onzigtbaren beschermheer, om hen te behoeden tegen de onheilen, welke er voor hun bestaan uit zouden kunnen voort-spruiten.

Voorts, onder het plengen van bloed, offeren zij menschen en dieren, en raadplegen de ingewanden der dieren over de uitkomsten hunner voornemens en ondernemingen. Hunne priesters hebben den naam van „tobor“, en worden door het volk zeer geëerbiedigd. Hunne waardigheid is overerfelijk.

Ik ben niet in de gelegenheid geweest, om eenige godsdienstige plegtigheid dezer volkeren bij te wonen, doch was ooggetuige van den eed, welken een der Timoreesche Regenten, bij gelegenheid van zijne benoeming tot lid van den Landraad, voor eene vergadering heeft afgelegd.

Er werd eerst een wijnglas half vol met jenever op tafel gebracht; men deed in hetzelfde een' looden geweerkogel en een weinig buskruid, daarna een weinig aarde, die op de punt van eene sabel werd gebracht, en — deze mixtuur wel omgeroerd zijnde met de punt van de sabel — stond de Regent op, nam het glas in zijne rechterhand, hief zijne oogen hemelwaarts, en in eene eerbiedwekkende houding deed hij met luide woorden een plechtig gebed; daarna „Oesenenoe“ aanroepende tot getuige zijner gelofte, dronk hij het gewijde mengsel uit, den kogel in het glas latende.

Het zinnebeeldige van dezen eed beteekent, naar men zegt, dat, wanneer hij aan zijne verplichting mogt ontrouw worden, de dood zijne straf zou zijn door ziekte, zwaard, kruid of lood, daar hij alsdan onwaardig zou wezen, eenige verdere wel-daad van de aarde te ontvangen.

Wij hebben hiervoren reeds gezien, dat op het eiland Timor drie volkstammen worden gevonden, die van elkander in taal zeer verschillen. Hierbij moet nog gezegd worden, dat de bewoners der onderscheidene eilandene, welke in deze omstreken worden gevonden, ieder eene afzonderlijke taal spreken, die

onderling weinig of geen overeenkomst hebben. Om van deze verscheidenheid een beter denkbeeld te geven, zal ik hier eenige woorden opgeven van de talen, welke in dit gedeelte van den archipel worden gesproken.

Hollandsch.	Laag Maleisch.	Timoreesch.	Koepangneesch.	Belloneesch.
God.	Toewan Allah.	Oesenenoc.	Dappa.	Naië maromak.
Duivel.	Sejtan.	Alsoet.	Lahas.	Boean manas.
Mensch.	Mánoesia.	Atonic.	Atoelie.	Ema.
Vader.	Bapa.	Ama.	Ama.	Ama.
Moeder.	Mama (maai).	Ina, ain.	Ina.	Ina.
Zoon.	Anakh lakie.	Anna mone.	Anna baklobe.	Aan mane.
Dochter.	„ parampoewan.	„ fetto.	„ biehata.	„ fetto.
Man.	Lakie.	Mone.	Baklobe.	Lane.
Vrouw.	Binie.	Feel.	Biehata.	Veen.
Kind.	Anakh.	Anna.	Anna.	Aan.
Broeder.	Soedara lakie.	Nao.	Buta blanen.	Nan mane.
Zuster.	„ parampoewan.	Fetto.	„ biehata.	„ fetto.
Koning.	Radjah.	Oesie.	Lahief.	Liorai.
Onderdaan.	Manoesia.	Atonie.	Hoetoe.	Renoe.
Oorlog.	Prang.	Manoea.	Mosoe.	Hatoedaoenoe.
Vrede.	Damaj.	Nalêhon.	Mole.	Badang.
Wapen.	Sindjata.	Soenie.		Hokroat.
Ligchaam.	Budan.	Ao.	Apa.	Isien.
Ziel.	Djiwa.	Smanen.	Smangien.	Muan.
Hoofd.	Kapala.	Nahan.	K'toeloea.	Oeloe.
Haar.	Rambot.	Nahan foenoe.	Klanga.	Voek.
Oor.	Telinga (koeping)	Loehek.	Tangulaä.	Tieloe.
Oog.	Matu.	Matak.	Mata.	Mato.
Neus.	Hidong.	Panak.	Iloe.	Inoer.
Mond.	Mueloet.	Fefak.	Bahaä.	Zeboe.
Hals.	Legher.	Nêok.	Koon.	Karohok.
Borst.	Dada.	Ansuo.	Kulas.	Karas.
Buik.	Proet.	Faik.	Tuen.	Kabee.
Hand.	Tangun.	Niemak.	Imaä.	Siema.
Voet.	Kakie.	Haik.	Ien.	Aie.
Hemel.	Langit.	Nenok.	Apan.	Galehan.
Zon.	Mataharie.	Menas.	Gelo.	Loro.
Maan.	Boelan.	Tonan.	Boelan.	Poela.
Sterren.	Bintang.	K'foon.	Badoen.	Fietoe.
Wolken.	Awan.	Nopel.	Nopen.	Haboe.
Wind.	Angien.	Anin.	Angien.	Anie.
Regen.	Hoedjan.	Oelan.	Oelan.	Jeda.
Daauw.	Oembon.	Akoem.	Tan.	Wau.
Water.	Ajer.	Ooel.	Oeie.	Be.
Vuur.	Apie.	Aie.	Aie.	Abje.
Dag.	Harie (sieang).	Neno.	Kadedeng.	Lowohien.
Nacht.	Mulam.	Tajen.	K'doeman.	Kala.
Aarde.	Tanah.	Nai.	K'daloe.	Raie.
Boom.	Pohon.	Haoe.	Kapeke.	Aie.
Bloem.	Boengah.	Soefa.	'oenga.	Tuonan.
Vrucht.	Boewah.	Foean.	Isien.	Foeau.
Zee.	Laut.	Tassie.	Tassie.	Loi.
Visch.	Ikan.	Tha.	Ikan.	Ikan.
Schip.	Kapal.	Benaef.	Loe'ena.	Roboot.
Strand.	Pantej.	Namo.	Onan.	Tassiehoe.
Zand.	Pasir.	Afoe.	H ên.	Rehena.

Rottineesch.	Savoeneesch.	Soloreesch.	Endeneesch.	Sumbaneesch.
Mane toe laien.	Deo.	Allah talaj.	N'gae.	Maroepoe dewa..
Nietoe.	Wangs.	Manakan.	Seta.	Seoer. [pasomba
Hattaholie.	Dau.	Atadieka.	Ota.	Taoe.
Amang.	Ama.	Ama.	Baba.	Ama.
Ina.	Ina.	Ina.	Ine.	Ina.
Anna manek.	Anna mamone.	Anna barlake.	Ata hakie.	Anna moenie.
" feok.	" mobbanie.	" barkawae.	" faie.	" kawienie.
Saoe.	Doepamoe (laie).	Han.	Akie.	Laiengoe.
"	Doepamoeja. (,,)	Barkawae.	Faie.	Goetoe.
Anna.	Anna.	Anna.	Ana.	Ann.
Na.	Namone jaa.	Nauk barlake.	Arie kaëe.	Arie moenie.
Fetto.	Nawonie jaa.	Biene.	Watt.	" kawienie.
Manek.	Dawae.	Atakabella.	Otanggoc.	Maramba.
Mangalao.	Moneusa.	Atarieboe.	Hoo.	Taoe goenjoenga.
Jatatie.	Patáo.	Rannoeho.	Papataoe.	Pasandjai.
Mole.	Pepe.	Palalawakieko.	Paparica.	Pasamoe.
Tetafa.	Rakha.	Rakat.	Sandjata.	Namboe.
Aon.	N'gnoc.	Wakkie.	Tambe.	Kadjonga.
Simanc.	Hemanga.	Toobarwanger.	Njawa.	Samanga.
Langga.	K'toe.	Kotak.	Sroeroe.	Katakoe.
" boeloek.	Raktoe.	Rata.	Foe.	Loenggie.
Dadoh.	Wediello.	Tieloën.	Inga.	Hawake.
Mata.	Namada.	Matan.	Mata.	Mata.
Pana.	S'wanga.	Iroen.	Iroe.	Ido.
Buffa.	Woebba.	Wawam.	Moemoe.	N'garoe.
Liessochain.	Lahoko.	Woeliem.	Tango.	Goorum.
Fana.	Kabboe.	Karok.	Hasa.	Koeroe.
Tue.	Dalloe.	Taien.	Toeka.	Kamboeng.
Liema.	Roare.	Liema.	Riema.	Liemaie.
Eien.	Beboo.	Leie.	Aie.	Wietie.
Lalsi.	Lieroe.	Karawoelan.	Lieroc.	Awa.
Ledok.	Mada, lodo.	Karan.	Matarara.	Ladoe.
Boelak.	Warroe.	Woelan.	Woera.	Oelan.
Doek.	Wottoe.	Etap.	N'dara.	Kandoenoc.
Kaas.	Meramoc.	Kowa.	Aoeroema.	Kamba.
Anin.	Ngaloe.	Warat.	Angien.	N'galoe.
Oedan.	Adjie.	Oerang.	Oerang.	Oerang.
Dinis.	Iperiengi.	Apoen.	Apoe.	Wai oamboeroe.
Oie.	Aij.	Wai.	Ae.	Wai.
Haie.	Aaie.	Ape.	Apie.	Apie.
Fai.	Loda.	Raron.	Lara, sica.	Lado, nexrikha.
Leedaik.	Maada.	Ramma.	Kombe.	Kapatang.
Daie.	Raie.	Tanah.	Tanah.	Tanah.
Hoek.	Keporien.	Poekan.	Poeoe.	Ea.
Boena.	Wiel.	Poehoen.	Boenga.	Wala.
Boa.	Woei.	Woea.	Booko.	Woon.
Tassie.	Laoes.	Tabiek, lolon.	Laoe.	Wai tassie.
Teak.	Nadoeoe.	Ikan.	Ika.	Iean.
Ofak.	Kapal.	Hloep.	Kapa.	Tena.
Namo.	Woebadara.	Kanee.	Woeroe mattie.	Lawara.
Pasak.	Lusaloe.	Waarra.	Tawah.	Wara.

Hollandsch.	Laag Maleisch.	Timoreesch.	Koepangneesch.	Belloneesch.
Steen.	Batoe.	Tatoe.	Batoe.	Fatoek.
Dier.	Bienatang.	Moeut.	K'moekiet.	Bienatang.
Buffel.	Karbau.	Biejoe.	Asoe.	Karaoe.
Paard.	Koeda.	Biekasse.	Aslote.	Koeda.
Varken.	Babie.	Tafie.	Bahie.	Fahie.
Schaap.	Domba.	Biebiekasse.	Labulait.	Biebie mafoe.
Kip.	Ajam.	Manoe.	Manoe.	Manoe.
Hond.	Andjieng.	Anie.	N'got.	Asoe.
Gevaar.	Soesah.	Soes.	Soesa.	Soesa.
Bewondering.	Heran.	Heran.	Heran.	Beik.
Vreugd.	soeka hatie.	Namliel.	Daleh koma.	Kara holaran.
Smart.	Sakiet.	Namena.	Hie.	Moras.
Eer.	Hormat.	Oebloie.	Hadat.	Resoetoe.
Magt.	Kawasa.	Koedsa.	Kawas.	Kannas.
Bevel.	Parentah.	Plenta.	Parenta.	Oekoen.
Slaaf.	Boedak.	Atte.	Atta.	Atta.
Goud.	Maas.	Nonie.	Liel mea.	Moera kamea.
Zilver.	Perak.	Nonie moetic.	Liel moetic.	Moera kamoetic.
Goed.	Baik.	Naleeko.	Banan.	Dieak.
Slecht.	Djahat.	Leof.	Dat.	Aat.
Groot.	Besar.	Paik.	Toean.	Boot.
Klein.	Ketjil.	Ann.	Ann.	Kieiek.
Lang.	Pandjang.	Mananoe.	Batalas.	Naroeik.
Kort.	Pendek.	Palapala.	Badaën.	Badak.
Eene slechte daad.	Satoe karedja (djahat.)	Tao kana leof.	fen tao dat.	Sieriesoen aat.
De goedekonig.	Radjah jang baik.	Oesie naleeko.	Lahiei banan.	Liorai dieak.
Een groot huis.	Satoeroemabesai.	Oena kana paik.	Oem mes toean.	Oema boot ieda.
De hooge berg.	Goenong jang (tinggie.)	Netea kamnanoe.	Leten balatas.	Toho aas.
Eene breede rivier.	Satoe soengej le- (bar.)	Noel mes menoe- (an.)	Paloen baloean.	Mota ieda loe.
Ik, gij, hij.	Bejta, loe, dia.	Aoe, hoo, ien.	Aoe, koe, koe.	Haee, O, nien.
Wij, gij, zij.	Betorang, lorang (dorang.)	Hiet, sien, sien.	Kieta, mica, ona.	Haema, emie, sic- (riv.)
Mijn paard.	Bejta poenja koedi.	Aoe bie kasse.	Aoe aslote.	Haee mean koeda.
Uw paard.	Loe " "	Hoo " "	Koe " "	O mean " "
Zijn paard.	Dia " "	Ien " "	M'lea " "	Nieman " "
Onze paarden.	Betorang " "	Hiet " "	Kamie. " "	Ha mean " "
Uwe paarden.	Lorang " "	Sien " "	Mica " "	Emie mean " "
Hunne paarden.	Dorang " "	" " "	Ona. " "	Sierie mean " "
Deze, die.	Ini, itoe. " "	Ia, maan. " "	M'lea, m'laa. " "	Neei, ikane. " "
Nu, tegenswoor-	Sakarang.	Lawos, lei.	Apien, kakalas.	Ohien.
Heden. [dig	Ini harie.	Neno ie.	Neot m'lea.	Ohien loorenci.
Morgen.	Bissok.	Nokkei.	Ola.	Oban.
Gisteren.	Kalmarie.	Affie.	Hahten.	Horschie.

Rottineesch.	Savoeneesch.	Soloreesch.	Endeneesch.	Sumbaneesch.
Butoe.	Woowadoc.	Wato.	Batoe.	Watoe.
Banda.	Bada.	Awang.	Bienata.	Bienatang.
Kapa.	Kepaoe.	Karboû.	Kamba.	Karanboa.
N'dala.	Djara.	Djara.	Djara.	Djara.
Bafie.	Wawie.	Wawe.	Wawie.	Wawie.
Bieë.	Kiie jawan.	Loemba.	Ramboe.	Kamiemie.
Manoe.	Manoe.	Manoek.	Manoe.	Manoe.
Boesa.	N'gaka.	Aho.	Lahie.	Asoe.
Sotah.	Seroeie.	Sanoekan.	Soesa.	Soes.
Nakanda.	N'galeke.	Djoo haga.	Gadoe.	Herang.
Namahokko.	Dai harie danie- ade.	Tooi.	Dei ato.	Koebesang.
Hedis.	Paada.	Barara.	Roo.	Sadoe.
Harmat.	Wehoe.	Harmat.	Pattiadare.	Boesangam.
Balakai.	Kocasa.	Kawasa.	Reba.	Kocasa.
Parenta.	Pareda.	Pareta.	Oroëkoe.	Barenta.
Atta.	Annoe.	Njawa.	Hoo.	Atta.
Lielo pelas.	Mela.	Blaeoe mea.	Wea.	Omas rara.
Lielo foelak.	Mela poedie.	Blaeoe boeran.	Wea wara.	Omas bara.
Malole.	Ijeke.	Malan.	Riea.	Samoe.
Mangalaoek.	Dapa.	Malahala.	Ree.	Denasamoe.
Matoea.	Monoeë.	Belän.	Mere.	Bakal.
Anäk.	Anahie.	Ketë.	Diehie.	Anahieda.
Manalo.	Merai.	Balahaä.	Rewa.	Djangga.
Kekeoek.	Baba.	Karoen.	Boko.	Kababa.
Tataoe mangala- oek essa.	Hee hiea taoe da- pa.	Moma malahala.	Osa oratao ree.	Denasamoe oeran.
Manek malole.	Dawae ijeke.	Atakabella malan.	Otanggoe riea.	Maramba samoe.
Oema iena essa.	Hewoei amoe wo- rena.	Langoe belän.	Saäsa saoe mere.	Saao oema bakal.
Lete manaloe essa.	Lede dodieda.	Wotan toëe bala- lon.	Kerie djangga.	Pareng jangga.
Lee malou essa.	Lahie dabra.	Wai toëe belän.	Saäsa nanga mere.	Balarha hanawai.
Ao, O, dica.	Ia, aoe, noo.	Goëe, moëe, naëe.	Djao, kaeo, karie.	Njoengga, njoemoe, njoena.
Ame, eme, siela.	Jie, moe, roo.	Kame, mieo, ata- geha.	Tamba djao, ata- nore, kariena.	Boedaba, njiemie, taoe.
Ao n'dala.	Djara ia.	Djara goëe.	Djara djao.	Djara goe njoeng- ga.
O n'dalama.	„ oe.	„ moëe.	„ kaeo.	„ moe njoemoe.
Diea n'dalan.	„ noo.	„ naëe.	„ karie.	„ moe njoena.
Ame n'dalam.	„ djie.	„ kame.	„ tamba djao.	„ na boedaba.
Eme n'dalam.	„ moe.	„ mieo.	„ atanore.	„ njiemie.
Siela n'dalan.	„ roo.	„ atageha.	„ kariena.	„ taoe.
Jea, na.	Nane, nanie.	Deppie, noonpie.	Diea, karienea.	Panggawamoe, panadawamoe.
Besak, iea.	Nane, denge.	Kanehie.	Memana.	Parengga.
Tatek iea.	Lodo nence.	Rereroon.	Lara na.	Jea na laddä.
Ballahaa.	Balteraie.	Boeck.	Wenea.	Ramma.
Hoasic.	Mieda.	Wica.	Namai.	Lahangeo.

Hollandsch.	Laag Maleisch.	Timoreesch.	Koepangneesch.	Belloneesch.
Aanstands.	Sabantar.	Liee, lawes.	Boeit baba,	Oras ieda.
Hier, daar.	Diesinie, diesana.	Wiedie, bunjel.	Nejja, omloeg.	Ihance, neeba.
Vol.	Penoeh.	Nahenoe.	Inoe-soo.	Nahonoe.
Leeg.	Kossong.	Leoeman.	Arie.	Mamoek.
Regts.	Kanan.	Neoë.	Kanan.	Konnan.
Links.	Kirie.	Liedie.	Kheoe.	Kowaroeck.
Vroeg.	Pagit.	Kiemoe.	Langabic.	Noeroe.
Lant.	Lant.	Loowen.	Nesau.	Lieoe.
Oud.	Toewah.	Namnasia.	Blalan.	Toean.
Jong.	Moeda.	Moenief.	Moeda.	Noerak.
Ver.	Djao.	Loo.	Katan.	Kodok.
Nabij.	Dekat.	Pannaka.	Danie.	Bessie.
Zwaar.	Brat.	Mafena.	N'gele.	Toda.
Ligt.	Ringan.	Makafa.	Kahan.	Mahal.
Wit.	Poctie.	Moctie.	Moctie.	Moetiek.
Zwart.	Itam.	Metan.	Metan.	Metan.
Rood.	Mera.	Mee.	Meea.	Mean.
Werken.	Kredja.	Mepoe.	Dahe.	Halo.
Slapen.	Tidor.	Toep.	Nieng.	Toba.
Leven.	Hidop.	Moen.	Nolie.	Mones.
Sterven.	Matie.	Maat.	Mate.	Maten.
Gaan.	Pigie.	Nao.	Laho.	Baa.
Loopen.	Lurie.	Naen.	Lalie.	Halui.
Springen.	Balompa.	Letien.	Poeloe.	Hahsoat.
Dansen.	Dansa.	Nafsoo.	Tiedan.	Riedoe.
Spelen.	Bermain.	Tawae.	Koetie.	Hahadioek.
Lagchen.	Tertawa.	Mannie.	Malie.	Hawanasa.
Zingen.	Menjanjic.	Sic.	Bellee.	Hananoe.
Slaan.	Poekol.	Nesso.	Poan.	Tahe.
Weenen.	Menangis.	Tone.	Lieloe.	Tanics.
Eten.	Makan.	Moea.	Koa.	Ib.
Drinken.	Minom.	Tienoe.	Nienoe.	Hemoe.
Hoesten.	Batok.	Boho.	Koodc.	Mear.
Geeuwen.	Gaap.	Massico.	N'gan.	Mahas.
Liggen.	Baring.	Toepa wai wai.	Nienos.	lobakaliewar.
Gehoorzamen.	Dengar parentah.	Ita sais kancnaf	Hie parenta.	Rona oekoen.
Tegenstreven.	Melawan.	Kapenasf.	Lawan.	Kontra.
Twisten.	Bakalai.	Mabana.	Keng apa.	Istorie.
Moorden.	Boenoh.	Loolo.	Keo.	Oho.
Een, twee, drie.	Satoe, doewa, tie-	Messe, noea, te-	Messa, doea, tieloe,	Ida, roca, tolloe,
vier, vijf, zes,	ga, empat, lie-	noe, hau, niema-	hat, dat, liema, e-	hat, liema, nen,
zeven, acht,	ma, anam, toe-	nie. h'etoe, fanoe,	neng, itoe, faloe,	hietoe, waloe,
negen.	djoeh, delapan.	neo.	siepa.	sien.
Tien.	Sapoeloh.	Wooës.	S'ngoeloe.	Sanoeloe.
Elf.	Sablas.	Wooës messc.	„ messa.	Sanoeloa resien
Twaalf.	Doewa blas.	„ manoea.	„ doea.	ida.
Dortien.	Tiga „	„ matchoc.	„ tielloe.	Sanoeloe resien
				roea.
				Sanoeloa resien
				tolloc.

Rottineesch.	Savoeneesch.	Soloreesch.	Endeneesch.	Sumbaneesch.
Fabaie.	Labaleko.	Kadappan.	Nna.	Janie.
Naiea, nainaa.	Pannee, panie.	Deppie, paroepie.	N'diea, sanna.	Mea, moeloa.
Henoek.	Tobo.	Pannoh.	Banoh.	Bannoeh.
Look.	Boeledonganga.	Amoe.	Panga.	Denengoe.
Konan.	Kégana.	Wanna.	Guna.	Kawanang.
Kie.	Kerieuw.	Nehien.	Gioet.	Kalai.
Dai fai.	Kabahoeroe.	Baroeran.	Poa pon.	Namaloeng.
Sole fai.	Loedoekie.	Ramadoana.	Hubbo.	Roedoeng.
Lassiek.	Laiadoe.	Tanoëc.	Toea.	Kaweda.
Noelak.	N'garoe.	Munoeré.	Moera.	Boedis moeneng.
Dookn.	Jaoc.	Dann.	Reoc.	Maraoc.
Naimata.	Deoemoe.	D.hh' en.	Wieë.	Maranic.
Belak.	Medjanie.	Baat.	Natte.	Botto.
Daocka.	Sema.	Kalean.	Fea.	Denabotto.
Foelak.	Poedie.	Bocran.	Bara.	Bara.
N'geok.	Maadie.	Mietann.	Miete.	Mieting.
Pelas.	Meca.	Mea.	Toro.	Rara.
Tao.	Jagaa, tao.	Gohaän.	Orakama.	Woeloc.
S'engoh.	Wadjie.	Toeroe.	Dera.	K'toed t.
Nalaok.	Moerie.	Moorie.	Enge.	Moeriek.
Maten.	Made.	Mataja.	Tawa.	Matie.
Look.	Kuhon.	Panna.	Bana.	L'hoec.
Nalaika.	Rae.	Paluë.	Paroc.	Poei.
Soekaboko.	Kowadjie.	Doop.	Moedie.	Kalengdjak.
Leno.	Dansa, ledoc.	Hedoen.	Dera.	Rendja.
Nahamienah.	Keriewoe.	Galaha.	Enge.	Padijoeloc.
Hieka.	Tamarie.	Gieka.	Tawa.	Riekkie.
Soda.	Lodoc.	Maliean.	Soëla.	Loedoc.
Fepa.	Wabbe.	Batte.	Pangga.	Paloc.
Kie.	Tangie.	Tanie.	Routa.	Kie.
Oea.	N'ga.	Gan, goon.	Kna.	N'gangoe.
Inoc.	N'gienoc.	Menoc.	Mienoc.	N'goenoc.
Booh.	Mea.	Mehal.	Dara.	Tanggic.
Mamah.	Megaoc.	Pamon.	Moensoro.	Moesanganga.
Nangupioek.	Mengado, pehoronic.	Toeroe galahan.	Eroec enge.	Moekatoeda.
Namanine parenta.	D'noelic pareda.	Moedanga parenta.	Rere pareta.	Moera n'goe.
Lena.	Lawan.	Lawa.	Rawa.	Ampa mangadat.
Lahoc.	Petao.	Pawoenoc.	Paparioe.	Pasangga.
Nicsan.	S'boe.	Bile.	Tomata.	Pamatic.
Essa, doea, teloha, liema, nee, hietoc, faloc, keo.	Susie, doei, tallo, appa, lammie, anna, piedoc, oroc, seo.	Toë, roea, tallo, pan, lema, nan, pietoc, boeto, nie-wa.	Saäsa, saroc, taroc, woetoc, riema, riemasa, riemaroec, roean boetoc, taraie. - Samboeroe.	Saoc, don, tielloe, pattoc, liema, namoc, pietoc, waloc, sioc.
Sanhoeloc.	Sengoeroe.	Poeloh.	Samboeroe.	Sekanboeloc.
Sanhoeloc essa.	Sengueroc sesie.	Poeloh katoë.	Samboeroe saäsa.	Sekanboeloc saoc
„ doea.	„ doei.	„ karoec.	„ saroc.	„ doea.
„ teloh.	„ tallo.	„ katallo.	„ taroc.	„ tielloe.

Hollandsch.	Laag Maleisch.	Timoreesch.	Koepangneesch.	Belloneesch.
Veertien.	Ampat blas.	Woöes mahau.	S'ngoeloe dat.	Sanoeloe resien hat.
Twintig.	Doewa poeloh.	Boa noea.	Boek doea.	Roea noeloe.
Een en twintig.	Doewa poeloh san- (tor	Boa noea messe.	Boek doea messa.	Roea noeloe re- sien ida.
Dertig.	Tiega poeloh.	Boa tenoe.	Boek tielloe.	Tolloe noeloe.
Zestig.	Anam poeloh.	Boa nie.	Boek eneng.	Neen noeloe.
Honderd.	Saratoes.	Natoen mes.	N'gatoes.	Atoes ida.
Twee honderd.	Doewa ratoes.	„ noea.	N'gatoes doea.	„ roea.
Duizend.	Sarieboe.	Nifoen nie.	Liehoe messa.	Riehoen ida.
Honderd duizend.	Sapoeloh laksa.	Hotoe woöes.	Mekemese.	Nanoe.
Voor, achter.	Diemoeka, die bla- kang.	Bremata, bie k- 'af.	Namata, waraoe klopoeb.	Ihaeie, rehakotoe
Tusschen.	Die tengah.	Bitanana.	I'lala.	K'lara.
Binnen, met.	Derie dalam, den- gan.	Etoe nanan, neen.	Nadale, molan.	Hosielara, hoo.
Van, op.	Derie, die atas.	Nahok, biefaf.	Nai, noedapa.	Hossie, jehalete.
En, ook.	Dan, lagie.	Toen, tenie.	Era, baba.	Benie, tentan.
Maar, daarom.	Tetapie, tagalitoe.	Aoeke, mauwoese	Hoo, oen oena.	Bee, tanie.
Och, helaas.	Adoh, kassian.	Aoeke, mauwoes	Maskietoe, mah- moetie.	Ado, kassian.
Geef mij.	Kassie bejtah.	Faka aoe.	Bel aoe.	Poo haoe.
Ja, dat is zoo.	Iea, itoe ada ba- gitoe.	Hee, iey onan.	Ellan, tisa maa.	Hoo, no nee doe- nie.
Laat mij zien.	Kasie bejtah lihat.	Tee aoe knsso.	Belak aoe tiens.	Poo haoe harie.
Van waar komt gij?	Derie mana loe datang?	Hoo moek mie?	Koe seolma?	Hose nebe maai?
Wat is dat?	Apa itoe?	Saunane	Sa malica?	Sa neic?
Volg mij.	Toerotsama bejta.	Mok toer en kaeo	Moeti daoe.	Tocier haob.
Wie is dat?	Sapa itoe?	Sie kaeo?	Sien m'la?	See nie?
De man is blind.	Orang itoe ada boeta.	Hathonee matfo- lo.	Atoelie moelai te- do.	Ema nie matan deleh.
Maakt geen oor- log.	Djangan lorang prang.	Nijha ha manoes	Taoe moes dehen.	Kita emi katoeda.
Ik ben uw vriend.	Bejta ada loe poe- nja sobat.	Aoe adja soba leho.	Aoe kolkoe alet.	Haee O mean be- loe.
Hoe is uw naam?	Bagimana loe pocnja nama?	On hoo hakanan?	Koe u'gala sie?	O mean saa?
Ik ben arm.	Bjta ada miskien.	Aoe ien mamoeit.	Aoe mahmoekiet.	Haee moekiet.
De vrouw is dood.	Parampoewan itoe soeda mati.	Bafelien maat.	Biehata mate ion.	Veen hie maten ona.
Leef in vrede.	Hidop berdamej.	Moen hekleno.	Noliewanan tie- lapa.	Haloed badame.
Alles is goed.	Samonja ada baik.	Olada nalecko.	Ngangalkiet ba- uan.	Hothotoe dieak.

Rottineesch.	Savoeneesch.	Soloreesch.	Endeneesch.	Sumbaneesch.
Sanhoeloe ha.	Sengoeroe appu.	Poeloh kapau.	Samboeroe woe- toe.	Sekanboeloe pat- toe.
Doea hoeloe. Doea hoeloe essa.	Doei n'goeroe. Doei n'goeroe se- sie.	Poeloh roea. Poeloh roea ka toëe.	Woeroe roea. Woeroe roea saä- sa.	Doa kanboeloe. Doa kanboeloe saoe.
Teloh hoeloe.	Talloe n'goeroe.	Poeloh tallo.	Woeroe taroe.	Tielloe kanboe- loe.
Nee hoeloe.	Anna n'goeroe.	Poeloh nam.	Woeroe riemasa.	Namoë kanboe- loe.
Natoen. „ doea. Liefoen.	Hen'gah e. Doei n'gahoe. Stabba.	Taratoe toëe. Ratoe roea. Rieboe toëe.	Sangasoe. N'gasoe roea. Sarieboes.	Sangasoe. Doa n'gasoe. Sekanboeloen'ga- soe.
Kofien sanhoeloe.	Sarawoo.	Laksa poeloh.	Samboeroe rassa.	Sekanboeloe rak- sa.
Naimata, naidea.	Pahedappa, pake- soengn.	Aitte, lawoho.	Nienies, ronggo.	Kawenie, kaweng- soe.
Nai talads. Nai dulck, noo.	Patelora. Padara, n'gano.	Toekang. Raionie, noë.	Ora ora. Reone, sama.	Padoa. Nooi daa, tea.
Name, nai laien. Ma, booi. Tee, hoen dien. Auwie, au soie.	Tieno, padieda. Ida jae, warie. Jenee, tiengaperie. Inajoe, alie kie- dara.	Ta, teliebalohon. We, nijnoe. Ma, moe pe. Dakodoho, go- prohoörnae.	Ree, retewawa. Ata, warie. Na, naa pakkas. Ei, oeamasoe.	Taoek, noedieta. Naloe, wonda. Giem, dekwoeloe. Allah, aiwoeloe.
Fei ao. He, leon dia tec.	Wiejeka ia. Oo, name mieha- ke.	Nijn goëe. Ee, moekoda taka.	Patie djao. Dja, ingiena.	Wonda njoengga. A, toena nasoe.
Fei ao itan. O meme ba mai?	Wiejeka ia tahele Rai tie miee?	Nijn gehoela. Mal gabee moëe?	Patie djao toro. Bana on baa?	Njahore ieloe. Gieoen alle?
Hattan dia? Tuenga ao.	Mienga manie? Pedoete ia.	Maä pe? Dorie goëe.	Apa na? Mai bana sama djao.	Panggaja naloe? Toendoe njoeng- ga.
Seen dia? Tok n'dia palek.	Nade manie? Do wohoe ha- me.	Moëe hä? Mooë kaboeelon.	Sai naa? Kaan na pokie.	Ga naloe? Ien na tao napo- ke.
Boë matadie.	Wolepe tao moe.	Ake maë mata.	Ka mai paparoi.	Amba miepakoja.
Ao o tiam.	Ia angalai oe.	Goëe parohen moëe.	Djao soba kae.	Goe njoengga jo- ran.
O nade so?	Hamie mie n'ga- ra oe?	Moëe nara aanhe?	Kaoë nara neren- ba?	Goentam njoemoe
Ao nattataak.	Doo gahara ia.	Goëe kasiean.	Djao miera.	Dekwoeloe njoengga.
Inak n'dia maten son Leo momole.	Made nonie mo- banie. Tujeje womoe.	Barkawae mata djakaë. Maän maliewala.	Ata fae mata pa- ka. Moerie kietrama.	Na kawienie ma- tie. Tapa samoe.
Bassa malole.	Iejeke lee.	Wooka malaha- la.	Larica boedja.	Samoe boebada.

De Inlanders dezer gewesten hebben geen eigen geschriften. Op het Portugeesche grondgebied kunnen echter velen de taal dier natie lezen en schrijven, en op het Nederlandsch gebied van Timor en Rottie worden ook eenigen gevonden, die het Maleisch kunnen lezen en schrijven met Latijnsche letters.

Zij hebben een zeer flauw denkbeeld omtrent hunnen oorsprong en hunne geschiedenis, waarvan de sporen slechts hier en daar in de volksliederen worden gevonden, gewikkeld in duistere verdichtselen van onwetendheid en bijgeloof. Sommigen ontleenen hunne afkomst uit den Hemel, en eenigen zeggen door verhuizing van Ceram en andere eilanden herwaarts te zijn gekomen. Hoe dit ook zij, zeker is het nogtans, dat al deze eilanden door twee onderscheiden rassen van menschen worden bewoond, zijnde het eene taankleurig met lang haar en regelmatige gelaatstrekken, en het andere zwart, bijna den Papoe gelijkende, met gekruld haar als van den Mulat.

De Rottinezen ontleenen hunne afkomst van het eiland Ceram, gelegen in de groote Oost, en zeggen bij hunne komst Rottie bewoond te hebben gevonden. Maar hunne bezitneming van dat eiland heeft zijne oorspronkelijke inboorlingen naar Timor en andere eilanden doen verhuizen, en die welke achter zijn gebleven, alhoewel zij alle regt van eerst bezit hebben verloren, genieten nog de onderscheiding van den naam van „Toewan tanah” (Heeren des lands), en bekleeden de priesterlijke waardigheid. Men kan echter tusschen deze beide geslachten in taal, zeden en gebruiken thans geen verschil meer vinden.

Vóór de komst der Portugezen waren de volkeren dezer landen in eenen staat van wildheid, waarvan de sporen nog zeer kenbaar zijn in den tegenwoordigen staat hunner maatschappelijke zamenleving. De Rottinezen zeggen, dat zij te dien tijd in horden van de eene plaats naar de andere zwierden, zich legerden onder boomen en in rotsholten, en bij gebrek aan gereedschappen de ribben van de dieren gebruikten, om den grond om te spitten. De Portugezen waren de eersten,

die het gebruik van ijzeren gereedschappen onder hen invoerden; zij begonnen toen huizen te bouwen en rijst te planten.

Onder de inwoners van Koepang vindt men menschen uit de onderscheidene volksstammen dezer gewesten, wier woest voorkomen, bijzondere kleeding en houding de duidelijkste kenmerken dragen van hunne nog onbeschaafde zeden en hunnen weinigen omgang met meer verlichte volkeren. Maar hunne maatschappelijke zamenleving meer van nabij beschouwende, ontwaart men nogtaans, dat dit volk in zachtheid en goedaardigheid, en ook in beleefdheid en gastvrijheid, met vele Inlandsche volkeren van den Oosterschen archipel gelijk staat.

Als de meest uitstekende kenmerken van hun karakter kan men opgeven, dat zij zeer onderworpen zijn aan hunne meerderen; zij schuwen den vreemdeling en den Europeaan boven allen, en beminnen het vermaak buitengewoon, vooral het dansen en zingen. Men beschuldigt hen echter van vadsigheid en domheid, doch hieromtrent staan zij, mijns inziens, gelijk met de meeste tropische volkeren; en de redenen, waarom zij in beschaving nog zoo ver ten achteren zijn, moeten hoofdzakelijk worden gezocht in hunnen gebrekkigen regeringsvorm en de weinige zekerheid, die hunne wetten aan personen en eigendommen verleen. Intusschen hebben zij een goed begrip van wat regt en onregt is, en zijn meer erkentelijk voor eene billijke behandeling dan de Javanen en Sumatranen.

Het koppensnellen, het welk hun, even als aan de Dajakkers en Alfoeren, wordt ten laste gelegd, bestaat bij hen niet in dien ijzingwekkenden graad, als over het algemeen gezegd wordt. Deze gruweldaad bepaalt zich bij hen slechts tot het onthoofden der vijanden in den strijd, wier koppen als teekenen der behaalde zege of van aan den dag gelegden moed worden vertoond, en vervolgens voor het huis van den vorst op staken worden gezet, om tot afschrik zijner vijanden te dienen. Overigens vindt men onder hen weinig misdaden van criminelen aard; moord en plundering zijn op Timor bijna onbekend, waarvan

tot bewijs kan strekken, dat de vreemdelingen, vooral de Chinezen, slechts van een of twee volgelingen vergezeld, met hunne handelswaren het geheele land in de grootste veiligheid doorkruisen.

In het oog loopend is de eerbied, welken de onderdanen, vooral op Timor, aan hunne vorsten toedragen: zij beschouwen de vorsten als zonen der zon en geheiligd tot den troon, en de schending van dit regt zoude als de grootste heiligschennis worden aangemerkt.

De levenswijze van de bevolking op Timor en omliggende eilanden is zeer eenvoudig. Zij wonen in geen geregelde kampongs, maar leven verspreid door het geheele land, welligt omdat zij dikwijls van grond moeten verwisselen, om hunne djagongtuinen aan te leggen, en ook waarschijnlijk om zich te onttrekken aan de heerendiensten en andere willekeurige lasten der hoofden.

De woningen zijn in deze omstreken bijna overal gelijk, zijnde kleine hutten op houten stijlen gebouwd, met een dak van „bebak“-bladeren, dat bijna tot aan den grond reikt en tevens tot wand verstrekt; eene kleine opening dient tot eene deur, waardoor men eerder kruipen dan gaan kan. De hoofden bewonen echter betere huizen, die op sommige eilanden met „iedjoe“ of „gemoetie“ gedekt worden. De huizen zijn gewoonlijk voorzien van eene omheining van bamboe of van op elkander gestapelde koraalsteenen. De Inlanders hebben niet veel huisraad; een paar matjes om op te slapen, eenige manden van lontarbladen gemaakt om graan te bewaren, een parang, een boslemmermes, een geweer, dat niet allen bezitten, eenige aarden potten en pannen, een spinnewiel en een weefgetouw, ziedaar bijna alles, wat men in het huis van eenen gewonen Inlander vindt. Met hun eten zijn zij ook niet zeer kiesch van smaak. Paardenvleesch is hun eene lekkernij, een goede vette zwarte hond is eene heerlijke beet voor de Savoenezen, en een stuk gedroogde walvisch die der Solorezen. Het wilde dier wordt niet gevild, maar met huid

en haar in stukjes verdeeld. Het hoofdvoedsel dezer eilanders is echter de Turksche tarwe; de rijst wordt slechts bij feestelijke gelegenheden gebruikt, en is de kost der voorname hoofden.

Hunne kleeding bestaat meest in grof linnen, waarvan de kleedingstukken door de vrouwen worden gemaakt. Het linnen van elk land wordt door een bijzonder patroon onderscheiden, bij voorbeeld de Timoreesche kleedjes hebben een' witten grond, versierd aan de randen met bloemwerk van roode en blaauwe schakering: de Rottinezen, Savoenezen en Sumbanezen hebben bijna dezelfde soort van kleedjes als de Timorezen, met dat onderscheid alleen, dat hunne kleedjes over het algemeen een' blaauwen grond hebben, met wit en rood bloemwerk aan de randen, of geheel in den vorm van een "tjendie" of een Smirnaasch tapijt zijn gemaakt. Het linnen van de Solorezen is daarentegen wit met roode of blaauwe strepen, gelijk de gingam.

De Timorezen baden zich bijna nooit, en zijn over het algemeen niet zindelijk in hunne levenswijze. De mannen dragen een kleedje, hetwelk, boven de heup vastgemaakt, tot aan de knieën hangt, en een tweede dergelijk kleedje, doch minder breed, wordt als een band om de buik gewonden; het bovenste gedeelte des ligchaams blijft ongedekt. Aan de armen dragen zij ringen van ivoor en zilver, en over den linker schouder hangt een reiszak, die tot onder den arm reikt. Deze zak is gemaakt van een lap linnen van de grootte van een' neusdoek, waarvan de vier punten zijn vastgemaakt aan de einden van twee koorden, behangen met allerlei ringen van zilver, ivoor en hoorn, naar den smaak en de verkiezing van den drager. Deze zak schijnt een pronkstuk van den Timorees te zijn, en dient tot bewaring van alles, wat hij gedurende den dag noodig heeft. Hij is meestal vol van doosjes en kokertjes. De doosjes zijn van lontarbladeren en de koker van bamboe of kalabas, alles met veel smaak en netheid gemaakt en van fraai snijwerk

voorzien; deze doosjes en kokertjes bevatten kalk, sirie, tabak en andere kleinigheden. Ook vindt men in denzelfden zak een spiegeltje, een lepel van hoorn om mede te eten, en altijd hebben zij een of meer kokertjes met rauwe rijst gevuld, ten einde op plaatsen, waar zij vermeenen ziekten of andere onheilen aan te treffen, eenige korrels rond te strooijen, ten einde zoo doende het ongeluk te ontkomen. Ook dragen zij eenige welriekende bladeren bij zich, om den 'duivel af te weren.

De Timorees laat zijn haar zeer verwilderd opschieten, en vat de geheele massa te zamen met een' doek of lap linnen boven de kruin van het hoofd, latende het bovenste gedeelte goed door elkander verwarren, om een' hoog opstaanden bos van zamengepakt gekruld haar op het hoofd te vormen, waardoor hij een zeer woest voorkomen krijgt. Deze bos haar dient hem ook voor een hoofdkussen, en moet bijzonder dienstig zijn tegen de stralen der brandende zon, die in October en November hier eene geweldige kracht heeft.

De Rottinezen en Savoenezen hebben bijna dezelfde kleding als de Timorezen, met uitzondering dat de Rottinezen lang haar dragen, hetwelk zij behoorlijk kammen en onderhouden, en zich met eenen hoed dekken, gemaakt van lontarbladen of geitenvel, of ook wel van zeildoek. De Savoenezen onderscheiden zich van al de overige volkeren in deze omstreken door hunne zindelijkheid, en zijn tevens de schoonste menschen onder deze eilanders; zij reinigen zich dikwijls door te baden, en onderhouden het haar, dat zij met een' doek bedekken, met welriekende olie. Ook de Solorees dekt het hoofd met een' doek, en bindt soms het haar te zamen met een lontarblad. Zijne gewone kleding is eene zeer wijde broek, veel naar een' zak gelijkende, met eene korte verdeeling tusschen de knieën, gelijk de dragt van de Turken. Omtrent de kleding der hoofden is hiervoren reeds gesproken.

De vrouwen zijn in deze landstreken zeer ijverig, minzaam en gediensig. Zij zijn ook niet zoo gebonden aan die slaafsche ingetogenheid, waartoe hare sekse in andere deelen van Indië door wangunst of zucht naar voordeel wordt gedwongen: zij dansen en zingen in het openbaar, gezamentlijk met de mannen, en met in acht neming van alle welvoegelijkheid. Zij be-
minnen de bloemen buitengewoon, en zijn zeer net op het haar, hetwelk zorgvuldig wordt onderhouden en opgezet met een' ronden knoop van achteren, gelijk de „kondé“ der slavenmeiden op Java.

De kleeding van eene Timoreesche vrouw van rang bestaat in een kleedje in de rondte gestreept, een wit baaitje met lange mouwen, terwijl een tweede kleedje, meestal met rood bloemwerk geschakeerd, zoodanig kruiselings over de borsten wordt geslagen, dat men zou meenen, het een tweede baaitje zonder mouwen was. Twee lange kraalsnoeren hangen kruiselings over rug en borst, terwijl verscheidene kleinere snoeren kralen den hals versteren, en eene zeer dun geslagen gouden plaat, van de grootte van een' pannekoek, op den boezem hangt. Boven den elleboog aan de beide armen draagt zij dikke zilveren ringen, en aan de handgewrichten verscheidene ringen van ivoor en zilver. De ooren zijn versierd met lange snoeren kralen, met stukjes goud er aan, en het hoofd is omwonden met een' gevouwen doek, die het voorhoofd dekt, en onder de „kondé“ van achter geknoopt wordt. Op dezen doek aan het voorste gedeelte wordt een gouden of zilveren versiersel in den vorm eener halve maan vastgehecht, en het haar wordt met veel bloemen versierd.

De Rottineesche vrouwen kleeden zich bijna als de Timoreesche, met dit onderscheid alleen, dat zij onder de knieën bij wijze van kousebanden eenige snoeren kralen dragen, en boven de enkels twee ringen van goud of zilver hebben; bij feestelijke gelegenheden dragen zij een baaitje zonder mouwen met banden van voren, hetwelk geheel van veelkleurige kralen is zamenge-

steld, en bijna zes pond weegt; ook hebben zij dan een' krans van kralen om het hoofd, die het haar te zamen houdt.

De Savoeneesche vrouwen zijn veel eenvoudiger in hare kleding, en dragen het haar met eene scheiding van het voorhoofd tot aan de kruin door het midden loopende, en gebonden van achteren met een' knoop, die op den nek hangt; het is een groot sieraad bij deze vrouwen om de voorste tanden geheel weg te vijlen, zoodat men er niets meer van kan zien dan het tandvleesch. De dagelijksche kleding der vrouwen over het algemeen bestaat in een enkel zakvormig kleeftje, dat over de heupen met een koord of band aan het lijf wordt vastgemaakt, en waarvan het onderste gedeelte tot aan de enkels hangt en het bovenste de borsten bedekt.

De dagelijksche werkzaamheid der mannen bestaat in het bouwen van huizen, in het aanleggen en bereiden van rijst- en djagongvelden, het tappen van „toeak“, het aankweken van paarden, karbouwen, schapen en geiten en in alle verdere veld-diensten.

Aan de vrouwen is opgedragen het planten van de padie en djagong, het inzamelen en naar huis brengen van den oogst, het weven van de noodige kledingstukken voor de huishouding, het maken van de noodige matjes en manden voor huisgebruik, het planten van tabak, katoen en indigo, het zorgen voor de varkens, het koken en alle verdere huisdiensten, zoodat over het algemeen de vrouwen meer te doen hebben dan de mannen

Wat hunne wapens en wijze van oorlogen betreft, in het oostelijk gedeelte van Timor en op de eilanden van Solor en omstreken, gebruikt men den pijl en boog met een langwerpige schild, van zeer licht hout gemaakt. De pijl van den Solorees wordt van een hard riet vervaardigd, voorzien aan de punt met een stuk scherp gemaakt kippen- of geitenbeen, of ook wel van ijzer, hetwelk in het riet zoodanig wordt ingestooten, dat het bij de voeging licht kan breken; de boog is

meestal van bamboe gemaakt, en het touw of de pees wordt vervaardigd van de hangende wortels van den „noenoek“-boom, eene soort van „waringie“. In het westelijk gedeelte van Timor en op de overige eilanden zijn deze wapens echter onbekend; bijna overal is daar het gebruik eene wet geworden, dat elk weerbaar man een schietgeweer moet bezitten, zonder hetwelk hem weinig aanzien in de maatschappij wordt toegekend. Voorts hebben zij de „espada“, eene soort van houwer, gelijk aan dien, welke door het volk van Mangindanauw of eigenlijk door de zeeroovers wordt gebruikt en „soendrees“ wordt genoemd, als mede de „azagai“, zijnde eene ligte piek.

Hunne wijze van oorlogen mag wel op de eene plaats met de andere eenigzins verschillen, maar de daadzaken en gevolgen, welke daaraan verbonden zijn, komen over het algemeen op hetzelfde neder.

Daar de onbepaalde magt, die de vorsten over hunne ondergeschikten in deze landstreken uitoefenen, hun ruime middelen verschaft, om aan hunne onbeschaafde hartstogten den ruinsten teugel te vieren, zoo is ligt na te gaan, dat onder eene zamenleving, waar het regt van den sterkste het meest geldig is, vele oorlogen en oneenigheden moeten plaats hebben. Wanneer een Radjah van Timor oorlogen wil, laat hij eerst zijne ondergeschikte hoofden en de „orang branie“ verzamelen, en maakt hen bekend met de redenen, waarom hij den oorlog verklaart; daarna worden de Goden geraadpleegd en de ingewanden der offerdieren onderzocht, en als de waarnemingen geen kwade voortekens aanduiden, dan trekt het leger naar het veld als een troep wilde menschen, maakt veel geraas en leven, en vernielt alles wat het van den vijand tegenkomt. Den vijand genaderd zijnde, blijft het leger staan, en eenige der „orang branie“ treden voor en beginnen met een aantal scheldwoorden hunne tegenpartij tot een kampgevecht uit te dagen; dan hiertoe komt het nooit, daar zij nimmer openlijk vechten. Na

afloop van dezen woordenkrijg trekken de «orang branie» terug en verbergen zich achter hinderlagen, om eene gunstige gelegenheid af te wachten, ten einde een' uitval te doen; en dit duurt zoo lang, tot dat zij een of twee koppen van den vijand zijn meester geworden, onverschillig of die van vrouwen, grijsaards of minderjarigen zijn; daarop keeren zij naar huis terug, en brengen den Goden offers toe voor de behaalde zege. De vijandelijke koppen worden bij de naburige vorsten rondgedragen als blijken van hunnen heldenmoed, en overal waar zij komen worden maaltijden aangerigt als een blijk van onderscheiding. Zij dansen en zingen om deze koppen, en heffen een soort van treurlied aan, waarbij, onder zoo veel barbaarschheid, ook veel gevoel van menschlievendheid aan den dag wordt gelegd. Bij voorbeeld, zij beklagen het lot van hunne vijanden. Zij verontschuldigen zich over het vergoten bloed, en vragen aan de ontrompte koppen, waarom zij hunne vijanden zijn geworden, en of het niet beter ware geweest, indien zij goede vrienden waren gebleven.

Na afloop der feesten, die soms tot eene maand duren, worden de koppen aan eenen staak gehangen, die daartoe voor het huis van den Regent staat.

Hiermede eindigt de oorlog, namelijk wanneer de aldus overwonnen vijand tot reden wil komen; anders wordt bij gelegenheid de krijg op dezelfde wijze hervat.

Het regt der volkeren of stilstand van wapenen wordt weinig door hen geëerbiedigd, ofschoon het gebruik onder hen medebrengt, de onschendbaarheid van een' afgezant te erkennen. Het teeken van toelating van een' gezant is het verwisselen van den siriezak, tusschen de wederzijdsche afgevaardigden. Zij dossen zich in hunne beste kleederen uit, wanneer zij ten oorlog trekken, en hunne voorvechters onderscheiden zich in het bijzonder door hunne kleeding en wapenrusting. Den voorvechter noemt men op Timor «orang branie»

of „mco“; zijne wapens bestaan uit een schietgeweer of donderbus, eene piek en eene „espada“; het gevest van de „espada“ is behangen met rood geverwd bokkenhaar, en op het midden van de scheede pronkt een lange pluim van allerlei vogelvederen, doorvlochten met rood geverwd bokkenhaar en zilveren takjes, welke pluim, als de „espada“ horizontaal gehouden wordt, regt op staat, en anders achteruit steekt, en als het ware tot eene vlag dient. De „espada“ hangt over den linker schouder, en wordt met een linnen gordel aan de zijde vastgemaakt. Boven de enkels draagt hij zilveren ringen, en onder de knieën worden snoeren van kleine koperen belletjes gebonden. Aan de beide armen, boven den elleboog, draagt hij vele zware ringen van ivoor of zilver: ook de gewrichten worden versierd met ringen, doch van mindere grootte.

Zijne kleeding bestaat uit een kleedje, dat met een lederen buikgordel aan het lijf wordt vastgemaakt, en tot onder de knieën hangt. Aan den buikgordel heeft hij een patroontasch tot berging van kruid en lood, en daar naast hangt een hoorn met fijn kruid voor de pan. De patroontasch is versierd met koperen en zilveren knoopen. Soms draagt hij een zilveren buikband. Het ligchaam wordt bedekt met een rok zonder mouwen, meest van rood laken of fluweel gemaakt, en versierd met passement en zilveren knoopen, waarvoor liefst de nieuwe Nederlandsche halve gulden-stukjes gebruikt worden; op het hoofd draagt hij eene hooge muts, die kegelvormig oploopt. Deze muts wordt van lontarbladeren gemaakt, en vervolgens met verscheidene doeken van buiten bedekt; eenige stukjes goud- en zilverbassement, fluweel, rood en blaauw laken, die in allerlei figuren er aan genaaid worden, dienen tot versierselen, en eenige zilveren of gouden platen, die aan de muts worden gehangen, dienen tot onderscheiding van den moed des dragers.

De „orang branie“ van de Rottinezen en Savoenezen dost zich

bijna op dezelfde wijze uit als de Timorees, met uitzondering dat de Savoeneesche veldheeren, „monobanie” genaamd, ringen van goud, zilver en kralen onder de knieën binden; aan de armen dragen zij mede ringen met doeken behangen, en op het hoofd verscheidene doeken over elkander gebonden, in den vorm van een’ tulband, pronkende met eene groote halve maan van goed goud, welke op den tulband boven het voorhoofd wordt geplakt. Over het algemeen gaat de Savoeneesche „monobanie” rijker uitgedost dan de Timoreesche „orang branie”.

De Soloreesche veldheeren onderscheiden zich door een „kataloge” of „nedok”, zijnde eene hoofddragt, die als een band het voorhoofd tot bij de ooren dekt, en met koorden achter het hoofd wordt vastgemaakt. Deze band wordt van hoorn gemaakt, en is omwonden met linnen of rood laken; daaruit verheffen zich drie, ook met laken bekleede, uitstekende takken, ter hoogte van bijna een voet, waarvan de middelste en meest uitstekende vlak boven het voorhoofd komt te staan, en de twee anderen naast de ooren. De einden van deze uitstekende takken zijn voorzien van vlaggetjes, terwijl zij op zijde, langs de ooren, met rood geleverd bokkenhaar worden behangen; overigens is deze hoofdband versierd met kralen en vogelvederen van verschillende kleuren. Zij dragen aan de linker zijde den pijl en boog, eene lans, een ligt langwerpig schild, en aan de regter zijde de bloote „espada” of kléwáng, en dekken zich met lontarbladeren, die in verschillende rigtingen hangen, en hun een zeer woest voorkomen geven.

Onder de vermaken dezer eilanders behooren voornamelijk het dansen en zingen; het dobbelen is hun niet geheel onbekend, zoo als blijkt uit verschillende benamingen, die zij van de Europeanen en Chinezen hebben overgenomen, doch het wordt weinig gedaan.

In de toonkunst zijn zij nog zeer ten achteren; vijf of zes stuks kleine Javaansche gongs, bijna van gelijke grootte en toon, en een trom maken genoegzaam al hunne muzikinstrumenten uit.

Onder het dansen vormen zij, door elkander bij den arm te houden, eenen cirkelvormigen kring, waaraan zoo wel mannen als vrouwen deel nemen; maar ze zijn niet door elkander gemengd, daar de mannen naast elkander staan, en de vrouwen ook alleen blijven. Een man staat in het midden van den kring, en heft een gezang aan, dat door de overigen in koor wordt beantwoord; dit noemt de Timorees „tonatona”. Op de maat van dit gezang, hetwelk soms van slagen op de gong vergezeld gaat, danst men in de rondte, met eene zachte beweging en regelmatige stappen, geëvenredigd aan de maat van de muziek. De gezangen zijn zeer eentoonig, doch niet ontbloeit van melodie; vooral dat gedeelte, hetwelk door de vrouwen wordt gezongen, is niet onaangenaam voor het gehoor.

De Rottinezen zijn in hunne vermaken beschaafder dan de Timorezen: zij hebben, behalve den zoo even beschreven ronden dans, het toernooispeel voor de mannen, en nog een' dans, de „poekolgong” genaamd, die zoo wel door mannen als vrouwen wordt uitgevoerd, en waarbij veel beweging van handen, voeten en ligchaam wordt vereischt, om de maat van de muziek bij te houden.

De Solorezen zijn daarentegen in hunne vermaken zeer woest. Zij dansen mede in eenen kring van mannen en vrouwen hand aan hand, op de maat van eene trom, waarop door twee personen, ieder met twee stokjes in de hand, met geweld wordt geklopt, welke muziek ook van slagen op de gong en van gezangen vergezeld gaat. De kring wordt niet geheel gesloten: er blijft altijd eene opening, welke door een' voorvechter, met zijne „katagole” op het hoofd en een' blooten kléwang in de hand, al dansende wordt bewaakt.

De meeste dansers zijn met lontarbladen behangen, en hebben aan de knieën bossen van bokkenhaar gebonden; het schijnt dat zij zich er op toeleggen, om zichzelf een woest voorkomen te geven, en ten einde dit oogmerk nog meer te bevorderen, maken zij, zonder onderscheid van sekse, ruim gebruik van sterken drank. Over het algemeen zijn de Inlanders van deze gewesten daarvan groote liefhebbers, en met een enkel glaasje arak kan men van een' Solorees meer gedaan krijgen, dan met een hand vol geld van een' Javaan. Bij gebrek aan arak gebruiken zij „laroe“, zijnde het met kruiden gegerichte vocht van den lontarboom, anders „toeak“ genoemd.

Al de vermaken en feesten in deze omstreken gaan vergezeld van eene vrijheid en ongekunstelde blijdschap, welke alleen aan kinderen eigen is.

De huwelijken geschieden hier, even als op vele plaatsen van Sumatra, door de betaling van eene zekere som gelds aan de ouders van het meisje, hetgeen op Sumatra „djoedjoer“ en hier „bellies“ wordt genoemd.

Op Timor wordt de „bellies“ gesteld op f 30 tot f 80, naar gelang van den rang der ouders. Er worden ook huwelijken voltrokken zonder dadelijke voldoening van de „bellies“, in welk geval de man de ouders van de vrouw volgt, en de kinderen van een dusdanig huwelijk zoolang bij de ouders van de vrouw blijven, tot dat het bedrag van de „bellies“ voldaan is.

De gemeene man neemt in deze omstreken slechts ééne vrouw, doch onder de hoofden, en vooral onder de Regenten, is de veelwijverij zeer algemeen.

Bij geboorten worden geen bijzondere ceremoniën in acht genomen; soms geeft men een klein feest op den zevenden dag na de geboorte, wanneer het kind een' naam bekomt.

Bij de begrafenis hunner lijken doet de vrees voor eene onzichtbare tegenwoordigheid der geesten van overledenen, hen vele plegtigheden in acht nemen. Op Timor geven, bij het

overlijden van eenen regerenden Vorst, de huisgenooten hunne droefheid te kennen door luide te gillen, terwijl er tevens veel geschoten wordt uit handgeweer en klein geschut. Van allerwegen komen de menschen om hunne deelneming te betuigen in het droevig voorval, en worden dan op ruime maaltijden onthaald; de hoornen en de pooten der dieren, bij dusdanige gelegenheid geslagt, worden naar het offerhuis gebragt. Daarna wordt het lijk met de beste kleederen opgetooid en op eene tafel gelegd; de oogen, neus, mond, ooren en borst worden bedekt met de rijkssieraden, bestaande uit eenige gouden en zilveren platen, en de hals wordt omhangen met snoeren van goud en kralen. Aldus blijft het lijk twee dagen liggen, om aan het publiek vertoond te worden, waarna het in eene kist wordt gesloten en in een daartoe afgezonderd huis bewaard, om na de benoeming van eenen opvolger te worden begraven.

Gedurende deze plegtigheid worden er maaltijden gegeven, en wordt er veel geschoten. De opvolger benoemd zijnde, worden de noodige voorbereidingen gemaakt tot de begrafenisfeesten, waartoe men den Resident, de ambtenaren en burgers, en al de Radjah's en hoofden van den omtrek mede uitnoodigt. Elk genoodigde wordt bij zijne aankomst begroet met een saluut uit handgeweer of klein geschut. De benoedigen verzameld zijnde, wordt ieder hunner, naar zijnen rang, een geschenk aangeboden, bestaande uit gouden en zilveren platen, snoeren van kralen en kleedjes. Zijn de gasten hiermede tevreden, dan wordt het lijk naar het graf gedragen; doch wanneer een hunner weigert het hem aangeboden geschenk aan te nemen, dan wordt het zoo lang verdubbeld tot dat hij bevredigd is, want voor dat al de gasten er genoeg mede nemen, mag het lijk niet weggedragen worden.

Na afloop van deze pligtpleging wordt de kist met het lijk uit het huis gedragen; men begint onophoudelijk te schieten, de vrouwen heffen een luid gegil aan, en met eene gemaakte gevoeligheid trachten zij den dragers het weg-

brengen van de kist te beletten. Doch na een' tijd lang als het ware met de dragers geworsteld te hebben, nemen zij het voorkomen aan, als of zij van vermoeidheid bezweken, en na dat ze aldus den strijd hebben opgegeven, vervolgen de dragers hunnen weg naar het graf. Nadat het lijk in het graf is neergelaten, wordt het met aarde bedekt, en plaatst men daarop wat rijst, kippen, klappers, sirie, pinang, enz., onverschillig of de overledene een Christen of Heiden was. Daarna keeren allen, die het lijk vergezeld hebben, naar het sterfhuis terug, om deel te nemen aan de vrolijke maaltijden, die daarop volgen en verscheidene dagen duren, en waarbij veel gedronken en gespeeld wordt. Onderwijl schiet men nog onophoudelijk, en bij het heengaan van elken gast wordt een saluut gedaan.

Ten aanzien van den gemeenen man worden geen plegtigheden in acht genomen; hij wordt eenvoudig onder de aarde begraven, waarna soms een eenvoudige maaltijd gegeven wordt.

Wat landbouw en nijverheid betreft, op weinig plaatsen in Nederlandsch Indië zal men de bevolking in het vak van landbouw zoo ver ten achteren vinden dan in deze gewesten. De eerste stap tot eene geregelde uitbreiding van dit bedrijf is zelfs nog niet gedaan: wij bedoelen namelijk de geregelde verdeeling van den grond en de onschendbaarheid van het bezit. De bevolking bestaat echter niet uit visschers of zwervende herders, want zij leeft in min of meer geregelde maatschappijen, en de landbouw, hoe gebrekkig ook, is de voorname zorg harer werkzaamheden. De vorderingen, die de Inlanders tot nog toe in de landbouwkunde hebben gemaakt, zijn zoo onvolmaakt, dat het bijna niet de moeite waardig is, er eenig gewag van te maken. De ploeg is onder hen nog niet bekend; de padie en djagong zijn de voornaamste voorwerpen van landbouw. Zij planten de padie op natten en droogen grond, hetgeen door hen wordt genoemd „padie-air” en „padie-ocdjang”; de djagong wordt geplant op hoogten, meest

klipachtigen grond, en de velden noemt men „kebon djagong“. De opbrengst der natte velden wordt geschat op acht-en-twintig tot tachtig-voudig, en die der drooge velden van tien tot vijftien. Deze geringe opbrengst is niet zoo zeer aan de hoedanigheid van den grond toe te schrijven, dan wel hoofdzakelijk aan de gebrekkige wijze der bewerking van de velden.

De bereiding van een nat veld voor het planten van padie geschiedt als volgt. In de maand Februarij, wanneer de grond door den regen zacht is gemaakt, worden eenige karbouwen in het te bereiden veld gejaagd, en eenige dagen daarop gelaten, om de aarde los te maken. Nadat aldus de grond van het veld zeer zacht is getrapt, wordt de padie, die tot zaad moet dienen, er op rondgestrooid; op sommige plaatsen echter laat men het zaad eerst op een afzonderlijk stuk grond opschieten, om daarna te worden verplant. Na de planting wordt het veld aan de zorg der natuur overgelaten, zonder dat men zich bekommert over het wieden of uitroeijen van het onkruid, dat te gelijk met de padie opschiet. De oogst wordt ingezameld in de maanden Julij en Augustus, wanneer vrouwen en kinderen zich bij een verzamelen, om de padie van de halmen te stroopen en in manden te bewaren.

De hooge landen ondergaan bijna dezelfde bewerking als de gaga's op Java. Wanneer men namelijk een' dusdanigen grond wil bebouwen, worden de hooge boomen omgehakt, en nadat ze droog zijn, verbrand; vervolgens wordt het veld gezuiverd van de onafgebrande stomp en takken, waarna men er djagong, padie, gierst, tabak, katoen en eenige groenten door elkander op plant. Het bebouwen van meerder grond dan noodig is voor de behoeften, beschouwt de Timorees als eene heiligschennis, terwijl de toelating van een' vreemdeling op zijn veld ook bij hem als zoedanig doorgaat. Zeker eene vernuftige uitvinding, want daar de wetten van het land ontoereikend zijn, om hem te beschermen tegen willekeurige schending van zijn' eigendom, neemt hij het bijgeloof te baat, om de onvolmaaktheid der wet aan te vullen.

Met betrekking tot de voortbrengselen van nijverheid der Inlanders valt ook weinig bijzonders te zeggen, daar onder hen tot nog toe geen manufacturen van eenig aanbelang voor den handel bekend zijn. De geringe industrie, die bij de bevolking wordt aangetroffen, moet echter aan geen gebrek van natuurlijk vermogen worden toegeschreven, maar wel aan de weinige aanmoediging, die zij onder eene onregelmatige en willekeurige regering, waarbij eigendommen en vermogen de grootste vijanden der bezitters zijn, daarbij vinden. Immers in de kleinigheden, welke door hen voor dagelijksch gebruik worden gemaakt, bespeurt men eenen graad van vindingrijkheid en smaak, die niet alleen bij eene toenemende beschaving veel belooft, maar ook de duidelijkste kenmerken draagt van eene hoogere vatbaarheid, dan die welke thans door hen aan den dag wordt gelegd. Het kappen van het sandelhout en de inzameling van de was der bijen maken thans de voornaamste takken der nijverheid van de Timorezen uit, die deze artikelen tegen vreemde manufacturen verruilen.

De veeteelt wordt ook door hen beoefend, en het maken van siroop uit het vocht van den lontarboom is, na den landbouw, eene van de voornaamste bezigheden der Rottinezen en Savoenezen.

De Solorezen generen zich met de vischvangst, en verkopen de traan en het gedroogd vleesch van den walvisch. Het is in het oog vallend, dat, behalve de Solorezen die moedige zeelieden en goede visschers zijn, de bewoners der overige eilanden in deze omstreken geen werk van eenig aanbelang van de visscherij maken, te meer daar de zee alhier zoo rijk voorzien is van goeden visch.

Op al de in deze omstreken gelegen eilanden, vooral Rottie, wordt langs de kust eene genoegzame hoeveelheid zout voor eigen gebruik gemaakt, door uitdamping van zeewater met vuur doch voornamelijk in de zon, waartoe de luchtgesteldheid in de oostmoesson bijzonder geschikt is, daar het weder in dat jaargetijde zeer droog en

bestendig blijft. Het zout van Java, hetwelk zulk een aanzienlijken tak van handel in den Oosterschen archipel uitmaakt, heeft zijn weg herwaarts nog niet gevonden, waarschijnlijk omdat het zout, dat hier gemaakt wordt, niet alleen van eene zeer goede hoedanigheid is, maar beter koop wordt geleverd, dan het van Java kan worden aangebragt. Goed wit zout wordt op Koepang tegen / 4 de pikol verkocht. De Inlanders gebruiken hier echter weinig zout; de visch wordt ongezoeten in de zon gedroogd, en daar zij meer aan de suiker gewoon zijn, zoo is het zout onder hen ook eene mindere behoefte dan bij de Oostersche volkeren in het algemeen.

Overigeus maakt elk huisgezin voor eigen gebruik de noodige aarden potten en pannen, matjes en manden van verschillende grootte en gedaante van lontarbladen, alsmede siriedoozen, kleine mandjes en kokers van bamboe en kalabas, zeer fraai bewerkt en van bloemwerk voorzien. De Rottinezen maken ook van de „bebak“-bladen, op Java „gabang“ genaamd, stroodoeken, en op Koepang worden zeilen voor kleine vaartuigen daarvan vervaardigd.

Het benodigd linnen voor kleedingstukken wordt door de vrouwen gemaakt, wier taak het ook is, om den tabak te bereiden. De tabak is hier van eene goede hoedanigheid, en wordt fijn gesneden even als op Java, doch is evenwel niet zoo goed van smaak als de Javaansche, welligt omdat de wijze van bereiding niet goed gekend wordt; intusschen is de tabak een voornaam artikel van den handel der Savoenezen.

Het spinnen en weven geschiedt zeer gebrekkig, zijnde het gebruik van het spinnewiel in deze omstreken nog weinig bekend. De katoen wordt van de pit gezuiverd door middel van een werktuig, dat bijna hetzelfde is als op Java daartoe wordt gebezigd, namelijk eene houten stellagie met twee tegen over elkander liggende draaicijlinders, waartusschen de katoen wordt doorgehaald en van de pitten gezuiverd. De draad wordt gevormd met de vingers, en vervolgens aan stokjes in kleine

klossen gedraaid; daarna wordt het garen aan een houten raam gespannen en in strengels verdeeld, om voor het verwen bereid te worden. Om er de noodige verscheidenheid van kleuren aan te geven, worden die deelen, welke wit moeten blijven, of door eene tweede verwing eene andere kleur moeten ontvangen, met lontarbladen dicht toegebonden, ten einde van de eerste kleuring vrij te blijven; daarna worden de strengels in de verftobbe gedaan, en na de vereischte vastheid van kleur verkregen te hebben, er uitgenomen en gedroogd; vervolgens worden de gekleurde deelen met lontarbladen toegebonden, en die deelen los gemaakt, welke door eene tweede verwing moeten worden geklenrd. Na het verwen wordt het garen in water gedoopt en vervolgens gebleekt: de schering wordt zonder kant gespannen, daar het gebruik hiervan nog niet onder hen bekend schijnt te zijn. De Inlanders kennen hier slechts twee soorten van kleur, blaauw en rood: het blaauw wordt bij fermentatie uit de indigoplant getrokken, die hier overvloedig in het wild groeit, en het rood van de „benkoedoe”, even als op Java.

Ambachtslieden van beroep worden onder de bewoners van Timor en onderhoorigheden niet gevonden, doch zij kunnen het hout vrij goed bewerken; hier en daar wordt een goud- of ijzersmid onder hen aangetroffen, doch de meeste gouden sieraden, bij hen in gebruik, zijn op het eiland Daoe gemaakt, waarvan de bewoners meest allen goudsmiden zijn. Op Koepang vindt men onder de Chinezen eenige timmerlieden, ijzersmeden en metselaars, die zich voor hunnen arbeid zeer duur laten betalen; de timmerlieden werken voor niet minder dan / 3 daags. Onder de slaven van de burgers vindt men ook eenige ambachtslieden. Het werken voor dagloon is onder de geheele bevolking onbekend, en nu voor het eerst op Koepang ingevoerd.

Even als onze kennis omtrent den wezenlijken toestand dezer landen nog onder eenen nevel van oppervlakkigheid be-

dekt ligt, zoo zijn ook de werkelijke voorwerpen van den handel alhier nog eene zaak van nadere navorsching. Het is echter bekend, dat sandelhout, was en paarden de voornaamste artikelen zijn, die voor den handel op Timor worden gevonden, waarbij nog gevoegd kan worden eene geringe hoeveelheid tripang, karet en vogelnesten.

De meest gewilde vreemde waren in den handel op Timor zijn: sterke dranken, grove lijnwaden, gekleurde hoofddoeken van Europeesch maaksel, kralen van onderscheidene soorten en grootte, Javaansch blik- en koperwerk, kap- en boslemmermesen en andere kleinigheden, terwijl vuurwapens en buskruid overal op Timor en omliggende eilanden eene goede markt vinden.

De handel op Timor wordt gedreven met Java, Balie, Celebes, de Molukken, Mauritius, Macao, Engeland, Port Jackson en de Zwaan-Rivier. Koepang mag als de voornaamste handelsplaats op Timor worden beschouwd. De geheele handel wordt er gedreven door een drie honderdtal Chinezen van Macao en twintig van Emoi, die zich te Koepang, Fialarang, Batoe-Gedeh en Dellie hebben gevestigd, en betrekkingen in de binnenlanden hebben aangeknoopt door huwelijken en anderzins. Ook eenige burgers van Koepang nemen een klein aandeel in den handel, doch hun gering kapitaal en mindere industrie plaatsen hen verre beneden hunne mededingers onder de Chinezen.

De handel met de bevolking geschiedt nog geheel door ruiling, en daar de waarde der goederen op geen maatstaf gesteld is, wordt zij bepaald naar de tijdelijke behoefte of begeerte van den koper, waardoor dan ook moeilijk na te gaan is, hoe groot de winsten zijn, welke door de handelaren alhier getrokken worden. Eene evenredigheid in geldswaarde, tusschen Inlandsche en vreemde producten, is bij de bevolking over het algemeen onbekend, en het geld zelf wordt door hen voornamelijk gebezigd, om het als sieraden te gebruiken, of wel tot het maken daarvan te versmelten. Tot

het drijven van handel begeven zich de Chinezen van Koepang naar de binneulanden met hunne waren op paarden geladen, reizen van de eene plaats naar de andere, en verzamelen de ingevulde producten aan de zeehavens, om ze met vaartuigen van Koepang te doen afhalen. Hiertoe vertrekken dan, in de maanden Maart en September, eenige kleine vaartuigen van Koepang naar de onderscheidene havens van Timor en omliggende eilanden, nemen de door de Chinezen aldaar verzamelde goederen in, en keeren terug in den loop der maanden April, October en November.

De waarde van den handel in de Portugeesche bezittingen kan niet met zekerheid worden nagegaan. Jaarlijks komt echter van Macao een schip te Dellie aan, en voorziet die plaats van de noodige Chineesche waren tegen ruiling van ongeveer 1000 pikols sandelhout en omtrent 500 pikols was.

Ook de waarde van den sluikhandel in deze omstreken is geheel onbekend. Zeker is het echter, dat het volk van Celebes en de Boeginezen, die zich op Balie en Floris hebben neergezet, jaarlijks met 200 groote padoewakans Timor en omliggende eilanden bezoeken, en veel verboden handel drijven, waarvan de meeste voordeelen door Singapore worden getrokken.

Het verkeer met de binnenlanden van Timor wordt door geen ketenen van hooge bergen noch groote rivieren of ondoordringbare wildernissen belemmerd, en daar de bevolking over het geheele land verspreid is, vindt men op dit eiland vele voetpaden, zoodat de reiziger, zoowel te voet als te paard zonder bijzondere hindernissen van Koepang naar Dellie gaan kan. De lage trap van beschaving, waarop de bevolking van Timor nog staat, en de geringe onderlinge eensgezindheid tusschen de verschillende landschappen op dit eiland, is echter oorzaak, dat de Inlanders voor als nog weinig gebruik maken van de gemakkelijheid der communicatie, om hunne belangen te bevorderen. De op Timor gevestigde Chinezen trekken

hiervan het meeste voordeel, daar zij, slechts met eene pas van het bestuur op Koepang voorzien, het geheele land doorreizen, en overal de grootste veiligheid voor hunne personen en goederen ondervinden.

Timor werd in vroegere jaren, ten gevolge van vreemden nijd en eigenbelang, vaak geteisterd door vijandelijkheden, die in bloedige oorlogen eindigden, waardoor meer dan eens de krijgsmagten van de Hollandsche Maatschappij en die van het Portugeesch Gouvernement elkander op het slagveld ontmoetten, ieder somwijlen dertig of veertig duizend man sterk, om de wederzijdsche vermeende regten te handhaven. Dan langzamerhand, naar mate de zucht tot hooge winsten en uitbreiding van gezag en grondgebied verminderde, zijn ook de voornaamste aanleidende oorzaken tot oneenigheden uit den weg geruimd, waardoor de algemeene rust op Timor en onderhoorigheden sedert geruimen tijd ongestoord mag genoemd worden.

De Keizer van Sonobai en de Radjah van Amanoebang blijven echter niet wel gezind jegens den persoon van het bestuur te Koepang, want tegen het Gouvernement, dat zij, „mai bapa compagnie“ (hunne ouders) noemen, zeggen zij zich nimmer vijandelijk te kunnen gedragen. Dan door de afvalligheid hunner onderdanen is hunne magt en hun gezag zoodanig verkleind, dat zij in hunnen tegenwoordigen toestand geen nadeel van eenig belang aan de algemeene rust kunnen toebrengen. Ook eenige landschappen op Rottie en Savoe leven met elkander in onmin wegens inbreuken op het regt van grondgebied en overtredingen van grensscheiding, doch deze twisten zijn mede van geringe beduidenis voor hen, die ze weten te regelen volgens de gebruiken en instellingen van het land.

Timor en onderhoorigheden door scheuringen uit meer dan eenen moederstam in een groot getal onafhankelijke landschappen verdeeld zijnde, zoo zijn de meeste geschillen, die onder de bevolking plaats vinden, over het regt van meerderhied en

grondgebied. Bij de beslissing in zoodanige twisten wordt veel voorzigtigheid, beleid en kennis van de Inlandsche huishouding vereischt, om partijen te kunnen bevredigen, zonder aanleiding tot misnoegen te geven. Het is hoofdzakelijk om hierin te voorzien, dat de regtbank te Koepang uit de meeste aanzienlijke Inlandsche hoofden is zamengesteld, ten einde, door het volgen van het gevoelen der meerderheid, het bestuur bij de behandeling van dergelijke zaken tegen alle beschuldigingen van onregtvaardigheid te kunnen vrijwaren.

Wat het regt der Nederlanders op Timor en onderhoorigheden betreft, zoo is het bekend, dat hun gezag in den jare 1613 aldaar gevestigd werd door zekeren APOLONIUS, voerende het schip Vervier. Hij was de eerste Hollander, die te Koepang landde, en nam bezit van de Portugeesche sterkte, welke bij zijne nadering door de bezetting werd verlaten.

Genoemd regt is intusschen meer en speciaal gegrond op de giften van den vroegeren gebiedster dezer landen, den Vorst van Ternate; en ook op de behaalde overwinningen door de wapens der O. I. Compagnie en op de gemaakte overeenkomsten met de Vorsten van Timor, zoo als zoude kunnen blijken uit de Generale Resolutie, genomen in Rade van Indië op den 5den Januarij 1753.

Koepang, de hoofdplaats der Nederlandsche bezitting op Timor, is gelegen op $10^{\circ} 10'$ zuider breedte en $123^{\circ} 36'$ ooster lengte van Greenwich.

Op eenen uitstekenden rotsachtigen hoek van den linker oever der rivier bevindt zich, vlak bij hare uitwatering, een onregelmatig vierkantig langwerpig fort met bolwerken en zonder gracht, Concordia genaamd, van koraalsteenen opgebouwd, en van binnen voorzien van verscheidene met pannen gedekte steenen woningen. De ligging van dit fort mag eenig voordeel hebben, om eenen buitenlandschen vijand het ankeren op de reede van Koepang te beletten, doch is geheel nutteloos

tegen eenen binnenlandschen vijand. Het fort wordt namelijk gedomineerd door eenige nabij gelegen heuvels, en is zoodanig ingesloten door de huizen der ingezetenen van Koepang, dat men die eerst voor een goed gedcelte zou moeten vernielen, om het geschut naar de landzijde te kunnen gebruiken, terwijl het volstrekt gemis van water binnen het fort de ondoelmatigheid zijner ligging nog grooter maakt.

Twee bronnen, niet ver binnen 's lands gelegen, vormen den oorsprong van de rivier van Koepang, en met nog eenige spruitjes vereenigd, loopt zij door het midden der hoofdplaats, om zich aan den voet van het fort in zee te storten.

Van de monding der rivier opgaande, loopt de grond aan den regter oever steil en rotsachtig op, hebbende verscheidene amfiteatersgewijze liggende goede steenen woningen met pannen en „bebak“-bladeren gedekt; terwijl aan den linker oever men eene kleine vlakke van zandgrond vindt, alwaar de Chineesche kamp en vele goede gebouwen staan. In het geheel telt men op de hoofdplaats, behalve de gebouwen in het fort, 72 vrij groote steenen woningen, waarvan 37 met pannen en 55 met „bebak“-bladeren zijn gedekt. Men vindt er ook eene fraaije kerk van de Gereformeerde gemeente en een' Chineeschen tempel, gelegen aan eene uitstekende rots, welke niet weinig tot verfraaijing van de plaats bijdragen. De straten zijn zeer naauw en bekrompen; de beste weg is die, welke langs het strand van de monding der rivier tot Oewa loopt, alwaar de Resident zijne woning heeft, welke weg omtrent 20 minuten gaans lang is.

Het grondgebied onder het onmiddellijk beheer van het bestuur te Koepang strekt zich uit langs de kust van Oesina tot Soelamoe, uitmakende eene uitgestrektheid van circa 35 Eng. mijlen in lengte, en eene in breedte.

De bevolking wordt gerekend op 8878 zielen, waarvan 66 afstammelingen van Europeanen, 1069 Inlandsche Christenen, 389 Chinezen van Macao, 81 Chinezen van Ennoi, 4132 Azia-

tische vreemdelingen, 1929 Inlanders van de omliggende eilanden en 1212 slaven en bedienden.

Van de afstammelingen der Europeanen valt niet veel meer te zeggen, dan dat zij in kleur, doch nog meer in levenswijze, van hun oorspronkelijk geslacht zéér zijn afgeweken. De Inlandsche Christenen zijn menschen uit Timor en Rottie, die tot de Gereformeerde godsdienst zijn overgegaan; de meesten onderscheiden zich door Europeesche kleederdragt, hetgeen niet weinig bijdraagt om hun een hooger denkbeeld van zichzelf te doen vormen, dan van hunne Heidensche landgenooten. Onder de Chinezen vindt men eenige ambachtslieden, doch voor het grootste gedeelte zijn zij handelaars. Deze natie verloochent ook hier haren nijveren en werkzamen aard niet, doch door te veel toegevendheid eenigzins bedorven, verstouten zij zich soms, zich tegen de maatregelen van het bestuur te verzetten. De Aziatische vreemdelingen zijn menschen van Java, Celebes en andere plaatsen van den Oosterschen archipel buiten het gebied van Timor, die zich allhier hebben neergezet, en hun onderhoud zoeken in handel en landbouw. De Inlanders van de omliggende eilanden zijn gedeeltelijk een honderdtal Solorezen, die volgens een oud gebruik te Koepang tot heerendiensten worden gebezigd, onder een eigen hoofd staan, en om het jaar, soms ook om de twee jaar, worden afgewisseld; voorts Savoenezen en Rottinezen, die tot bewaking der grenzen tegen Amanoebang worden aangehouden.

Een gedeelte der Inlandsche Christenen op Koepang is in een burgercorps opgenomen, bestaande uit: 1 Kapitein, 2 eerste Luitenants, 8 tweede Luitenants, 1 oud Kapitein, 1 oud tweede Luitenant, 1 sergeant-majoor, 7 sergeanten, 7 korporaals en 136 manschappen, uitmakende te zamen 164 koppen.

Alle vrijgegevene Mahomedaansche slaven en vreemdelingen van hetzelfde geloof en hunne afstammelingen zijn gevormd in eene compagnie Papangers, bestaande uit: 1 Kapitein, 1 eerste Luitenant, 8 sergeanten, 11 korporaals en 146 man-

schappen, uitmakende te zamen 167 koppen. Voorts heeft men twee compagniën Mardijkers, „Soebadalle” en „Oedalle” genaamd; de eerste is zamengesteld uit vreemde Heidenen en hunne afstammelingen, waarvan velen Christenen zijn geworden, en bestaat uit: 1 Kapitein, 1 Luitenant, 3 onderofficieren, 4 sergeanten, 4 korporaals en 36 manschappen. De tweede bestaat uit vrijgegevene Heidensche slaven en hunne afstammelingen, en telt: 1 Kapitein, 1 eerste Luitenant, 2 tweede Luitenants, 1 vaandeldrager, 1 adjudant, 4 sergeanten, 6 korporaals en 150 manschappen.

De officieren van al deze corpsen worden benoemd en afgezet naar goeddunken van den Resident. Hunne uniform is dezelfde als die der officieren van de schutterij te Batavia. De compagnie burgerij heeft een vaandel met de wapens van de Oost-Indische Compagnie. De manschappen zijn ongeoeffend in de handgrepen van het geweer, doch weten eene gepaste orde in het gelid te bewaren.

Onder de burgers der hoofdplaats vindt men weinig welgezete menschen; de meesten leven in armoede en zoeken hun bestaan in den landbouw, doch voornamelijk in den arbeid van anderen. De vrouwen verkoopen of laten verkoopen gebak, bloemen en andere kleinigheden, om in de kosten der huishouding te gemoet te komen. Het overige gedeelte van de bevolking van Koepang geneert zich met den landbouw, waartoe de vlakten van Babaauw, Prettie en Soelamoe meest gebezigd worden. De Solorezen maken echter hierop eene uitzondering. Zij zijn de visschers van Koepang, en dienen als matrozen op de vaartuigen voor de kustvaart; zij zijn ook goede timmerlieden, om kleine Iulandsche vaartuigen te bouwen.

Te Koepang worden aan de beide oevers van de rivier bij de monding vele vaartuigen gebouwd, van de grootte van een tot twintig kojangs, waardoor dit gedeelte van de rivier het aanzien van eene vrij levendige timmerwerf heeft.

De voornaamste takken van 's lands inkomsten op Timor

bestaan in de regten op den handel en de verpachting van eenige middelen te Koepang. Na de afschaffing van het monopolie in 1792, kwam in 1799 de Heer LOSTERH als Kommissaris op Timor, om 's lands inkomsten te regelen, en door hem werd het middel der in- en uitgaande regten aan de Chinezen verpacht. Deze wijze van belasting op den handel is blijven voortduren tot den jare 1825, en heeft nimmer boven de f 11,000 jaarlijks opgebracht. Van 1828 af is dit middel, op voordragt van den Heer KRUSEMAN, onder het onmiddellijk beheer van het Gouvernement gebragt, doch daar geen nieuwe bepalingen gemaakt werden voor de wijze van heffing der regten, heeft men hieromtrent tot heden toe de pachtvoorwaarden van 1799 opgevolgd. Volgens deze voorwaarden werden alle goederen, onverschillig van welke plaats, bij den invoer over land of zee, met 6 percent belast, uitgezonderd de goederen van Java en Madura, die van deze belasting vrij bleven, krachtens publicatie van den 9^{den} Julij 1822. Op den uitvoer van alle goederen werd 4 percent geheven.

Het stelsel van belasting op den handel te Koepang niet alleen in strijd zijnde met de aangenomen beginselen op Java, maar ook moeilijk voor de administratie, werd in 1832 door een ander vervangen, gewijzigd naar de bestaande verordeningen deswegens op onze overige buitenbezittingen.

In 1825 heeft het middel der in- en uitgaande regten te Koepang opgebracht	f 13097.16
in 1826	„ 11671.—
„ 1827	„ 16060.64
„ 1828	„ 17526.56
„ 1829	„ 27600.40
„ 1830	„ 30672.93
„ 1831	„ 19049.36

De overige middelen van 's lands inkomsten bestaan in de verpachting van sterke dranken en tapueering, het slagten van

vee, het hoofdgeld der Chinezen en het stempelen van waskaarsen, welke pachten gezamenlijk hebben opgebracht:

in 1825	f 2785.—
" 1826	" 2710.—
" 1827	" 2351.—
" 1828	" 1930.—
" 1829	" 2440.—
" 1830	" 2500.—
" 1831	" 2255.—

In 1838 werd de pacht van amfioen en topbaan ingevoerd, en bragt in dat jaar *f* 6210 op.

De overige inkomsten zijn van weinig belang, bestaande in het debiet van zegels en jaarpassen, 's Heeren geregtigheid en collaterale successie.

De jaarlijksche inkomsten van het Gouvernement te Koepang kunnen worden gesteld op *f* 33,278 en de uitgaven op *f* 22,427.

Deze inkomsten zijn echter voor meerdere uitbreiding vatbaar. De verpachte middelen werken thans niet verder dan binnen de enge palen der hoofdplaats, doch door meerdere énergie van het bestuur zoude het niet moeilijk zijn, ze verder vruchtbaar te doen zijn. Op geheel Timor en onderhoorigheden vindt men niet ééne passar, en het doen aanleggen van dusdanige openbare verkoopplaatsen zoude nieuwe bronnen van indirecte inkomsten voor den lande kunnen openen. Ook ware het te beproeven, of door het afschaffen van de bestaande heerendiensten en andere verplichtingen, eene meer directe belasting niet kon worden ingevoerd, waartoe de bevolking van Rottie niet geheel ongenegen is bevonden.

De Gereformeerde godsdienst, welke door de Christenen op het Nederlandsch grondgebied wordt beleden, was door eene achttienjarige verwaarloozing onder de ingezetenen van Koepang zeer ten achteren geraakt, waardoor zij tot eenen zoodanigen

trap van ongebondenheid waren gezonken, dat daarvan, ondanks de ijverigste pogingen van de kerk sedert 1819, nog de duidelijkste sporen worden aangetroffen. In dat jaar vestigde zich te Koepang de leeraar P. LE BRUIN, die de gemeente aldaar organiseerde, en uit hun midden eenen kerkeraad vormde. Door zijne medewerking heeft men, met bijdragen der gemeente en Inlandsche Regenten, het thans alhier bestaande kerkgebouw, hetwelk ruim 400 menschen kan bevatten, in 1826 voltooid. Deze kerk heeft in 1828 van het Rotterdamsche zendeling-genootschap een fraai orgel ten geschenke ontvangen, waarvan echter thans geen gebruik wordt gemaakt, bij gebrek aan iemand die het bespelen kan.

De leeraar LE BRUIN heeft zich, gedurende zijn tienjarig verblijf te Koepang, zeer verdienstelijk gemaakt door de bekeering en opleiding der Inlandsche Christenen, die op het Nederlandsch grondgebied van Timor worden gevonden. Om hiertoe te geraken, had hij verscheidene scholen, zoo op Timor als op Rottie, opgericht voor het onderwijs der kinderen van de Inlanders, hoofdzakelijk in de godsdienst, tot welk einde door den predikant KAM van Amboina eenige schoolmeesters waren gezonden.

Na zijn algemeen betreurd overlijden in 1829, ging de betrekking van zendeling-leeraar voor Timor over op den zendeling J. C. TERLINDE, een jong mensch van 29 jaren, wiens onberispelijk gedrag, buitengewone ijver voor de godsdienst en zeldzame bekwaamheden hem tot een sieraad van zijnen stand maakten. Bij eene goede kennis zijner moedertaal, het Hoogduitsch, voegde hij eene grondige kennis van de Hollandsche, en is ook geen vreemdeling in de Fransche, Engelsche en doode talen; hij is ervaren in het hoog-Maleisch, spreekt de taal der Rottinezen, en bij al deze kundigheden is hij niet onervaren in de dicht- en muzijkunst.

Deze bekwame opvolger van den verdienstelijken LE BRUIN zag spoedig in, dat het weinig moeite zoude kosten, om de

Heidenen in deze gewesten door den doop in den rei der Christenen te doen scharen, doch tevens begripende, dat het sacrament des doops, zonder een voldoende onderwijs in de grondbeginselen der Christelijke leer, de menschen slechts tot bedorven leden der maatschappij vormt, heeft hij er zich minder op toegelegd, om den heiligen doop uit te breiden, dan wel om door goed onderwijs de Inlanders tot een' hooger trap van verlichting te brengen, ten einde hen daarna door eigen overtuiging het Christendom te doen omhelzen.

Met eene korte algemeene beschouwing zal ik deze beschrijving van Timor eindigen.

Gelijk wij reeds zagen, kan de bevolking van Timor en onderhoorigheden worden geschat op 1,576,012 zielen, waarvan 1,009,474 onder den invloed staan van het Nederlandsch Gouvernement, en 566,538 buiten hetzelfde. Het zal genoegzaam gebleken zijn, dat deze landen de vereischte geschiktheid voor handel en cultuur bezitten, waarin echter voor als nog weinig vordering is gemaakt, ten gevolge van den onbeschaafden toestand der bevolking.

Het zal dan ieder oplettend beschouwer van den voortgang der menschelijke beschaving onbegrijpelijk voorkomen, hoe een land, zoo ruim bedeed en redelijk wel bevolkt, na twee eeuwen onder Nederlandschen invloed te hebben gestaan, nog zoo verre ten achteren is in welvaart en beschaving.

Ik zal trachten eenige denkbeelden hierover te ontvouwen, en nagaan, of zulks aan plaatselijke gebreken, dan wel aan andere omstandigheden moet worden toegeschreven.

Indien men tot een' algemeenen regel wil aannemen, dat de natuur alom den mensch met de noodige rede heeft begaafd, om als het ware instinctivelijk door vlijt zijnen toestand te verbeteren, en dat hij slechts door omstandigheden genoodzaakt wordt, om van deze natuurdrift af te wijken, dan moeten wij onderzoeken, of in den zedelijken aard van de bewoners dezer lan-

den iets gevonden wordt, dat als strijdig mag worden beschouwd met dit grondbeginsel, ten einde daaruit af te leiden, of hunne vertraagde beschaving aan eenige natuurlijke oorzaken toe te schrijven is. Men heeft over het algemeen de bewoners van Timor en onderhoorigheden opgegeven als van aard zeer lui en verraderlijk te zijn, doch gedurende mijn verblijf te Koe-pang geen genoegzame gronden gevonden hebbende, om mij met dit gevoelen te vereenigen, zoo moet ik hen van deze aantijging vrij pleiten. Het is echter niet te ontkennen, dat onder de bewoners van deze gewesten en vooral van een groot gedeelte van Timor, die zucht tot verbetering van hunnen toestand niet wordt aangetroffen, welke men bij den Javaan en andere Oostersche volkeren ontmoet. Doch de oorzaak hiervan moet worden gezocht, zoo als hiervoren reeds is aangetoond, in hunne bijgeloovige begrippen en vooroordeelen, die hun als het ware verbieden, de beschaving en nijverheid der voorvaderen te overtreffen, en ook in den despotieken aard van hunnen regeringsvorm, die den vorst toelaat zijne onderdanen als slaven te beschouwen, en zoowel over hunne personen als over hunne eigendommen naar willekeur te beschikken.

Nog zij het mij vergund aan te merken, dat ik de meeste Nederlandsche bezittingen in den archipel, en daaronder Borneo, Celebes en vooral Sumatra, heb bezocht, en dat geen dier landen mij zoo gunstig als Timor is voorgekomen, om zonder groote opofferingen onder een geregeld bestuur te worden gebragt, waartoe alleen zou noodig zijn eene magtvertooning, onder de leiding van een' bezadigden en beleidvollen ambtenaar.

Onder de bevolking van Sumatra en Celebes wordt, wel is waar, een hoogere trap van beschaving en meerdere welvaart aangetroffen dan onder de Timorezen, doch daarentegen overtreffen deze laatsten hen in onschuld van zeden en gehechtheid aan het Gouvernement. Overal waar het Mahomedanisme cenigzins diepe wortels heeft geschoten, ziet men de bevolking

het juk van de, in hunne oogen, ongeloovigen met nijdige oogen aanstaren, terwijl hunne verkleefdheid aan het Europeesch gezag zich niet verder uitstrekt, dan eigenbelang of vrees voor zelfbehoud zulks noodzakelijk maakt. Geheel anders is het met de als het ware verstootene bewoners der Timoreesche eilanden, die, als Heidenen, tot nog toe vrij zijn gebleven van den invloed van het Mahomedaansche fanatisme. Zij zijn vrij van godsdienstige vooroordeelen, en koesteren geen haat tegen hen, die een ander geloof belijden. Integendeel, zij beminnen het Gouvernement, en geven het den naam van „ouders“. Zij gehoorzamen hunne hoofden blindelings, zijn niet ontbloot van natuurgaven, en kunnen om die reden onder een verstant dig bestuur tot heilzame ontwikkeling overgaan. En neemmen hierbij in aanmerking, dat onder die bevolking de Christelijke godsdienst reeds een betrekkelijk groot aantal volgelingen telt, en dat zij daarom nauwer aan ons verbonden moet zijn dan de Mahomedanen, dan is dit voorzeker eene drangreden te meer, om door toereikende middelen van bestuur de zedelijke en stoffelijke belangen der Timoreesche volkeren zoo veel mogelijk voor te staan en te behartigen (1).

(1) Deze beschrijving van Timor en onderhoorigheden is, doch minder volledig, ook te vinden in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 1ste jaargang.

